مەسعوود محەمەد

گەشتی ژیانم

مەسعوود محەمەد
گەشتی ژیانم
چاپی یەکەم، ستۆکهۆلم – سوێد، ١٩٩٢
چاپی دووەم، هەولێر – کوردستان، ١٩٩٩

ئاڵقەی یەکەم

چاوگێڕانەوە بە ڕۆژانی ڕابوردووی دوور وەک تێوەرامانی ئاسۆی ئەوپەڕی دەشتی بەرین وەیا خوێندنەوەی دەفتەری ئەو سەری مێز، هەر لووتکەی بەرز و دێڕی تێڕڕەنگیان لێ بەدی دەکات، ئنجا ئەگەر مەیلی چیرۆک نووسین پاڵ بە قەڵەمی مێژوونووسەوە نەنێت بۆ کەلێن گرتن و بە سەرەوە نانی ئەو کەمتاکورتە ژیانی سەرەتای ساوایی و منداڵییەوەی کە دێتەوە بەر یادی، بە چەند لۆقاوێکی شاش و بێشی خامەی بە پەلە لەو بوارە بەرتەسکە تێدەپەڕێت بۆ قۆناغی ئەملاوەتری عومری خوێندنی و گەمە و گەپی جگێنە و سێباز و کارە مستێنەی هەست بە دنیا و بە خۆیەوە کردنی.

لەگەڵ ئەمەشدا کە نووسەر دێت و ڕێچکۆڵەی ژیانی هەڵدەکاتەوە وەک کە منداڵ گوشی کۆلارە کاغەزەکەی لە تاقی ئاسمانەوە بۆ نێو پەنجەکانی هەڵدەکاتەوە، زۆر بە سەیری، مەتەڵێکی بچووک هەڵدێنێ کە دەبینێ ئەم ڕێچکۆڵەی عومری سەر بە تەمومژی فەرامۆشی گەیاندوویەتی وا تێهەڵدەکشێ بەرەو ڕۆژگارێکی دوورتر کەوا جارێ غونچەی ژیانی خۆی تێیدا نەکرابۆوە؛ بەو لای گوشی کۆلارەی عومری خۆیەوە گوشی عومری کەسانی لە خۆی بە پێشەوە تێهەڵدەکشێت کە ئەگەر زوو پسابایە نۆرەی هەڵدانی کۆلارەی عومر نەدەگەیشت بەو. تومەز ئادەمی وەک کوارگ و دونبەڵان بێ ڕەگ و ڕیشە لە درزی زەوی و قەڵشتی درەختەوە دەرنایەت؛ هەر جارە جووتە هەناوێک، لە کۆنی کۆنەوە، نەخشەی مەلۆتکەی مەوهوومی بوونەوەرێکیان دەور و تەسلیم کردووە بۆ جووتە هەناوێکی بەرەو خوارتر تا ئەو دەمەی کە واقەی ساوایەک ڕۆژەک لە ڕۆژانی ساڵنامەی ڕۆژگاری دەست نیشان کردووە بە مێژووی لە دایک بوونی فلانە کەس. بە ناچاری دەبێ بەرەو پێشینان بچمەوە تاکوو بزاندرێ من کێم ؟

بنەماڵەی جەلیزادە

لە من بە پێشەوە پێنج پشت لە باپیرانم بە «جەلیزادە» ناسراون. پشتی شەشەم لەقەبی «کاکی جەلی» هەبووە نەک جەلیزادە چونکە خۆی زادەی «جەلی» نەبووە. با بزانین حیکایەتەکە چۆن دەست پێ دەکات.

خۆش بەختانە باوکم لەم مەیدانەدا ڕێگەی درێژی کورت کردۆتەوە بۆم، لە پێشدەستیی کتێبە چاپکراوەکەی «المصقول في علم الأصول»دا پوختەیەکی هەواڵی بنەماڵەی جەلیزادەی و ڕۆژگاری بەر لەو نازناوەشی بۆ شەش پشت هەڵداوەتەوە. بە پێی نووسینی باوکم کەوا بێگومان باشترین سەرچاوەی بێگرفتە لەم بوارەدا درەختی خانەوادەیی زانراومان لە ناوچەی کوردستانی عێراق بەم جۆرەیە:

ئا- لە گوندی (بێگەڵاس)ی هەرێمی پژدەر:

١- مەلا ئەبووبەکر. نازناوی (حاجی گەزۆ) بووە بە بۆنەی کەرامەتێکی وەپاڵی دراوە و پێوەندیی بە گەزۆوە هەبووە.

٢- مەلا حەسەن کوڕی مەلا ئەبووبەکر.

٣- مەلا برایم کوڕی مەلا حەسەن.

٤- مەلا حەسەن کوڕی مەلا برایم.

٥- مەلا برایم کوڕی مەلا حەسەن.

وا زانراوە کە ئەم خانەوادەیەی سەر بە ئایین و زانست لە جەزیر و بۆتانەوە لەبەر هۆیەکی نادیار ڕووەو کوردستانی عێراق گەشتی مشەختانەی کردووە تا لە بێگەڵاس نیشتەجێ بووە. لە جەزیر و بۆتان خانەوادەکە سەر بە شێخ برایمی جەزیرییەوە دەگەیەنێ کە چەند و چۆنی ژیانی نازانین مەگەر ئەوەندە، کە خۆی و بنەماڵەی هەر سەر بە زانست و ئایین بوون.

ب- لە گوندی (شیواشان)ی سەر بە بیتوێن و هەرێمی ڕانیە:

کوڕە گەورەی مەلا برایمی ناوبراو لە کۆتاییی لیستەی سەرەوەدا، لە بێگەڵاسەوە ڕای گوێستووە بۆ گوندی شیواشان. وا پێ دەچێ بەرتەسکیی ماوەی گوزەران بۆ خێزانێکی فرەئەندام هۆی ئەم ڕاگوێستنە بووبێت. برا و کەس و کاری دیکەی هەر لە دێی بێگەڵاس ماونەتەوە، تا ئێستاش خزمایەتی و دۆستایەتییان پێمانەوە بەردەوامە.

ئەم کوڕەی مەلا برایم ناوی (محمد) بووە. دەماودەم باسی مەلایەتی و، بەتایبەتی، خواناسی و دینداریی ئەم مرۆیە لەو دەوروبەرەدا بڵاو بۆتەوە تا ئەوەی دەگێڕنەوە کە زۆرینەی ژیانی خۆی لە ئەشکەفتێکی نزیکی شیواشان بە عیبادەت ڕابواردووە و، گۆیا، لە زۆر باردا بە شیری بزنە کێوی گوزەراندوویەتی. ئەشکەفتەکە بە (ئەشکەفتی مەلازادە) ناوی ڕۆیشتوە، خۆیشی هەر (مەلازادەی شیواشان) مەشوور بووە و زوربەی خەڵقی ئەو ناوە بێئاگان لەوەی کە ناوی (محمد) بووە. حاشیە و وردە هەواڵی دەستنووسی مەلازادە بە سەر هەندێک لە کتێبە دەسنووسەکانی کتێبخانەی جەلیزادانەوە هەر ماوە.

ج- لە گوندی جەلی:

کوڕە گەورەی مەلازادەی شیواشان کە ناوی (عبدالله) بووە، دە برای لە خۆی بچووکتری هەبوون، هەر لە دەمی ژیانی باوکیدا، دەگوێزێتەوە بۆ گوندی (جەلی) کە ماوەی دوو سەعاتێک بە سواریی وڵاغی خۆشڕۆ لە باکووری مەیلەو ڕۆژاوای کۆیێ، بە بناری شاخی ئاوەگردەوە، خنجیلانە تێکەڵ بە باغی هەنجیر و هەنار و مێو بووە. لە «جەلی» یەوە بەرەو «شیواشان» بڕۆیت دەبێ ڕووەو باشۆری مەیلەو ڕۆژهەڵاتی بۆ ماوەی چوار سەعاتێک وڵاغت بئاژۆیت، لە کۆیەوە بۆ شیواشان بچیت، بەرەو ڕۆژهەڵات بە پێنج سەعات ڕۆیشتن دوای برینی دوو ڕێزە شاخی هەیبەسوڵتان و کۆسرەت دەیگەیتێ.

چیای ئاوەگرد لە کتێبی «دوحة الوزراء» دا ناوی هەیە کە لە ١٧٥٠ز دا عوسمان پاشای بابان بە سەرپێچی لە سوڵتانی عوسمانلی بۆ ماوەیەک تێیدا دەحەوێتەوە. حاجی قادریش ناوی هێناوە جارێکیان بە تەوریە، کە دەڵێ:-

مەلایێکی فەقێیانە وەقارت
بەیانت ئاوە، گردە ئیقتیدارت

جارێکی دیکەش لە قەسیدەیەکدا دەڵێ:

به قەددی ئاوه گرده دەردی دووری

نەظیری ئیچ قەڵایه بێ حضوری

مەلازادەی شیواشان بە خەتی خۆی لەکتێبێکی دەستنووسدا نووسیویەتی کە یەکەم کوڕی (عبدالله) لە ساڵی ١١١٦ک، لە گوندی شیواشان، پێی ناوەتە دنیا. بەڵام ساڵی بوون و مردنی خۆی و مردنی کوڕەکەی نازانین.

ئەم مەلا عەبدوڵڵایە کە یەکەمی سێ عەبدوڵڵایانە لە زنجیرەی مەلاکانی جەلیزادە ناوی دەرکردووە بە (کاکی جەلی). لەو ناوچەیەدا برا گەورەی سێ ئاوایی، کە هەر سێیان پیاوی ئایین بوون، لەقەبی کاکیان هەبووە. دووەکەی دیکە (کاکی زێوە) و (کاکی هیران)ن ئێستاکە ئەم لەقەبە هەر بۆ (کاکی هیران) ماوە.

دوای مەلا عەبدوڵڵا کوڕە گەورەکەی، مەلا عەبدوڕڕەحمان، هەم بە کاکی جەلی و هەم بە جەلیزادە ناوی دەرکردووە: لە میراتی باوکییەوە (کاکی جەلی)ی بۆ ماوەتەوە. چونکە لە گوندی جەلی و لە مەلای جەلی بەوەلەد بووە پێی گوتراوە (جەلیزادە). مەلا عەبدوڕڕەحمان یەکێک بووە لە مەلا هەرە زلەکانی سەردەمی خۆی. بەسەر زوربەی کتێبە (زانستی- ئایینی) ئیسلامەوە حاشیەی دوورودرێژی هەیە، لە سەر هێندێک لەو زانستانە کتێبی داناوە. هاوچەرخی مەلای ئیبنوئادەم و شێخی نۆدێ بووە. لە نموونەی وردبینی و توێژینەوەی زانستییانەی دەگێڕنەوە کەوا شەوێکیان، هەر لە گوندی جەلی، بەنیازی دڵنیا بوون لە بارەی بزووتن و نە بزووتنی ئەستێرەی «قطب» – لە کوردەواری پێی دەڵێن ئەستێرەی جەدی – بۆ ماوەی چەندین سەعات بێ ئەوەی جووڵە بکات لەسەر پشت ڕادەکشێ و چاو دەبڕێتە ئەستێرەی «قطب» و چڵە درەختێکیش بە عەیارە دەگرێ تاکوو لێی ڕوون دەبێ ئەستێرەکە بە ئاستەم دەبزوێ.

لە بارەی دینداری و خواناسیی مەلا عەبدوڕڕەحمانەوە ئەم سەرگورشتەیە پشتاوپشت و دەماودەم هاتووە: حەسوودان بە عادەتی ئەبەدییان تۆمەتی کەمتەرخەمی لە دینداریدا وەپاڵ دەدەن. مەلا ئەبووبەکری – میر ڕۆستەمە، دێیەکە لە هەرێمی شەقلاوە کە مەلایەکی زێدە زانای ئەو سەردەمە بووە بۆ تاقیکردنەوەی ئەو تۆمەتە، لە بەرگی فەقێیەتیدا بە بەهانەی خوێندن دێتە لای مەلا عەبدوڕڕەحمان لە جەلی سەرنج لە گوفتار و ڕەفتاری مەلا عەبدوڕڕەحمان ڕادەگرێ تا دوای نوێژی خەفتنان و بە سەرچوونی جەمی ئێوارێ. هەرچی لێی دەبینێت و دەبیەت لەگەڵ خواناسی و دابی ئیسلامدا جووت ڕۆییشتووە. کاتێک کە مەلا عەبدوڕڕەحمان دەیەوێ بەرەو ماڵ بچێتەوە، یەکێک لە فەقێیەکانی مۆمی مۆمدانەکەی مامۆستای دەردەهێنێت و مۆمی مزگەوتی بەسەردا دەگرێت، بۆ داگیرساندنی. مەلا عەبدوڕڕەحمان لێی بەدەنگ دێت و پێی دەڵێت: ڕۆڵەکەم مۆمەکەی من بە سەر هی مزگەوتدا بگرە چونکە ئەوەی تۆ دەیکەیت بێشەرعییە؛ کە مۆمەکەی مزگەوت خوار بێتەوە بۆ سەر مۆمەکەی من بڵێسەی بەبەر خۆی هەڵدەچێتەوە و پتری لێ دەتاوێنێتەوە. مەلا ئەبووبەکر کە ئەم تەقوایە لە ڕادە بەدەرەی لێ دەبینێت خۆی لێ ئاشکرا دەکات و بە عوزر خوازییەوە دەستەکانی ڕادەمووسێت. لەوە بەولاوە بۆی بوو بە دۆست و چاکەخواز و قەدرزان تا مردن.

لە سەردەمی پاشایەتیی عەبدورڕەحمان پاشای باباندا جارێکیان لە کۆیێ کۆبوونەوەیەکی گشتی بە پیاوماقووڵ و مەلا و ئەدیب و شێخانی کۆیە و دەوروپشتی بە سەرپەرشتی کردنی عەبدورڕەحمان پاشا خۆی دەبەسترێ. مەلا عەبدورڕەحمانی کاکی جەلیش لەو کۆبوونەوەیەدا بەشدار دەبێ. لە وتووێژدا کاکی جەلی سەرنجی خەڵقەکە ڕادەکێشێ، بە تایبەتی هی پاشا. کاکی جەلی لە بەرەو خواری مەجلیسەکە دانیشتبوو، پاشا پێی دەڵێ: ئەو شوێنە جێی تۆ نییە فەرموو هەڵکشێ. کاکی جەلی لە وەڵامدا گوتبووی: پاشا ئاگر جێگەشی نزم بێ بڵێسەی بۆ سەرەوە دەچێ. دوای ئەم دیدەنییە عەبدورڕەحمان پاشا لەگەڵ قەدر و حورمەتێکی زۆردا مەلا عەبدورڕەحمان دەهێنێتە کۆیێ و مزگەوت و مەدرەسەی لە قەبەڵ دەکات و بەراتی چەند دێیەکی سەر بە کۆیە و ڕانیە بەو مزگەوتەوە دەبەستێتەوە. وا پێ دەچێ ئەم ڕووداوە لە دەوروبەری ١٢١٠ی کۆچی بووبێت چونکە لە ١٢١١ی کۆچی عەبدورڕەحمان پاشا کتێبی (صحيح البخاري) کە دەستنووسی کاتبی خۆیەتی وەقف دەکاتە سەر کاکی جەلی، دیارە کتێبەکە بۆ ئەو نیازە نووسراوە دوای شناسایی نێوان پاشا و مەلادا. لەوەوە دەردەکەوێ، بنەماڵەی جەلیزادە تا ئێستا – ساڵی ١٩٨٤ – ١٩٠ ساڵێکە لە کۆیێ نیشتەجێ بووە. مەلا عەبدورڕەحمانی جەلیزادەی کاکی جەلی لە ساڵی ١٢١٧ی کۆچی لە کۆیێ کۆچی دوایی دەکات. برا و برازای لە جەلی دەمێنن و تا ئێستاش خزمایەتی و دۆستایەتی لە نێوانماندا زیندووە هەر وەک لەگەڵ دانیشتووانی شیواشانیش ئەو پێوەندییە هەر بەردەوامە.

دوای مەلا عەبدورڕەحمان کوڕە گەورەی (واثق بالله مەلا عەبدوڵڵا)ی جەلیزادە دەبێتە جێگری باوکی. لەبەر هۆیەکی کە نازانین چییە ئاغاکانی کۆیێ گەلەکۆیی لێ دەکەن و ماڵی بە تاڵان دەبەن. لە دەمی تاڵانەکەدا مەلا عەبدوڵڵا بە شمشێرێکی ڕووتەوە لەبەر دەرکی کتێبخانەکەی ڕادەوەستێ و سوێند دەخوا تا نەیکوژن ڕێ نادا کەس دەست بۆ کتێبەکانی درێژ بکات. دوای ئەم کارەساتە بە ماڵەوە دەچێ بۆ ئاکرێ و چەند ساڵێکان لەوێ بە سەر دەبات. حاجی حەسەن ناوێکی ئاکرەیی گوزەرانی دەگێڕێ و هەموو پێداویستییەکی دەبڕێ تەنانەت باغێکیشی لە قەبەڵ دەکات کە حەفت ڕۆژە جووت بووە. تا ئێمرۆکەش قاپوقاچاغ لە ماڵمان ماوە ناوی حاجی حەسەنی لێ دێن و دەڵێن تەشتی حاجی حەسەن، مەنجەڵی حاجی حەسەن. ساڵێکیان گەورە پیاوانی کۆیێ تێکڕایان دەچنە ئاکرێ و مەلا عەبدوڵڵا ئاشت دەکەنەوە و دەیهێننەوە بۆ کۆیێ. لە ساڵی ١٢٣٧ قەتلوعامێکی دوو بنەماڵەی غەفووری و عیساغا لە کۆیێ دەکرێت. (واثق بالله) لەو ساڵەدا لە کۆیێ بووە بەڵام نازانین ئایا قەتلوعامەکە بەر لە تاڵان کردنی ماڵەکەی بووە یان دوای گەڕانەوەی بۆ کۆیێ بەم چوارینە عەرەبییە ڕووداوەکە مێژوونووس دەکات:

لقد جري حكم الحكيم الأحد

في ثالث الشوال فجر الأحد

بنهب كو والقتل للأكابر

للظهر في غرلـجد بالأبجد

نرخی وشەی (غرلـجد) بە لێکدانەوەی (جمل) ١٢٣٧ دەگرێتەوە. (واثق بالله) خەلیفەی مەولانا خالید

بووه، شەش مانگانیش لە سلێمانی وەکالەتی کردووە. لەگەڵ مەلا یەحیای مزووری بە یەکەوە چەند جاران سەفەریان بۆ لای لە سلێمانی کردووە. لە ساڵی ١٢٤٦ ک، لە تاعوونێکدا دووچار دەبێت و دنیا جێ دەهێڵێت.

کوڕە گەورەی (واثق بالله) کە ناوی (أسعد)ە لەو ساڵەدا تەمەنی بیست ساڵی بووە. لە ماوەی تاعوونەکەدا مەلا عەبدوڵڵا ئەم ئەسعەدە بۆ گوندێکی خۆی دەنێرێت و هەر جارە کە ویستوویەتی بیبینێت بە دوایدا ناردووە و لە دەرەوەی کۆیێ چاوی پێی کەوتووە.

باوکم لەو پێشدەستییەی کتێبەکەی (المصقول...) دا قسە لە (أسعد - کە دواتر بە حاجی مەلا ئەسعەدی جەلیزادە ناسراوە) دەگێڕێتەوە کە خۆی بە عەرەبی نووسیوەتی و دەڵێ: لە ١٢٢٦ ی کۆچی ڕۆژی دەوردانی کۆیێ لەلایەن شاهزادەوە (محمد علی میرزا. أربیل فی أدوارها التأریخیه. ٣٠٣) بە وەلەد بووم. ئەو ڕۆژە عەبدوڕڕەحمان پاشای والی بابانی (بە هەڵەی چاپ لەو پێشدەستییەدا لە جیاتی «بابانی» نووسراوە «العثمانی») لە کۆیێ بووە و توانیوەتی لە گەڵیدا بگاتە مەسڵەتی و شاهزادە لەو ڕێگەیەوە بگێڕێتەوە کە لێوەی هاتبوو.

حاجی مەلا ئەسعەد لە سەر نووسینەکەی بەردەوام دەبێت و دەڵێت: مەرگی باوکم لە ساڵی ١٢٤٦ بە تاعوونی گشتی لە کۆیێ بوو. محەمەد پاشای والیی ڕەواندز زۆر ڕێزی لێنام و لە شوێنی باوکمی دانامەوە. ئەوسا کتێبی (عصام الوضع)م تەواو کردبوو. کە تەمەنم بوو بە ٢٣ ساڵ کیژی محەمەداغای کوڕی حەوێزاغام مارە کرد و لەو تەمەنەدا (شرح الشمسیة)م دەخوێند. لە سەرەتای موحەڕڕەمی ١٢٥٠ بۆم گوێزرایەوە و هەر لەو ساڵەدا کوڕم (جمال الدین عبدالله) لە ٢٢ی شەوال بەوەلەد بوو. قسەکانی حاجی مەلا ئەسعەد لێرەدا کۆتایی دێت.

ئەم ژن و مێردیەتییەی حاجی مەلا ئەسعەد و کیژی محەمەداغای حەوێزاغا سەرەتای خزمایەتیی نێوان جەلیزادە و حەوێزییانە. لێرەشدا حیکایەتی بێگومان هەیە شیاوی باس کردنە:

دەماودەم هاتووە کە لە تاعوونی ساڵی ١٢٤٦ دا لە بنەماڵەی حەوێزییان تەنها حاجی بەکراغای محەمەداغا و پلکێک و ئەو خوشکەی دەردەچن و هەموو دارایی بنەماڵە بۆ ئەو سێ کەسە دەمێنێتەوە. بە پێی داخوازیی باری کۆمەڵایەتیی ئەوسا و تا ڕادەیەکیش بە فەرمانی شەریعەت بەشی هەرە زۆری میرات بۆ حاجی بەکراغا دەمێنێتەوە. وەک دەگێڕنەوە باری گوزەرانی مەلا ئەسعەدی جەلیزادە بە هۆی بێیاوەری و زۆر خێزانی و خەریکبوون بە خوێندنەوە گەشەدار نەبووە. حاجی بەکراغا هەڵسووڕاندنی ئیش و کاری مڵکەکان و باری گوزەرانی ماڵەوەی کاک ئەسعەد بە مل خۆیەوە دەگرێ و هەر بە مەسرەفی خۆیشی خوشکەکەی خۆی لێ مارە دەکات.

دە ساڵێک بەو جۆرە تێدەپەڕێ. بە پێی نووسینی باوکم لەو بەینەدا لای مەلا محەمەدی قازی کوڕی مەلا ئیسماعیل لە کۆیێ بە خوێندنەوە خەریک دەبێ تاکوو لە ساڵی ١٢٦٠ی کۆچیدا حاجی بەکراغا تەکلیف لە کاک ئەسعەد دەکات کە بۆ خوێندن بچێتە دەرەوەی وڵات و دەینێرێ بۆ شام لای شێخ (عبدالرحمان الکزبري) تا ئیجازەی «حدیث وفقه وتفسیر» ی لێ وەردەگرێ. هەر لەو سەفەرەدا دوای ئیجازە وەرگرتن، کاک ئەسعەد بەر لە گەڕانەوەی بۆ کۆیy دەچێتە حەج. دوای هاتنەوەی بە ماوەیەکی

کەم حاجی بەکراغا سەر لە نوێ ڕێی خوێندنی دەنێتەوە بەر؛ ئەم جارەیان دەینێرێ بۆ لای مەلا عەبدوڕڕەحمانی ڕۆژبەیانی لە بەغدا تا ئیجازەی گشتیی لە زانستەکانی ئیسلامی لێ وەردەگرێ. لە ساڵی ۱۲۸۸ ک، بۆ جاری دووەم دەچێتەوە حەج. کوڕە گەورەی کە دواتر بە حاجی مەلا عەبدوڵڵا ناسراوە لەگەڵیدا دەچێ. حاجی کاک ئەسعەد دوای حەج لەمەککە دەمێنێتەوە و هەر لەوێش وەفات دەکات. باوکم لە حاجی مەلا عەبدوڵڵای باوکی دەگێڕایەوە کە دوای بەسەرچوونی حەجەکە ڕۆژێکیان حاجی کاک ئەسعەد پێی دەڵێ: ڕۆڵەکەم عەبدوڵڵا وەسوەسەیەک بە دڵمدا دێت هانم دەدا بچمە زیارەتی گۆڕی پێغەمبەر (د). ئەمە دەسیسەی نەفس و شەیتانە دەیەوێ لە مەککە نەمرم، بەقسەی ناکەم. لە ۱۲۸۹ کۆچی دوایی کرد و لە مەککە شاردرایەوە.

حاجی مەلا عەبدوڵڵا دوای مەرگی باوکی لە ۱۲۸۹ کۆچی دێتەوە کۆیێ و لە شوێنی باوکی دادەنیشێت. چونکە تا ڕادەیەک باسی حاجی مەلا عەبدوڵڵا لە نووسیناندا هاتووە پێویست نابینم لێرەدا درێژەی پێ بدەم. چی پێوەندی بە زنجیرەی ژیانی منەوە هەیە ئەوەیە کە لە نێوان سێ کوڕاندا، (بهاء الدین -محمد- نورالدین) کوڕی دووەمی کە باوکمە لە کیژی حاجی بەکراغای حەوێزی بووە. کوڕی یەکەمیان (بهاء الدین) - کاکە باوی پێ گوتراوە- بە گەنجیەتی لە سەردەمی باوکیدا جوانەمەرگ دەبێت و کەسی لە دوادا بەجێ نامێنێت. ئەوەندەی ژیا سەرپەرشتی ملک وماڵی باوکی کردووە وگوزەرانی گێڕاوە. گەنجێکی بەرچاو و خاوەن وڵاخ و چەک و دەست و پاوەند بووە، شاعیر هەبوون لە شیعردا مەدحیان کردووە یەکێک لەوان کە نازناوی هەوایی بووە لە نێوان قەسیدەیەکدا ئەمەی بۆ نووسیوە، دیارە داوای یارمەتیی لێ دەکات:

دڕاوە کیسەکەم هەند بێ دڕاوە
لە پەنجا جێگە پینەی لێ دراوە
لە زوبدەی سیلسیلەی ئالی جلیە
جەنابی میری میران کاکەباوە

کوڕی سێیەم، شێخ نوورەددین، لە خاتو زێنەبی کچی شێخ کەریمی بەرزنجی کۆیێیە، بەو هۆیەوە کە شێخ زادەیە، لە منداڵییەوە پێی گوتراوە (کاکە شێخ، شێخ نوورەددین). لە بیرەوەریە ئێسکسووکەکانی تەمەنی منداڵیی مامە نوورەددینم ئەم سەرگورشتۆکەیە باس دەکرێ: جارێکیان، کە منداڵ بووە، لە خەوی بەیانی هەڵدەستێ خەونێکی دەگێڕێتەوە بۆ باوک و کەسانی دەڵێ: لە خەودا وام زانی کەوتمە ناو ئاو بەڵام تەڕ نەبووم. باوکم گورج دەڵێ: ئەم شێخە چ شێخێکە کە تەڕ نەبوە لە ئاوا باپیریشم بێ وەستان بۆی تەواو دەکات و دەڵێ: ئەو شێخە برای تۆیە وەکوو نووره لە چاوا.

گەشتی خوێندنی حاجی مەلا عەبدوڵڵا لە باڵەک بە ڕەفاقەتی حاجی قادر لە زۆر موناسەبەدا بڵاو کراوەتەوە و لە سەری نووسراوە. هەروەها هەرای نێوان شێخ ڕەزای تاڵەبانی و کەیفی جوانرۆیی لە مزگەوتی حاجی مەلا ئەسعەد کە کێشایەوە سەر هێندێ باپیرم لەبەر خاتری شێخ ڕەزا کەیفی لە مزگەوت، زۆر بە دڵشکاوی، دەربکات و کۆیێ بە جێ بهێڵێت و بچێ بۆ هەولێر، ئەویش لە نووسیناندا

باس کراوە، کەین و بەینی داستانی شێخ نەبی ماویلی لە کۆیە کەوا هەندێک سەروبەری یەخەگیری حاجی مەلا ئەسعەد و حاجی مەلا عەبدوڵلا بووە چی ئەو تۆی لیَ بلاّو نەکراوەتەوە... گەلێک لایەنی دیکەی ژیان و شەخسیەتی و پلەی زانایی و بەشی زۆری ئەو نووسینانەی لیَی بە جیَ ماون، ماون بە خەلْق ڕابگەیەندرێن بەلاّم لیَرەدا ئەو ماوەیە دەست ناکەویَ، ڕاستییەکەی مەلاکانی زنجیرەی بنەماڵەی جەلیزادە هەموویان دەبیَ بە درێژی لە سەریان بنووسریَ، کەرەستەی نووسینیش هەیە، هەر دەیەویَ یەکێک خۆی بۆ تەرخان بکات ئیتر، پەنا بەخوا، با بزانین چۆن دەبیَ و کەی ئەنجام دەدریَ... حاجی مەلا عەبدوڵلا لە ساڵی (١٩٠٨ ز – ١٣٢٦ ک) لە کۆییَ بە ڕەحمەتی خوا شاد بوو.

دوای ئەو، کوڕە گەورەی، محەمەد، کە دواتر بە مەلای گەورە ناوی دەرکرد لە جیَی دانیشت. حەوت هەشت ساڵێک بوو خوتبەی جومعە و دەرسی فەقێکان لە لایەن باوکییەوە بەو سپێردرابوو.

هەرچەند ناساندنی ئەم مرۆیە بە خوێنەری کورد کاری سەرپێیی و پەلە لیَ کردن نییە و تا ئێستا لە شەپۆلەکانی سەرووی شەخسیەتی بەولاوە چی ئەوتۆ لە قووڵاییی دەروون و پاشخانی نەفس و سەقافەت و سەرجەمی هەوڵ و خەباتی لای خەلْق نەزاندراوە چارم ناچارە لیَرەدا لە بواری گەشتی ژیانی خۆمەوە کە شەلەگەیەکم لە زێی ئەو، تەنها کورتەیەکی ژیانی بۆ خوێنەر بگێرمەوە بایی ئەوە بکات تەئسیر و تاوی بورکانی ئەو لە مندا ڕوون بکاتەوە.

باوکم (١٨٧٦–١٩٤٣ز) لە چەند نووسیناندا باسی هەندیَ سەروبەری ژیان و خەبات و فکری کراوە وەک: گوتارێکی گەلاوێژی ١٩٤٣ (دوای مەرگی)، کتێبی ئەمین زەکی بەگ لە بارەی ناودارانی کوردەوە، کتێبەکەی قزلجی «مساجد السليمانية». دوو کتێبەکەی مومتاز حەیدەری و عبدولخالق عەلائەددین، چەند گوتار لە ڕۆژنامە و گۆڤاری کوردی بە بۆنەی بیرەوەریی وەفاتی وەیا موناسەبەیەک پێوەندی بەوەوە هەبوویَ، هەندێک لە نووسینەکانی مەغدید حاجی، ناوناوەیەک لە نووسینی خۆمدا، کتێبی «الأعلام– الزركلي»، کتێبی «علماء اربيل» ی زوبێر بیلال، هی دیکەش... چەند قەسیدەیەکی مەدح ئامێزیش پێیدا هەڵگوتووە وەک: هەڵبەستەکەی ئەسیری و هینەکەی مەلا ئەحمەدی ئەشکەنەیی (چاپ نەکراوە) و یەکێکی مەلا مستەفای عاسی (چاپ نەکراوە). لە مەرسییەشدا لاواندنەوەکەی کۆمەڵەی «ژ.ک» ی مەهاباد و قەسیدەکەی «خادم» و هی سەید ئەنوەری حوسەینی و چوارینەیەکی دلزار و یەکێکی مەلا زاهیری مەلا سادق (چاپ نەکراوە). لە هەڵکەوتدا نووسەری وەکوو مەلا جەمیل ڕۆژبەیانی و هەژار و د. کەمال مەزهەر و کەریم شارەزا و هی دیکەش بە چاکە باسیان نووسیوە. دوای مەرگی، لە پاییزی ١٩٤٣ لە (یانەی سەرکەوتن)ی بەغدادا تەئبینیەیەکی بۆ گێرا، لە ڕادیۆی مۆسکۆش لە ١٩٧٦ کۆبوونەوەیەکی ئەدەبی بیرەوەری سەد ساڵەی وەلادەتی بلاوکرایەوە، لە ڕادیۆی تاران و شوێنی دیکەی ئەم ڕۆژهەلاتە نزیکە باسی کراوە و لە تەلەفزیونی کەرکووکیش ناوناوە دووان و گوتاری لەسەر بلاوکراوەتەوە. لە کتێبە کوردییەکانی قوتابخانەی ڕەسمیش وەک ئەدیب و زانایەکی کورد لە سەری نووسرابوو.

ناحەزەکانی بریتی بوون لەمانە: ١–زۆردار ٢– ئەفسانە پەرست ٣–مێشک وشک ٤– دوژمنی کوردایەتی. بەلاّم لەژیانی خۆیدا کەسێک لە ناحەزانی زاتی نەکرد بە نووسین ناوی بە خراپە بهێنیَ وەیا ڕووبەڕووی دەنگ هەلْێنیَ.

ئەم مرۆیە لە سەرەتای ژیانی، هەر لە منداڵییەوە، ئاکاری زەکا و لێهاتوویی پێوە دیار بووە، لەمەشدا سەیر پێ هاتن جێی نابێتەوە چونکە بە عادەت منداڵی ساوا بە خۆی و خەسڵەتەکانیەوە فراژی دەبێت. یەکێک لە بەڵگەکانی ئەم لایەنە لەوەدا دەدیترێ کە ئەو دەمەی (خاتو زێنەب حەزینە) بۆ حاجی مەلا عەبدوڵڵا دەگوێزرێتەوە هەرچی دیارییەکی بۆ باوکمی هێنابوو بۆی گەورە بوون، باوکم ٦-٧ ساڵی بووە، دیارییەکانیش بۆ مێردمنداڵەی ١٠-١٢ ساڵی هاتبوون. (حزینە) گوتبووی: ئەو قسە و ڕەفتارەی لە کاک حەمەدیان دەگێڕایەوە تەمەنی ئەو دیارییانەی ڕادەگەیاند. بەڵگەیەکی دیکە لەوەدایە کە لە عومری سوختەیی لای فەقێیەکی باپیرم دەرسی ڕێزمانی عەرەبی دەخوێنێ لە مادەی (دغم)دا مامۆستاکەی پێی دەڵێ فیعلی وەکوو (مدد، قصص، لمم) دەکرێن بە (مد، قص، لم) ئەویش بە مامۆستای دەڵێتەوە: کەواتە ئەم فیعلەی (إِقْعَنَسَّ) لە کتێبەکە هەڵەی چاپە، دەبێ بڵێین (إقعنس) مەلای دەرسبێژیش دەڵێ، بەخوا کاک محەمەد قسەکەت ڕاستە. ئیتر لە دەورکردنەوەی دەرسەکەدا، باوکم تەسریفی فیعلەکە دەکات: (إقعنس، إقعنسا... یقعنس، یقعنسان...) کە باپیرم گوێی لێ دەبێ لێی دەپرسێ بۆچی وەها گەردانی فیعلەکە دەکات و ناڵێ (إقعنسس، یقعنسس...) ئەویش حیکایەتەکەی بۆ دەگێڕێتەوە... باپیرم پێی دەڵێ، ڕۆڵەکەم ئافەرین لە تۆ بەڵام دەبێ مامۆستاکەت بگۆڕم، حیکایەتی ئەم جۆرە فیعلانە جارێ بۆ تۆ زووە لە (باب الملحقات) دەیگەیتێ. ئیتر مامۆستای لێ دەگۆڕێ. بەڵام وەک باوکم بۆمانی باس کرد تا نەخرایە بەر دەستی مەلا محەمەد ئەمینی کونەفلووسەیی، کە موستەعیدێکی لێهاتووی حاجی مەلا عەبدوڵڵا و مەلایەکی هەڵکەوتووی دواتریش بوو لە هەولێر، زیهنی بە چاکی ناکرێتەوە. دەیگوت مامۆستاکانم خەریک بوون بە شێوازی نالەباریان بمکوژێننەوە، مەلا محەمەد ئەمین ڕزگاری کردم، هەموو زانینم هی ئەو مامۆستایەمە.

لە سەرەتای دەست پێ کردنی خوێندنی پلەی دوای سوختەیی‌یەوە بە باوکی دەڵێ: من خوێندنی بە زیللەت ناکەم، نانی ڕاتبە ناخۆم، ناچمە هەندەران بۆ فەقێیەتی. ڕابواردنم و مەجلیسی تایبەتی خۆم لە مزگەوت و مەدرەسەدا نابێ لە خاوەن قۆناخەکان کەمتر بێ. ئاغازادە و بەگزادە ڕێی نەبێ خۆهەڵداتەوە بەسەر ڕەجاڵی و مسکێنیی کۆبوونەوەی فەقێیانەماندا. حاجی مەلا عەبدوڵڵا قەول و بڕیەی لەگەڵدا دەکات، ئەو بە چاکی بخوێنێ هەرچی ئارەزۆیەکی هەیبێ بۆی پێک بهێنێ. بە درێژایی خوێندنی مەجلیسی بە قاوە و قلیان و چایە و سەماوەر و دەنگخۆش و قسەخۆشیەوە بارتەقای مەجلیسی خودا پێداوەکان بووە، بگرە لە هەندێ ڕووەوە لە هی ئەوانیش زیاتر بووە هەر نەبێ لەبەر ئەوەی کە لایەنی زانست و ئەدەب و نوکتە و هونەری قسە و ئەو جۆرە مەهارەتانەی لە خوێندنەوە سەر هەڵدەدەن پتر بابەتی مزگەوتە نەک دیوەخانە.

خوێندنی باوکم لە چاو دەوروبەری خۆی و باری ئەو سەردەمەدا هەروەک لە ڕووی بە سەر بردنەوە لە هی خەڵقی دیکە جودا بووە هەروەها لە لایەن چەند و چۆنیشەوە کەممانەند بووە. خەست خەست لەگەڵ مامۆستاکانی، دواتریش لەگەڵ باوکی، خەریکی ساغکردنەوەی کتێبە زانستییەکانی مزگەوت بووە و هەموو دڵ و مێشکی خۆی بەو کارە بەخشیوە. لە تەمەنی ١٧ ساڵەیدا بۆ ماوەی یەک ساڵی تەواو لە مزگەوتی گەورە دەرنەچووە. دەیگێڕایەوە، چۆن لەو ساڵانەی خوێندندا عیشقێکی زانست و کەشفی

غەیب دەروون و هەست و هۆشی داگیر کردبوو، چەند بە ئاسانی گریی شوێنە ئاستەنگەکانی کتێبە سەرسەختەکانی مزگەوتی بۆ دەکرانەوە. دەیگوت: لەو ساڵەدا کە هەنگاوم ئاودیوی دەرگەی مزگەوتی گەورە نەبوو، شەوانە بە درەنگە کاتی نزیک بەیانییەوە دەچوومە حەرەمی مزگەوت، لە تاریکایی و خامۆشیدا دەکەوتمە باوەشی زکر و فکری ئەوتۆوە کە هەر لەو تەرزە باری نەفسی ئارامدا، بە دڵ و دەروونا تێ دەپەڕیّ لەو هەنگامە تازەیەی عومرمدا شەو لە دوا شەو لە حەرەمی مزگەوت هەستم دەکرد نوورێکی سەوز ئەو ناوەی دادەگرت و وەهای پێ ئارام دەبووم لە دەروونمدا ورتەی ناڕەزامەندی یەکجارەکی خامۆش دەبوو... لە ژێر سایەبانی ئایەتی (اولئك رضي الله عنهم ورضوا عنه) دا خۆم لە حاڵەتی ڕەزامەندیی نێوان بەندە و خالقدا دەدیت. گەش گەش لەبیرمە گوتی: ئەو ڕوونی و شەفافیەتەی تەمەنی ١٧–١٨ ساڵەییم بە یەک لوقمەی حەرام دۆڕاند، بەڵام نەیگوت لوقمەکە چی بوو، لە کوێوە هات. منیش لەو تەمەنەی ١٠–١٢ ساڵیمدا نەمپرسی چ لوقمەیەک، چۆنا و چۆنی؟ دواتریش بۆی نەگەڕامەوە، شەرم و شکۆ ڕێی پێ نەدام بپرسمەوە. بەڵام دیارە دەبێ لوقمەکە لە دەرەوەی مزگەوتەوە بۆی هاتبێت چونکە ئەوسا لە مزگەوت دەرنەدەچوو جا بزانە دیارییەک لە دۆستێکەوە یان جەمە نانێک لە خزمێکەوە بۆی چۆتە مزگەوت ئەو تەئسیرەی بووە.

بێگومان تەجرەبەی باوکم لەو جۆرە مەیدانانەی سەر بە غەیب و دەروون تا کۆتاییی عومری بەردەوام بوو، بە نموونە: حکومەت لە قەزای ڕانیە دەستی بە سەر مڵکێکی جەلیزاداندا گرت و کردی بە (محلولە) هەر چەند سەد ساڵێک بوو بێ کێشە لەبەر دەستماندا بوو کێشەی مڵکەکە لە نێوان ئێمە و حوکمەتدا بەردەوام بوو تا هاوینێکیان ماڵمان لە چناروێک بوو، دوای نانی سبەینە مامم، شێخ نووری، بە عادەتی خۆی هاتە لای باوکم، هەر کە دەرکەوت باوکم پێی گوت، نوورەددین خەریک بووم بە دواتدا بنێرم: ئیمشەو لە خەونمدا دەنگێکم هاتە بەر گوێ ئەم ئایەتەی خوێندەوە «إنني معكما أسمع و أرى» وام بە دڵدا دێت قەنبەران (ناوی مڵکەکەیە) نادۆڕێت. لە واقیعیشدا نەدۆڕا: ساڵح زەکی بەگی ساحبقران بوو بە موتەسەڕڕیفی هەولێر، هیممەتی کرد و لە ڕێی (اطفاء ضريبة الأرض) ـەوە مڵکەکەی بۆ گێڕاینەوە. زەکی بەگ ماوەیەک لە کۆیە زووتر قایمقام بوو هەموو چەند و چۆنێکی کەسایەتی و ئاکاری باوکم، تا ڕادەیەکیش، ڕابوردووی بنەماڵەی جەلیزادەی دەزانی و دڵنیا بوو لەوەی کە ئەو مڵکایەتییە شتێکی ڕەوایە و حکومەت دەستدرێژیی لێمان کردووە. باوەڕ دەکەم زەکی بەگ ئەو سەنەدە شەرعییەشی دیتبێ کە لە ١٢٦٠ی کۆچی حاجی مەلا ئەسعەدی جەلیزادە نیوەی مڵکەکەی پێ کڕیوە لە خاوەنەکەی، ئەو سەنەدە مابوو تا ساڵی ١٩٦٣، لەو ساڵەدا هەرچی سەنەدی ئەوتۆیی و زوربەی هەرە زۆری نووسراوی خانەوادەیی جەلیزادان هەبوو (پڕی جانتایەکی قاڵب بەتاڵ) کە خوشکی گەورەم نەجیبە لە ماوەی عومریدا بە هەوڵی بێوچان کۆی کردبوونەوە و تۆزی لێ تەکاندبوون و شەرحی لێ دابوون، سەرپاکیان سووتان. ئەو دەمە من لە بەندیخانەی بەغدا بووم. سەنەدەکە بە ئاگر سووتا، مڵکەکەش لە گۆمی دوکان خنکا.

بۆ دڵدانەوەی ئەو کەسانەی حەز بە مڵکایەتیی زەوی ناکەن و تۆمەتی (إقطاعي) وەپاڵ دەدەن لێرەدا ئەوەندە دەڵێم، مڵکی وەک قەنبەرانی ئێمە لە شوێنی مەلاریاداری بێهێمنی و بێحکومەتی وەک بیتوێنی

ئەوسا دەستی فەلاحی بێدەرەتانی بە سەردا ڕانەدەگەییشت. بەر لە سەد ساڵ لەو شوێنەدا ئەگەر هەزار دۆنم زەویشت بە خۆڕایی دابایە فەلاحێکی هەژار نەیدەویست بە مەرجێک مەجبوور بایە بیکێڵێ و دایچێنێ نەک هەر لە سەر کاغەز لە قەبەڵی کرابایە چونکە ئەگەر مانگ و ئەستێرەشی، لە سەر کاغەز لە قەبەڵ بکەیت زەرەر ناکا لە قبوڵ کردنی.

ئێمەش لە کۆیەوە هەر ئەوەندەمان پێ دەکرا، ساڵانە، بەشێکی ئەو ملکە بە برنج داچێنین، خواش دەزانێ بە چ ئەرک و زەحمەتێک دادەچاندرا. ساڵی وەهاش هەبوو مەرەزە شەرای لێ دەدا یەک دنکە برنجی لێ نەدەهاتە جەواڵی کەسەوە. تا دوای مەرگی باوکم ئنجا تووتن چاندن لە شوێنی ئەوتۆیی داکەوت، لە دەوری تووتنیش نەلوا ئاوەدان ببێتەوە. پەیدا بوونی دەرمانی گەزندەکوژی (د.د.ت) و بووژانەوەی باری ئابووری گشتی دوای زۆر بوونی پارەی نەوت کە کێشایەوە بۆ پەرەسەندنی مەکینەی جووت و دروێنەش، حیسابی کشتوکێڵی گۆڕی و شوێنی ناسازی وەک ئەو قەنبەرانەی گێڕا بە سازگار. خۆشبەختانە لەم مەیدانەدا فۆلکلۆر بە هانامان دێت: ئەو ئاوەی زەویەکانی قەنبەران ئاو دەدات پێی دەڵێن قۆپی سوور و شەب. گوتەیەک هەیە لە بارەی ناسازگاری ئەو ئاوەوە دەماودەم هاتووە دەڵێ: سووری گوتیە شەبێ، کاروانەک دێ لە حەڵەبێ، ئەمن دەیخەم ئەتوو مەیەڵە ڕاستەوەبێ. بە داخەوە ماوەی سازگار بوونی ئەو ناوە بۆ ملکەکەی ئێمە کورت بوو چونکە لە ساڵی ١٩٥٧ەوە کە لە لایەن میرییەوە بە نامەی ئامادەکردنی ناوچەکە بۆ گۆمی دوکان دەستی بە سەردا گیرا ملکەکە لە ئێمە شۆرا. لە سەردەمی مەلاریادا گەلێک لەوانەی بە داچاندن و ئاودانی ئەو ملکەوە خەریک دەبوون لە خزم و کەسانی خۆمان گیانیان سپارد. بە هەمە حاڵ شەشیەکی ئەو ملکە هی باوکم بوو، لە دوای ئەویشەوە ٤٢/١ی بەر من دەکەوت. خوێنەر خەیاڵی «اقطاع و دەرەبەگایەتی» بە دڵی خۆیدا تێنەپەڕێنێ.

بادەینەوە وەلای کورتەی سەرگورەشتەی ژیانی باوکم. لە ١٨ ساڵی ئیجازەی لە باوکی حاجی مەلا عەبدوڵڵا، وەرگرت و لە جێی ئەو دەرسی دەگوتەوە، هەر لە سەردەمی ئەویشدا زوربەی ئەرکی مەلایەتیی دوو مزگەوتی حاجی مەلا ئەسعەد و هی مزگەوتی گەورە کەوتە سەر شانی. لە تافی هێز و تاقەتیدا ڕۆژی ٢١ دەرسی گوتۆتەوە. حاجی مەلا عەبدوڵڵا گەیاندبوویە ٢٤ دەرسی ڕۆژانە. هەندێک لە مامۆستاکانی خۆی ئیجازەیان لێ وەرگرت.

لە ٢٥ ساڵی کچە مامێکی خۆی لێ مارە کرا [نەعیمەی مەلا حەبیبی حاجی مەلا ئەسعەد) لەو ئافرەتە چەند منداڵێکی بەرهەم هاتن بەڵام لە کچێکی بەو لاوە ئەوانی دیکە هەموویان بەر لە خۆی و زوربەشیان بە منداڵی مردن... دەنگوباسی زیرەکی و بلیمەتیی کوڕێکی «عبدالحمید» ناوی کە لە تەمەنی ٧-٨ ساڵیدا دەمرێ دەماودەم دەگێڕدرایەوە و جێی سەرسوڕمان بوو، بەڵام باوکم خۆی باسی زەکای کوڕێکی دیکەی دەکرد کەوا بەر لە عەبدولحەمید هاتبوو بە منداڵیش مردبوو، دەیگوت ئەگەر ئەو منداڵەم بۆ ژیابایە ژنم نەدەهێنایەوە. بە هەمە حاڵ وەچەی یەکەم خێزانی سەر لە بەریان بێ ئاسەوار بڕانەوە.

خۆم گوێ بیستی باوکم و مامم (شێخ نوورەددین) بووم کە دوای چەند ساڵێک لە مردنی خێزانی یەکەمی بە ئیلحاحی خزم و دۆستانی، باوکم ڕازی بووە بۆ دووەم جار ژن بهێنێتەوە. هەر لە گەنجایەتییەوە دووچاری زگ ئێشەیەکی بە ئازار بووە (لە ساڵانی دوایی ژیانیدا بەدی کرا کە - قرحە

المعده -یە). دەیگوت زۆر جاران کە ژانەکە شیددەتی دەستاند لە خۆم بێئومێد دەبووم ئیتر چۆن زات بکەم ژن بهێنم؟ ساوایەکی هاتبێتە کایەوە بە سەر کێیدا بە جێ بهێڵم؟ بەڵام ڕێکەوت وەها بوو، بە دەم ڕاگرتنی پارێز و خۆپاراستنەوە بۆ ماوەی چەندین ساڵ دەردەکەی کزتر بوو تا ئەوەی خەڵق هەستی نەدەکرد چ ناساغیی پێوە دیار بێ. ئەو کوانەی مەعیدە نەبوایە لە لایەن تەنسازیەوە چ نوقسانی نەبوو، هەتا ژیا پێویستی بە چاویلکە نەبوو، داروەکازیشی بەکارنەهێنا. ئەو نەساغیەی باوکم بە پێی گێڕانەوەی خۆی لە زێدە مەیلی وەلای سرکە و شفتە، سرکە و کەبابەوە تووشی بووە. زۆر جاران، کە منداڵ بووم، لوقمەی چەوری پێ دادەنامەوە و دڵی ڕەوای نەدەدا بچێتە هەناومەوە. ئەگەر خۆم پێ نەگیرایە وەهای دەکرد شتێکی مەزەداری بە دوادا بخۆم کە یارمەتی هەزم بدات.

خێزانی دووەمی کە دایکی منە (حەبیبەی کچی شێخ ڕەزای کوڕی شێخ قادری سندۆڵانە- کە مەشوور بوو بە قادر سەرڕووت) لە بنەماڵەی ساداتی بەرزنجە بوو. (سندۆڵان) دێیەکە بە سەر زێی بچووکەوە نیو سەعاتە ڕێیەک بە سواری وڵاغ دەکەوێتە لای قیبلەی قەلادزەوە. کاتی خۆی دەستەڵاتدارانی پژدەر ئەو دێیەیان بۆ تەرخان کرد و مزگەوت و تەکیەیان تێدا بنیات نا بۆی، ئەویش کەوتە سەر تەریقەتێکی خەست و پاکی قادری و ناوی پێوە دەرکرد بە تایبەتی لە دیوی کوردستانی ئێران کە باوڕیان پێی لە ڕادەبەدەر بووە. دەماودەم هاتووە کە پیاوێکی خواناس و حەقپەرست بووە و لێی نەزاندراوە لە شەریعەتی لا دابێ یان لە تەریقەت درێغی کردبێ.

لە ڕێکەوتێکدا‹١› حاجی مەلا عەبدوڵڵا ڕێ گوزەری دەکەوێتە پژدەر لە شێخ قادر مێوان دەبێ، شێخ قادر ماوەیەک بە دەستەودایەرەی تەکیەوە بەرەو پیری دەچێت، دوای مولاقات کە ڕوو دەکەنەوە سندۆڵان دەروێشەکانی شێخ قادر بە گەرمی دەفەزەنی دەکەن، وڵاغەکەی حاجی مەلا عەبدوڵڵا نەختێک چۆڵاغی دەکات، شێخ قادر پێی دەڵێ: جەنابی مەلا دەفە و گوتنی دەروێشەکان تەئسیریان لە وڵاغەکەت کرد. ئەویش هەر بە هەمان گیانی نوکتەسازییەوە لە وەڵامدا دەڵێ: نەخێر قوربان، چۆڵاغی وڵاغەکە لەوەوەیە کە خۆی نەقشبەندییە کەیفی بە قادرییان نایەت... ئەوسا هیچ کامێکیان بیریان بۆ ئەوە نەدەچوو کە دوای خۆیان کوڕی ئەمیان لەگەڵ نەوەی ئەویان دەبنە هاوسەر.

شێخ قادر چەند کوڕێکی لە دوا بە جێ دەمێنێ، شێخ ڕەزا کوڕە گەورەی بوو لە جێی دادەنیشێ. شێخ ڕەزا زۆر ناژیت، دوای خۆی دوو برای لە سندۆڵان دەبنەوە بە خاوەن تەکیە، شێخ ئەمین و سەیید گوڵ. شێخ ئەمین تەکیەیەکی تازە بۆ خۆی دروست دەکات. سەیید گوڵ دەبێتە جێنشین لە تەکیەی باوک و کاکی. باوکم لەگەڵ سەیید گوڵدا دۆستایەتی و شناساییەکی زێدە بە تین پەیدا دەکا تا ئەوەی، کوردی گوتەنی، چی دیکەی بە بەرەوە نامێنێ. ئەم دۆستایەتییە بووە هۆی داخوازیی دایکم، برازای حاجی سەیید، بۆ باوکم. بەر لە شەڕی یەکەم سەیید گوڵ چوو بۆ حەج و لەوە بەولاوە پێی دەگوترا حاجی سەیید. تا ئێستاکەش هەروەها بە حورمەتەوە ناوی دەبرێ. لە شەڕی یەکەمدا حاجی سەیید چوو بۆ غەزا لە دیوی کوردستانی ئێران بەرانبەر سپای قەیسەری ڕووس و تێیدا شەهید بوو. دوو کوڕی لە پاش بەجێ ما. شێخ حەسەن کە لە هاوینی ١٩٦٣ کۆچی دوایی کرد و شێخ حسێن‹٢› کە ئێستا لە پژدەر

ئەرکی مەعنەویی خانەوادەی سندۆلانی خستۆتە سەر شانی بێ ئەوەی بەرماڵنشین بێ. شێخ ڕەزای باوکی دایکم چەند کچێک و چوار کوڕی لێ بەجێ مان، کوڕەکانی، شێخ خدر، شێخ جنید و شێخ حەسەن لە دایکێک بوون. شێخ قادریان لە دایکی دایکم بوو. لەمانە تەنها شێخ جنیدیان ماوە لە دێیەکی نزیک ڕانییە (سەیداوە) دەژیت و مسڵمانێکی بێفێڵە و نانی شێخایەتیشی هەرگیز نەخواردووە. ئەگەر ویستبای دەیتوانی لە شێخایەتی ناو دەربکات بەڵام لەگەڵ شیخ خدری کاکی لە زوێکەوە ملیان نایە کەسابەتی شیناورد و خەلە و خەرمان و ئاژەڵ بەخێوکردن. بێمزە خزمەتی خەڵکیان دەکرد و هەرچی لە کەسابەتەوە بکەوتبایە خوانیانەوە دەور دەکرایەوە بۆ هەناوی میوانەکانیان.

باوکم کچێکی خۆی لە شێخ حەسەنی حاجی سەیید گوڵ مارە کرد. تاقە کچێک لەو ژن و مێردییە بەرهەم هات ئەویش لە تەمەنی ١٠-١٢ ساڵی جوانەمەرگ بوو. لە ١٩٥٤ ئەو خوشکەم، کە لە دایکی من نەبوو، دنیای جێ هێشت. لەمەوە دەردەکەوێ خزمایەتیی ئێمەی جەلیزادە، بە تێکڕایی، لەگەڵ پژدەر لەوەوە دێت کە چەند پشتێکمان لە بێگەلاسی پژدەردا ژیاون. دواتریش بەهۆی پێوەندی خزمایەتی نێوان باوکم و شێخانی سندۆلانەوە دۆستایەتییەکە نوێتر و بەهێزتر بۆوە. لەلایەن خۆمەوە پێوەندیم بە سندۆلانەوە هێندەی پێوەندیم بە جەلیزادانەوە مەحکەمە.

ڕیشەی پێوەندی جەلیزادان بە پژدەرەوە بێ سەروسەدا نەبووە. لە ڕێکەوتدا بە توندی خۆی نواندووە. لە سەردەمی حاجی مەلا عەبدوڵلادا ڕووداوێکیعادەتی سەر دەکێشێتەوە بۆ هێندێ کە دوژمنایەتی بەرەیەک لە دەست ڕۆیشتووەکانی کۆیێ دژی حاجی مەلا عەبدوڵلا خەست بێتەوە. حاجی مەلا عەبدوڵلا برای خۆی (حاجی مەلا ئەحمەد) و کوڕێکی خۆی (باوکم) لەگەڵ دەستەیەک لە خزم ودۆستی دیکە دەنێرێ بۆ پژدەر کە بە پێی پێویست بەرژەوەندێک لەو کێشەیە ڕەچاو بکەن و بە فریای بێن بۆ کۆیێ. هێشتا ئەو دەستەیە خەریکی وتووێژ بوون لەگەڵ سەرۆکانی پژدەر کە ناحەزەکانی حاجی مەلا عەبولڵا تێکڕایان دەچنەوە لای و عوزر خوازی دەکەن و ناخۆشییەکە بەسەر دەچێت. لەو سەفەرەدا تەمەنی باوکم ١١-١٢ ساڵی بووە، بەڵام بەشی زۆری وتووێژی بەرژەوەندبینی کە لەگەڵ سەرۆکەکانی پژدەردا دەکرێ لە باوکمەوە دەبێ. ئەوسا مەحموداغا و سەلیماغا و مەمەندەقیت و ئەو جۆرە ناودارانە لە پژدەردا قسەڕۆیشتوو بوون. کە باوکم بە ڕاوێژە پڕ تام و شامەکەی خۆی باسی ئەو سەفەرەی دەگێڕایەوە بیسەر لێی تێر نەدەبوو.

باوکم باسی ئاغایەکی مەیلەو شێتەڵۆکەی قسەخۆشی دەگێڕایەوە ئەمما هەمووی لایەنی زەکاوەتەکی زگماکی تێدا بوو. پرسیان لێ دەکرد لە بارەی ئاغا زلەکان لە وەرامدا هەر یەکەی بە خەسڵەتی ڕاستینەی خۆیەوە هەڵدەدایەوە... فلان؟ هی ڕاوتەدبیرانە. ئەدی فلان؟ هی مەیدان و شەڕناخێوییە. فلانت پێ چۆنە؟ هی ژاژی و پەنیرانە...

ساڵی ١٩٦٣ کە ئاوارە بووین و لای خاڵەکان لە پژدەر گیرساینەوە من ئاغایەکی لێ کەوتەی هەمان تایەفەم دیت هەم هۆش کول و هەم بە ئەدەب و قسەخۆشیش بوو.

لەم گەشتەی ژیانی خۆمدا مومکین نییە بتوانم بە جۆرێک لە بارەی باوکمەوە بدوێم بشێ خۆمی لێ ڕازی بم وەیا بۆ خوێنەر ببێتە بنەمای شارەزا بوون لەو مرۆڤە. چی تا ئێستاش لەبارەیەوە نووسراوە لە

سەرەتایەکی کەسایەتیی تێپەڕ ناکات.

بە عادەت نووسین و باس کردنی کەسان یان شتان، ئەنجامێکی بەرەواژ بەدەستەوە دەدات، هەتا بابەتی لەسەر نووسین و باس لێوە کردن بچووک و کەمبایەخ بێ، سوود پتر وەردەگرێ لە ناوهێنانی، چونکە بایەخێکی پێ پەیدا دەکات کە پێشتر لە تاریکایی و نەناسراویدا نەیبوو، کەچی بابەتی گرنگ و بایەخدار ئەگەر لە نووسین و باس کردندا مافی تەواوی خۆی نەدرێتێ غەدری لێ دەکرێ. بە نموونە دەڵێم کە گوترا: کۆپەرنیکۆس<٣> بەر لە ٥٠٠ ساڵێک سووڕانەوەی زەویی بە دەوری ڕۆژدا دۆزیەوە، لە سەدی نەوەد و نۆی کەسایەتی و بلیمەتی و زانست و هەستیاریی ئەم مرۆڤە تێدەبردرێ. بەڵام کە گوترا: مام هۆمەر یەکەم کورد بوو لە ساڵی ١٩٢٥ قەوانی هەیبەلاری لە بەغدا پڕ کردەوە، سەد ئەوەندەی مافی خۆی بایەخ پەیدا دەکا. هەرچی کۆپەرنیکۆس بوو ڕاستییەکی جیهانی گرنگی دۆزیەوە کە لە ماوەی هەزاران ساڵدا ملیارەها ملیارەها چاوی ئادەمیزاد بە سەریدا دەخشی و نەیدەدیت تا ئەوەی زوربەی بیروباوەڕی سەر بە ئاین خۆی هەڵنا لەسەر بنگەی بەرەواژکردنی ئەو ڕاستییە، کاریشی گەیاندە ڕادەیەک ئەوی دانی پێدا هێنابایە لە گەردەنی دەدا، مام هۆمەریش بە پڕکردنەوەی قەوان کارێکی کرد ئەگەر کەڵەشێر و تووتیت لە جێگەی ئەودا دانابایە قەوانەکە بە قووقوو و جرەجرِ هەر پڕ دەبۆوە، ئنجا پارەشی خستە گیرفانی مام هۆمەرەوە (عافێتی بێ) ناوێکیشی بۆ پەیدا کرد (لێی پیرۆز بێ) دواتریش کە ناوی دێت بە (ڕابەر) لە قەڵەم دەدرێ (شەقی زەحمەتێ تە). زانایەکی یۆنانی بەر لە دوو هەزار و هێندە سەد ساڵە ئەو یاسایەی دۆزیەوە کە بە ناوی ئەوەوە پێی گوترا یاسای ئەرخەمیدس، ڕەنگە بڵاویش بکرێتەوە، گۆنزالیزێکی برازیلی یەکەم کەس بوو لە مێژووی ئادەمیزادا توانیبێتی ٣٠٠ قرقێنە لە سەر یەک دەربکات، خوا نەیانبرِێ هەردووکیان هەر یەکەمن، هەردووکیشیان ناویان لە جیهاندا بە ڕابەر بڵاو دەبێتەوە.

دێتە سەر باسی کوردایەتیی خۆمان دەبینیت شاعیرێک لە سەر خواهشتی حکومەت نەشیدی کوردیی بۆ قوتابیان داناوە، ڕەنگە مزەشی تێدا وەرگرتبێت... یەکێکی دیکەش بە کۆتی بەندیخانەوە نرکەی شیعری هاتووە، یاخود بەرژەوەندی زۆری خۆی لە پێناوی ئەو شیعرەدا پێشێل کردووە... هەمووی هەر کوردایەتییە و ناویشیان هەر بە قەدەر یەک ئەرک و خەبات و جانفیدایی خاوەنەکانیان ڕادەگەیەنن. خانەقای سەید ئەحمەد بۆ ماوەی پتر لە ٦٠ ساڵ نوای غەریب و تێشووی برسی و حەسانەوەی کەنەفت بوو. ئەو خانەقایە لە دەیان ساڵدا ڕێی لە برسان مردنی فەقیری کەرکووکی بەستبوو چونکە هەموو هەژارێک دەیتوانی سێ جەمی بێمنەت لە خانەقا بخوات و پێشی نەگوترێ ناوت چییە. ئێستا گوێت لە ناوی سەید ئەحمەدی خانەقا نابێت مەگەر چۆناوچۆنی. کە ناویشی بێت هەزاریەکی کەسایەتی و ڕێز لە خۆنان و غەریب نەوازی و مەردایەتی و مەزنایەتیی ئەوی لێ وەرناگیرێت. کە دەگوترێ فلان و فلان و سەید ئەحمەدی خانەقا بەیەکەوە چوون بۆ حەج خەیاڵ بۆ ئەوە ناڕوا کە فلان و فلان و فیساریش لە قافڵەی سەید ئەحمەددا حەجیان بۆ کرا... گوێم لە گوتاری نووسەر و هونەرکارێکی کورد بوو لە جیاتی هەمومان شانازیی بە ناوی گۆرانیبێژێکەوە دەکرد کەوا، بێچارە خۆی، لەبارێکدا بە سەری نەبرد بوێرێ داوای ڕێز لێ نانی بکات وەیا بیر بکاتەوە لە گرتنەبەری ڕاڕەوێک کە مرۆڤی ڕێز لێنراو تێیرا دەڕۆن.

گۆرانیبێژیشم دیتووه دەنگ خۆشییەکەی زێدە جووانی بوو بە دەوری ئەو مەردایەتییە و حورمەتەوە کە تەواوکەری شەخسیەتی بوو.

چاوەشی زوڕنا لێدەرم دیتووە هێندە پیاوانە و مەردانە حورمەتی خۆی ڕاگرتووە بە خەیاڵی کەسدا نەهاتووە چاوەشییەکەی لێ بە عەیب بگرێ، هی دیکەشم دیتووە زاتی نەکردووە لە ڕیزی خەڵق دانیشێ.

بۆ خۆت لەگەڵ خۆتدا لێک دەوە کە دەگوترێ وەیا دەنووسرێ: (بەر لە ٤٠ ساڵێک فلانە کەس ڕازی نەبوو شێخ لەتیف و کاکە زیاد لەسەرۆکایەتیی پارتی کوردستان بەشدار بن) چەند بە ئاسانی ئەو فلانە کەسە لە ڕێکاری ئیفلاسەوە دەچێ بۆ پێشەوایی، شێخ لەتیف و کاکە زیادیش ڕووت دەبنەوە.

تۆ وەرە بە خۆت و دەسەلاتی میراتیتەوە خۆت بە نیشتمان ببەخشیت کەچی یەکێک ڕەفزت بکات هەموو سامانەکەی ئەوە بێ نە هیچ دەسەلات و نە هیچ شۆرەت و نە هیچ شتێکی هەیە... قوتەیەکی مل نێرکە کاردووە لە ئوتێلی کوردایەتی دابەزیوە بە خۆڕایی تێیدا دەلەوەڕێ... نۆشی گیانی بێ... بەلام وەها خۆش بوو کە مادەم پیاوی وەک شێخ لەتیف ڕەفز بکرێ قوتەی مل نێرکە کاردووش لە هیچە نەبێتە پێشەوای ئوممەت. دوای ٤٠ ساڵیش لەو مامڵەتە ئنجا ڕۆژی ئەوە نەهاتووە قوتەی ئەوتۆیی پێشەوا بێت...

نووسین و گێڕانەوەی دەماودەم ئەگەر ئینسافی لەگەڵدا نەبێ خاوەن هونەری گەورە و جەوانمەردی بێفێڵ و شەخسییەتی تێروپڕ ڕووت دەبنەوە موفلیسیش دەبێتە خاوەن بانک.

هەرچی مێژووی کۆن و کۆمەلایەتیی سەردەم هەیە لەم مەتەڵە ناقۆلایەی (تێدا چوون و پێ قەڵەو بوون)ی ناو هێنان و لە بارەنووسینی کەم و کووڕ و بێئینساف هاوپشکن.

لەم ڕوانگەوە دەڵێم ئەگەر تەواوی کەسایەتی و لێ هاتوویی و خەسڵەتە بەرزەکانی بابایەکی خاوەن قابیلیەت نەزانیت، بە تەنها ناوهێنانی وەیا خێرا پێدا تێپەڕینی نەک هەر لێی شارەزا نابیت بەڵکوو پتر نائاشنای دەبیت چونکە هەر وەک بە ناوهێنانی (ئاگر) زمان ناسووتێت هەروەهاش بیرت بۆ ئەوە ناچێت کە شت دەسووتێنێت ئەگەر پێشتر لێی بەڵەد نەبوویت.

ناوهێنانی ئاگر بۆ ئەو کەسەی نەیناسیبێت بەر لە هەموو شتێک (ئاگرایەتی)ی پێوە ناهێڵێت، واتە (کەسایەتی)یەکەی دەسرێتەوە. هەر بەو پێیە کە ناوی پیاوێکی وەکوو حەماغای کۆیەت هێنا ڕەنگە، لەم ڕۆژگارەدا کە ناوی (ئاغا)ی تێدا تاڵ بووە، زەرەری لێ بدەیت، تۆ دەبێ بزانیت حەماغا لە گرانیەکەی ١٩١٧ لە جیاتی ئەوەی نیوەی ڕەز و زەوی و زار و خانووی کۆیێ بکرێ هات هەرچی خوا پێی دابوو کردی بە خۆراکی هەژار و غەوارەی ئەو شارە کە ناویشی نەدەزانین، ڕەنگە نەشی دەدیتن. (اصف قاسم اغا) پیاو ماقوولێکی مووسڵی لە نێوان دەستەیەک پیاوماقوولانی بەغدادا دەیگێڕایەوە (زۆری دیکەش لە خەڵقی کۆیە و غەیری کۆیەش دەیانگێڕایەوە)، حەماغا برە مەڕێکی لە مامڵەتدا بوو، چێوداری مووسڵی نرخێکیان لە سەر دانا حەماغا پێی ڕازی نەبوو... بۆ سبەینە کابراکان پێ ڕازی بوون و پارەیان بۆی هێنا... حەماغا پێی گوتن: ئەو مەڕانە فرۆشران... مووسڵیەکان دەیانزانی لە خۆیان بەولاوە کەسی دیکە لەو ناوەدا نییە بتوانێ ئەو پارەیە بدات، بەلام چەندێکی دەکەن تێبگەن مەسەلە چییە حەماغا هەر دەڵێ: مەڕەکان فرۆشران. دوایی لە سەر ئیلحاحی (اصف ال قاسم اغا) حەماغا دەدرکێنێ کە دوێنێ دوای

کشانەوەی مووسڵیەکان مەڕەکانی بە خوا فرۆشتن... و هەمووی بوون بە خۆراکی هەژاری کۆیێ. تۆ کە نەزانیت ئەم مەسەلەیە تنۆکێکە لە مەردایەتیی حەماغا هەر ناوی نەبەیت باشترە بۆی، هەروەاش هەموو ئەو جوانمەردانەی لە ڕیزەکانی کۆمەڵدا هەڵدەکەون و لەبەر نەناسراوییان بە خۆیان و پیاوەتییانەوە دەسوێنەوە و دەپوێنەوە و دەسرێنەوە... (صديقه الملايه)ش لەگەڵ ئەو هەموو شتانەی کە لە ڕۆژنامەکاندا لێیان ئاشکرا کرد بە خۆی و (صندوق امينى البصرە)یەوە بیرەوەریی بۆ دەگێڕدرێ...

چەند حەیفە مێشک و دەروونی شۆڕشگێران و ڕۆشنبیران وێنەی نادروستی بوونەوەریان، بە مرۆڤ و ڕووداویەوە لێ چەسپ بێ. مەیلێکی ئاشکرا لای بەشێکی زۆری نووسەران بۆ خۆ دانە پاڵ چەوسێنراوە لە گەلێک باردا دوو کاری نارەوایان پێ دەکات: یەکیان شاردنەوەی عەیبی هەژار، دووەمیان شاردنەوەی پیاوەتیی مرۆڤی ناهەژار.

پشتگیری کردن لە هەژار و چەوسێنراوە دەبێ ئەلف بێتکەی خەریک بوون بێ بە کۆمەڵایەتییەوە، بەڵکوو هێندە سەلمێندراو بێ وەکوو سەرمای زستان و شیرنایی شەکر کە ئیتر خۆ پێ هەڵدانەوەی جێی شەرم بێ نەک شانازی. ئەو پشتگیری کردنە بەر لە هەموو شتێک داوای ڕاستگۆیی و ڕاسترۆیی و ڕاستبینی لەو کەسانە دەکات کە دۆستی میللەتەکەیانن، کۆمەڵایەتی چ زەرەر ناکا لەوەی دەوڵەمەندێکی وەیا دەسەڵاتدارێکی وەیا ئەمیر و شێخ و مەلایەکی مرۆڤی بەشەرەف بووبێ، کەسێک لەو ڕاستییە وەتەنگ بێت، بێگومان، نەفسەکەی نەخۆشە و بێ ئەوەی هەست بە خۆی بکات ناحەزی میللەتەکەیەتی هەر دەسەڵاتیشی بوو بە فەرمانی ئەو نەخۆشییە دەکەوێتە سەرباری زوڵم و زۆر. لە لایەکی دیکەشەوە هیچ سوود بە کۆمەڵ ناگات بەوەدا هەژارێکی خوێڕوو مەدحی بکرێ، ئافرەتێکی گۆرانیبێژ بۆ ماوەی ساڵەها خۆی بە ئەفسەرێکی بێگانە فرۆشتبێ نابێ بکرێ بە (رابعة العدوية) با هەژاریش بووبێت، خۆ هەژاری دیکە زۆر بوون خۆیان نەفرۆشت، میللەتیش لە مەیدانی ناو دەرکردندا ئەو نەزۆکە نییە بە گۆرانی گوتن یان زوڕنا لێدان نەبێ تاکێکی هەژاری مافی ناوهێنانی نەبێ، لە هەر شارە و لە زۆر ئاوایییاندا کەسانی ئەوتۆ پێ دەگەن بارتەقای هەژارییان مەردن و ڕێز لە خۆ گرتوون.

چەندین بنەماڵەی کاسبکاری شارستان یان فەلاحی لادێ دەناسم، تۆش لای خۆتەوە دەیانناسیت، سەریان بۆ غەیری خوا فروو نەهێناوە و نانی مەردایەتییان خواردووە، ئەو شەرەفدارانە کفریان نەکرد کە نەبوون بە مزە خۆری بەیتی شایی و لاوکی دیوەخانان تاکوو ناویان بسرێتەوە، بۆ دەبێ پاراستنی ناموس و ئابڕووی خانەوادەیی بەسەر دانەنواندن بۆ غەیری خوا هێندەی زوڕنا لێدان وەیا قەوان پڕ کردنەوە نرخ و بایەخی نەبێ لای شۆڕشگێڕ و ڕۆشنبیر؟ هەزاران هەزار مەردی مەیدانی ڕێز لە خۆنان و شکۆ و گەردەن کێلی لەبیران چوونەوە، سەدانی دیکەش وا لەبەر چاومان دێن و دەچن زۆر نابا لەبیران دەچنەوە، بە هەموویان بە هەزار هێندەی هەمووشیان هەزار یەکی ناوی مریەم خان و دایکی جەمالیان پێ ڕەوا نادیترێ، ڕۆشنبیرێکیش بیر ناکاتەوە لەو بێئینسافییە بێسامانەی میللەت لەگەڵ خۆیدا دەیکات بە دۆڕاندنی ناو و نیشان و ئاکاری ڕۆڵە هەرە مەردەکانی. دیتوومە شەخسی میللەتفرۆش بە دوو پارچە هەڵبەست و بە جنێودان بە ئیستیعمار و دەرەبەگ و بۆرجوازی بۆتە سەدرنشینی کۆڕی نیشتمانپەروەری وەیا هەر نەبێ جێگایەکی بەرەو هەورازی لێ داگیر کردووە. دیتووشمە خۆبەخت

کردووی بێعەیب هەر چونکە شیعری نەگوتووە وەیا گۆرانیی نەچڕیوە وەیا لە نمایشتدا بڕمێ و بژیی بێلزوومی نەتەقاندۆتەوە، عەبدەل بێ شەریک مەرحەبای لێ نەکردووە. لەوە هەر بگەڕێ بە خەویش ناگاتە شوێنە بەرەو ژوورەکەی بابای میللەتفرۆش. چەند حەیف و مخابنە عەیارەی چاکە و خراپەمان وەها بەرەواژ و قەڵب بێ، ئنجا سەد حەیف و مخابن کە ڕۆشنبیر هەستیش بە هەڵەی مامڵەتەکە نەکات چ جایی ڕیسوا و تاوانباری بکات.

خوێنەر لێم بە سەهوو نەچێت، من وەتەنگ نایەم لە شۆرەتی هیچ کەس، بەڵام بە مەرجێک لە هیچە نرخی زیاد لە لاوە وەپاڵ ئەو شۆرەتە نەدرێ، گۆرانیبێژ بۆ خۆی ناو دەردەکات و بەزم و گۆبەندان دەجۆشێنێ و پارەی تێدا وەردەگرێ و کەیفی پێوە دەکات، هەمووی لێ پیرۆز بێ، بەڵام لە خۆڕایی نەکرێتە شۆڕەسواری کوردایەتی... نەبرێتە ڕیزی دوازدە سوارە لە ئازایەتی... نەچێتە پایەی شێخ سەعیدی پیران لە خۆبەخت کردن... بە سەر خەڵقی دیکەدا ڕانەشکێندرێ هەر چونکە گۆرانییان نەگوتووە، یان ئەو گۆرانیی گوتووە. ئافرەتێکی هەژار یان لەبەر نەداری یان لەبەر هەر هۆیەکی دیکە بێ گۆرانی بە پارە دەڵێت و خۆی بە بێگانە دەفرۆشێت وەیا دەبێتە تیاترۆ... وەیا... وەیا... ئەوەندە بەسە بۆ خاترانەی هەژارییەکەی کە لێی بێدەنگ بیت و چاو لە خلیسکانەکەی بپۆشیت، لەوە بەولاوە ئینساف و میللەت و نیشتمان و فریشتە و پەریش لێت ناسەلمێنن بە ناوی مێژووەوە شانازیی پێوە بکەیت. عەیارەی نرخی بەرز و نزمیش دەدرێتەوە بە ڕۆژگاری خۆی؛ کەسێک کە بە لای خەڵقی سەدەی هەژدەم و نۆزدەمەوە مەرد بووبێت و ڕێزی لێ نرابێت وەیا بە پێچەوانەوە بە سووکی سەیر کرابێت ناشێ من و تۆ دوای سەد ساڵ و دووسەد ساڵ عەیارەی نوێ بابەتیان بۆ بەکار بهێنین و جێگۆڕکێیان پێ بکەین. خۆم بە بیرم دێ، پیاوی عارەق خۆرەوە بە لای خەڵقەوە سووکتر بوو لە جەردە و ڕێگر هەرچەند بە لای شەریعەت و قانوونیشەوە جەردەیی دزێوترە...

ئەم تێبینیانەی دوایی لە ڕواڵەتدا دوورکەوتنەوەیە لە بابەتی نووسین بەڵام ڕاستییەکەی ئەگەر لێیان بێئاگا بین، بە زۆری، نرخی کەسان و هەڵوەستی جۆراوجۆری فلان و فلان لە بارەی ڕامیاری و کۆمەڵایەتی و لە ڕووداوی عادەتیشدا بە هەڵە دادەشکێت وەیا هەڵدەکشێت.

گەشتی ژیان، هی هەر کەسێک بێت، لەگەڵ ڕێبازی کەسانی دیکە پێکدا تێدەپەڕن، ئیتر یان بە دۆستایەتی یان بە دژایەتی، ئنجا ئەگەر لە خوێنەر داوا نەکەم بۆ دیارخستنی لایەنی خەتابار لەو پێکدا تێپەڕینە و تێک ئاڵقانەدا عەیارەی ئەوسا لە کار بهێنێ ڕەنگە بۆ قەناعەتێک بڕوات کە خوازراوەی ئەم سەردەمە وەیا مەیل و ئارەزۆی خۆێنەرەکە خۆی بێت. ئەمە لە لاییکەوە، لە لایەکی دیکەشەوە تێکرای ئەم تێبینییانە سەر دەگەیەننەوە بەو تێبینییە بنجییەی کە لە سەرەتاوە دەرم بڕی لە بارەی (ناو هێنان و باس کردن)ی بێ قووڵبوونەوە کە چۆن زەرەر لە مرۆڤی بایەخدار دەدات و مرۆڤی کەمبایەخیشی پێ دەوڵەمەند دەبێ.

ئەم دەستوورە لە باسی مرۆڤی هەڵکەوتووی لە عادەت بە دەردا پتر خۆی دەسەپێنێ، بە نموونە دەڵێم: ئەگەر گوترا، قایمقام بە دوا بیست کەسیدا هەنارد و تەکلیفی نابەجێی لێ کردن و لە نێوان هەمواندا فلان بە دەنگ هات و ئیعتیرازی گرت دەبێ لەو کەسە قووڵ ببینەوە هەتا بزانین چ ماکێکی حەقپەرستی و

نەترساوی لەودا هەبوو وای لێ کرد بە تەنها ئەو بەدەنگ بێت دەنا ڕەنگە نرخی خۆی پێ نەدەین وەیا مەسەلەکە بدەینەوە بە ناشارەزایی و بێباکی و خەسڵەتی ئەوتۆیی. ئنجا لەگەڵ مندا سەرنج بدە ئەم ڕووداوە عادەتییە لە ڕەفتاری باوکمدا.

مەلیک فەیسەلی یەکەم لە هەولێر پێشوازیی لێ دەکرا. ئێوارە بەلەدیە لە یانەی فەرمانبەران داوەتێکی گێڕا لە سەر شەرەفی مەلیک. مەلا ئەفەندی و باوکم بۆ داوەتەکە لە (باداوە)وە هاتن بۆ هەولێر من منداڵێکی ١٠-١٢ ساڵی بووم لە خزمەتیاندا هاتم. لەبەر دەرگەی نادی ئۆتۆمۆبیلەکەی مەلا ئەفەندی و هی موتەسەڕڕیفی هەولێر لە یەک کاتدا وەستان و خەڵقەکەیان لێ دابەزی. موتەسەڕڕیف سڵاوێکی کرد و پێش مەلا ئەفەندی و باوکم کەوتەوە بەرەو شوێنی داوەتەکە. باوکم هەنگاوی هەڵێنا و دەستی موتەسەڕڕیفی گرت و پێی گوت: جارێ نۆرەی ئێمەیە. موتەسەڕڕیف، ماڵم حەقە، بە سەرەخۆی نەهێنا و گوتی، مرازم ئەوە بوو ڕێبەڵەدی بکەم نەکا ئێوە شارەزای شوێنەکە نەبن، باوکم پێی گوتەوە، باش شارەزاین و «نشکرکم». ئیتر مەلا ئەفەندی و باوکم لە پێشەوە و موتەسەڕڕیفیش بە دوایانەوە بەرەو کۆمەڵەی داوەت کراوانەوە ڕۆیشتن، خەلقیش کە جەمبوورەی بەستبوو بەدەوری نادییەوە چاو ئەبڵەق بوون. هەر لەو داوەتەدا باوکم هێندێ قسەی بە مەلیک فەیسەڵ گوت گەلێک بەولای ڕاگرتنی موتەسەڕڕیفەوە بوو. خوێنەر دەبێ وردبێتەوە لە ڕاگەیاندنی ئەو جۆرە هەڵوەستە، لە هەزار مەلا یەکێکی زات ناکا قۆڵی مدیر ناحیە بگرێت و بە دوای خۆیەوەی بدا، هەر نەبێ لەبەر ئەوەی کە دەزانێ بۆی ناچێتە سەر لەوە هەر بگەڕێ کە نان بڕانی تێدایە. کە مەلاش زات نەکات کەسی دیکە زات ناکات. ئەدی چۆن مەلای کۆیێ موتەسەڕڕیفی دواخست و دواتریش قسەی بە مەلیک فەیسەڵ بڕیەوە؟ لەبەر ئەم هۆیانە:

١- خۆی لەسەر حەق دەزانی.

٢- بڕوای بێسنووری بە خۆی و کەسایەتیی خۆیەوە هەبوو تا ئەوەی ڕەفتارەکە بەلایەوە وەک ئاو خواردنەوە بوو.

٣- ترس و تەمای لە دڵدا نەمابوو.

٤- بە خۆیدا ڕادەپەرموو زاڵ بێت بەسەر هەر ئەنجامێکی لەو هەڵوەستانەدا بکەوێتەوە.

٥- شەرمی لە خۆی دەهاتەوە لە ئاست داخوازی هەڵکەوت خامۆش بێت.

٦- کەرەستەی هەموو هەڵوەستێک و هەڵکەوتێکی، لەوانەی بێنە بەر هەنگاوی مرۆی وەک خۆیەوە، بە زیادەوە هەبوو: هەر لە زمانی پاراو تا ڕەوانبێژی تا زانستی سەردەم تا مێژووی گەلان تا دڵی هۆشیار تا جورئەتی بێسنوور...

٧- بە گژ ناڕەواییدا دەچۆوە نەک ڕەوایی.

٨- مەلایەتی بە لای ئەوەوە ژووررووی هەموو پایەیێکەوە دەهات.

لە ڕوون کردنەوەی ئەم نوختەیە شتێک دەگێڕمەوە لە زاری ڕەحمەتی حاجی میرزا عەبدوڵڵای خادمەوە. ڕەحمەتی گوتی: جارێکیان لە وەعزی ئێوارەیەکی ڕەمەزاندا کە هێندەی نوێژی جومعە خەڵقی تێدا کۆ دەبوونەوە (بۆ بیستنی گوتاری ئەو وەعزانە زۆر لەوانەی دینداریش نەبوون تێیدا حازر دەبوون)

شتێکی لە غەوسی گەیلانییەوە گێڕایەوە و بە «مەلا عەبدولقادری گەیلانی» ناوی برد... هەندێک مێشک وشک وەتەنگ هاتن لەو جۆرە ناو بردنە و ناڕەزایی‌یان درکاند... قسەکە گەیشتەوە مەلای گەورە. لە ئێوارەیەکی دیکەی وەعزدا بۆ قسەکە چۆوە و گوتی: بیستم هەندێک لە گوێگرانی ئەو ڕۆژە لێیان گران هاتووە گوتوومە «مەلا عەبدولقادری گەیلانی»، ئەوەی لەو زاتەوە سوودی هەبێ بۆ ئێمە عیلمەکە و مەلایەتییەکەیتی، کەشف و کەرامەتی لەگەڵ خۆی بەسەر چوون. مەلایەتیش ناوێک نییە نە بۆ غەوس و نە بۆ لەویش گەورەتر کەمایەتیی تێدابێ چونکە مەلایەتی دەکاتەوە عالمایەتی، ئەگەر ئەو کەسانە بەوە ڕازی نین لێرە بە دواوە دەڵێم «مەلا خوا».

ئەم حەفت هەشت خاڵەی سەرەوە کە بەشێکی کەسایەتیی باوکم دەگرنەوە، لە هەموو هەڵوەستەکانیدا بەدەر دەدەنەوە، لە زوێکیشەوە ئەو خەسڵەتانەی چەسپاو بوون. بگەڕێوە بۆ ڕۆژگارێک کە تازە بە تازە ببوە جێگری باوکی، لە یاداشتەکەی ڕەحمەتی مەلای چوڕستانی دەبینیت کە چۆن باوکم دوای ساڵێک لە وەفاتی حاجی مەلا عەبدوڵڵای باوکی خوتبەی جومعەی بێ کاغەز خوێندۆتەوە و بە تێهەڵکێش قسەی بردۆتەوە بۆ تێپەڕینی ساڵێک بە سەر مەرگی باوکیدا و... و... هەر ئەم قابیلیەتە بوو لە موناسەبەیەکی ڕەسمیدا بە هانای هات بتوانێ گوتارێکی یەک دوو سەعاتی سەرپێیی بدات ڕووبەڕووی ئاپۆرەی خەڵکی شاری مووسڵ و هەرچی دەستەودایەرەی حکومەت هەیە بە مەدەنی و عەسکەرییەوە و هەموو گەورەپیاو و مەلا و مەشایێخی مووسڵ و هەرێمی ئەو ناوە... بە دوا ئەو گوتارەدا (سلیمان نظیف) والی مووسڵ ئەو پایەی لێ نا کە پێشتر بۆ حاجی مەلا عەبدوڵڵای ڕەچاو دەکرد... مناسبی جێگەیە بڵێم، باوکم دەیگێڕایەوە کە (سلیمان نظیف) پێی گوتووە: دەزانم عالەم ڕووت لێ دەنێن بۆ کارگوزاری خۆیان لای من. تۆش هەر ئیشێکی بە لاتەوە مەبەست بوو، لەو نامەیەدا کە پێوە دەینێری بۆم، یەک بەیتی شێخ ڕەزای تاڵەبانی تێچێنی قسەکان بکە تا جێبەجێ کردنی لە گوماندا نەبێ، ئەو نامەیەی بەیتی شێخ ڕەزای تێدا نەبێ دەبێتە کاری دوو بەختی...

باوکم مەلا بوو بەڵام مەلایەک کە بتوانێ لە هەموو زانستەکانی ئیسلامدا کتێب دابنێ، تەنانەت لە گەلێک مەسەلەدا (اجتهاد)ی خۆی بەکار دەهێنا. بە درێژایی عومری مەلایەتی خۆی دەرسی گوتبێتەوە یەکسەر بێ ئامادەکردن دەرسی گوتۆتەوە. دەمدیت کە دەکەوتە سەر شەرح و تەقریری دەرسەکان وەک تاڤگە قسەی لێ هەڵدەڕژان. ناوناوە لە گەرمەی تەقریردا هەڵوەستێکی دەکرد و چاوی دەبڕیە شتێکی نادیار. دەیگوت لەو تەرزەحاڵەتەدا چەند ڕێبازێکی شەرح بۆم دەکرێنەوە، لەو هەڵوەستەدا یەکێکیان پەسەند دەکەم. واش دەبوو کە پێویست بە شەرح نەبووبێت بە چەند قسە و هێمایەک لە دەرسەکە دەبۆوە.

باوکم (خطیب) بوو، بەڵام (خطیب)ێک کە بتوانێ بە کوردی و عەرەبی و تورکی و فارسی تا حەز بکات لە سەر بابەت بدوێ بێ حازر کردن و بێ کاغەز و بێ ئەوەی پێشتر ئاگادار بووبێ لە چ دەدوێ. باوکم لە دەروونددا ئیمانی بە «حەق» هێنابوو. لەو ئیمانەدا تێکڕای بوونەوەر لەبەر چاو و لە بار تەبعی جۆرێک لەنگەری بەستبوو کە ئیتر گۆڕانی باری بوونەوەر نەتوانێ لەنگەر بەستنەکە تێک بدات، بۆیە بوو

هەرگیز لە بارێکەوە بۆ بارێک نەدەگۆڕا. لە ماڵەوە و لە مزگەوت و لە نێوان ئاپۆرەی خەڵق و لای دەستەڵاتدار و بێدەستەڵات یەک زەڕڕە فەرق بە قسە و بە ڕەفتاری نەدەکرا، چ لە ژووری خۆی تەنها بایە و کتێبێکی خوێندبایەوە و چ لە دیوەخانە یان لە مزگەوت لەگەڵ خەڵق دانیشتبایە یان لە هەر هەڵکەوت و هەڵوەستی دیکەدا بایە هەمان ڕەفتاری دەکرد، واتە تەنها بایە و خەڵق دیار بایە بایی سەری موویەک حەرەکە و سەکەنەی نەدەگۆڕا، هەر بە قەدەر ئەوەی شەرم لە سێبەری خۆی بکات شەرمی لە خەڵق دەکردەوە. من بە لای کەمەوە دە ساڵێک، بەر لە وەفاتی، گەییشتبوومە تەمەنێک مانای شتان تێبگەم (٢٤ ساڵی بووم کە وەفاتی کرد). لەو دە ساڵەدا بەو لای هەموو سنوورێکەوە ئەم دیاردەیەی لەنگەربەستن و نەگۆڕانم لەو مرۆڤەدا بەدی دەکرد تا ئەوەی هەندێ جار بە لای خۆشمەوە دیاردەکە نائاشنا خۆی دەنواند، هەر دەتگوت بە سەر مەتەڵێکدا دەنۆڕم کە باشی تێناگەم. وا بزانم ئەم قاڵ بوونەوەی بۆ حەق، کە گوفتار و ڕەفتاری یەکچوون کردبوو، یەکێک بوو لە هۆی ئەو هەیبەتەی کە لەو مەجلیسە دەنیشت ئەوی تێدا بایە، لە مەجلیسی دانیشتن بگەڕێین و سەیری ئەو ڕێگەیە بکەین کە پێیدا دەڕۆیشت، لە ماڵەوە بۆ مزگەوتی گەورە دوو ڕێگە هەبوو، یەکێکیان بە ناو بازاڕدا دەچوو، کە بە ناچاری ئەو ڕێگەیەی دەگرتە بەر. هەر لە زارکی بازاڕاوە کە بۆ ئەهلی بازاڕ دەردەکەوت تێکڕایان هەڵدەستانە سەر پێیان تا لێیان ڕەت دەبوو، تەنانەت گاور و جوولەکەش وەک مسڵمانەکان بۆی ڕاست دەبوونەوە، واز لە ئەهلی بازاڕ بهێنین بۆ منداڵی کۆڵانەی گەڕەکەکەی خۆی، عەسری ڕۆژانی کۆتاییی بەهار و سەری هاوین کە لە ماڵەوە دەردەچوو بەرەو مزگەوتی حاجی مەلا ئەسعەد منداڵی گەڕەک کە سەرگەرمی قەپوقیری جگێنە و تۆپێنە بوون هەر کە چاویان پێی دەکەوت کەلاوجگ و تۆپیان لە دەستان بەردەبۆوە و خۆیان بە دیواری ئەم بەر ئەو بەری کۆڵانەوە دەگرت تاکوو لە چاوانیان بزر دەبوو. ئنجا وردە وردە دەگەڕانەوە بۆ گەمەکانیان.

من ئەمانە و سەدان شتی دیکەم دەدیت لەو بابەتە کە لە کەسی دیکەم نەدەدیت ڕۆژ لە ڕۆژ هەیبەتی لە دڵمدا کاریگەرتر دەبوو. جارێکیان ماڵمان لە چنارۆک بوو، عەسران باوکم لە ماڵەوە بەرەژێر دەچوو بۆ ناو باغەکان، ئەو جارەش بە عادەتی خۆی لە باغچە بوو. من لە ژێر کەپری ماڵمان ڕاوەستا بووم، چەند کەسێک هاتن سەلامیان کرد و لە باوکمیان پرسی، گوتیشیان لە دیوی ئێرانەوە هاتوون بۆ پرسیارێکی شەرعی... من بردمن بۆ سەراوردی باغەکە و ئەو شوێنەشم نیشان دان کە باوکمی لێ بوو. هەر لەبیرمە باوکم کەوایەکی ئاودامەنی لەبەر بوو، یەک هەمیانەی لە کەمەری بەسەر کەواکەوە بەستبوو. چاوم لێ بوو پیاوەکان گەییشتنە لای و سەلامیان کرد و گوێم لێ بوو گوتیان لە جەنابی مەلا دەگەڕێین. باوکم گوتی: جەنابی مەلا؟ گوتیان بەڵێ. دوو پەنجەی دەستی ڕاستەی بردە سەر سینگی و گوتی، جەنابی مەلا ئەمەتە... کابراکان وەک داریان لە لووتی بدەی بەرەو پاش گەڕانەوە و وەها شڵەژان بۆ چەند لەحزەیەک نەیانزانی چ بکەن تا هاتنەوە سەرەخۆ و چوون دەستیان ماچ کرد... ئەم دیمەنە بچووکە لەبەر چاومدا جیهانێکی ئەفسووناویی لە باوەشی خۆیدا دەگرت؛ هەیبەت و شکۆی باغێکی چۆڵ بە دەوری پیاوێکی تەنهای کەوا لەبەری هەمیان لە کەمەری دارعەسا بە دەست نەک هەر لە دڵی مندا بەڵکوو لە دڵی ئەو دوو سێ پیاوە غەریبەشدا هێندە سامناک بوو دەتگوت سێبەری بەسەر هەموو مەڵبەندەکەدا کشابوو. ئەو

سێ کەسە ئەگەر لە ناکاو بە سەر دەستەیەکی چەکداری زرێپۆشدا کەوتبانایە هەر هێندە دەشڵەژان. لە ڕوویەکی دیکەوە سەیری ئەم مرۆیە بکەین:

لە سییەکاندا شەوێکی هاوین، کە خەڵق هەموو لە سەربانان دەنووستن، دوای بەسەر چوونی دەمی دیوەخانە و داهاتنی کاتی خەوتن، لە نوێنەکەمدا هێشتان نەبۆرژا بووم باوکم لە نێو تەخت و چیغی خۆیەوە بانگی مامی کرد (بانەکانمان بە سەر یەکەوە بوون و شوورەیان لەبەیندا نەبوو) گوتی: نوورەددین سەیری فلانە شوێنی ئاسمان بکە وا فلانە ئەستێرەی (سیار) خەریکە فلانە ئەستێرە دادەپۆشێ. لەو عومرەی ١٣-١٤ساڵیمدا بە دڵمدا هات کەوا ڕەنگە باوکم تاکە مرۆڤێک بێ لە هەموو کوردستانی عێراقدا سەرنجی بۆ دیمەنی ئاسمانی ئەوتۆیی بکشێت و ئەستێرەکان بناسێتەوە بە وەستاو و گەڕۆکیانەوە. هەروەهاش لەبیرمە کە نەوتی بابەگوڕگوڕ کەوتە سەر باری ئیشی تەواو و ئاگرەکانی شەو و ڕۆژ بڵێسە و دووکەڵیان بەرز دەبۆوە باوکم تێبینیی ئەوەی کرد کە ڕەنگە زۆر نەبات ئەو هەموو دووکەڵەی پڕ لە غازی هەمەجۆر بە هەوادا بڵاو دەبێتەوە کاری بەد لە دەغڵ و درەخت بکات و ژەنگیان پێ هەڵبێنێ. وا بزانم حکومەتیش بیری لەم لایەنە نەکردبۆوە دوای دەیان ساڵیش ئنجا حیکایەتی (پیس بوونی هەوا) کەوتە سەر زار و زمانی خوێندووەکان...

گەلێک ڕووپەڕەی ئەوتۆیی لە ژیانی باوکمدا بۆ بەرچاوی بینەر دەرنەکەوتوون، هەر یەکەیان لە لای خۆیەوە گۆشەیەکی شەخسیەتی ڕوون دەکاتەوە. منیش کە ئەم چەند لاپەڕەیەم لێ نووسین بۆ ئەوە بوو کە خوێنەری کورد نەختێک وردتر بێتەوە لە کەسێک کە بەر لە ٥٩ ساڵ بێ کۆمەک کردن لە هیچ شتێک وێرای کچی خۆی لەبەر خوێندن دابنێ لە قوتابخانەی کوڕان. (ئەم دێڕانەم لە ڕۆژی ١٩٨٤/٩/١٥ نووسی).

باوکم تاکە مرۆڤێکە تەئسیری بێسنووری لێم کردبێ. ئەو تەئسیرە لە زۆر ڕووەوە بوو بەڵام من تەنها باسی دوو ڕووی دەکەم کەوا زۆر بە سەیری پێچەوانەی یەکترن: ڕووی یەکەم ئەوەیە کە حەقپەرستی و ڕاستگۆیی و ڕاسترۆییی ئەو لە مندا ماکی تەقدیسی (ڕاستی)ی ڕسکاند، ئەو تەقدیسەش کێشایەوە سەر هەندێ کە تا ڕادەی قێز هاتنەوە سڵ لە درۆزن و لە درۆ بکەمەوە بە تایبەتی لە مەیدانی کۆمەڵایەتیدا. ڕەنگە عوزری کەسێک قبووڵ بکەم لەو درۆیەی دەیکات لە مامڵەتی بەیع و بازاڕدا بەڵام یەکێک لە بیروڕا و فەلسەفە و ڕامیاری و شتی گشتیدا درۆ لەگەڵ میللەتەکەی بکات تاوانبارترە لە پیاوکوژ و ڕێگر و دەستبڕ. درۆ کردن لەگەڵ میللەتدا بەلامەوە خیانەتی بێتەئویلە.

ڕووی دووەم ئەوەیە شەخسیەتی زێدە بەهێزی باوکم لە مندا وردە وردە هەستی لە خۆڕازی بوون و بەخۆدا ڕاپەڕمووونی کز کردووە، ساڵ لە دوای ساڵ بە شێوەیەکی ئاشکراتر بۆم ڕوون دەبۆوە کە من هەرچی هەبم ناگەم بەو باوکە. ڕاستییەکەی بە حاڵ لە دەست هەستی «خۆ بە کەم زانین» ڕزگار بووم. هەمیشە لەگەڵ خۆمدا دەمگوت: من هەر جورئەتێکی لە پێویستدا بینوێنم ناگا بەو جورئەتەی لە هەمان پێویستدا باوکم دەینواند، تا گەییشتم بە پلەیەک کە ترسم لێ بنیشێ لە خۆدەرخستن و لە هەڵوەستدا ڕاوەستان چونکە کمە کمە ترسی «ناگەم بەو» لێم دەبوو بە «ناوێرم وەک ئەو».

هەر لەبیرمە، لەگەڵ بیرکردنەوەش شەرم دامدەگرێ، هاوینی ١٩٤٦ کە کۆی کزبوونەوەی کوردایەتی بوو، عەبدولئیلاهـ لە هەولێر ئاهەنگێکی شاهەنشایانەی بۆ گێڕدرا و لە ئاهەنگدا بە گوتار و بە شیعر لە لایەن هەلپەرستانەوە بۆ ئاسمان بردرا، هەمووشی لە سەر حیسابی کوردایەتی. لەو دەمەدا ڕازی بووم بە نرخی نیوەی عومرم بوێرم هەڵستم و لغاوێک بخەمە زاری ئەو هەموو پێدا هەڵگوتنە و شاباش و چاوەشییەوە. بەڵێ جورئەتم نەکرد، بەڵام بێگومان هۆیەکی گەورەی جورئەت نەکردنەکەم بریتی بوو لەوەی کە لەگەڵ خۆمدا دەمگوت ئەگەر باوکم بەر حەیات بوایە ئەو کەسانە نەیاندەوێرا وەها بە ڕاشکاوی لە سەر حیسابی شەرەفی کوردایەتی حەیا و شەرمی وڵاتەکە بۆ سەر پێڵاوی (وصي) هەڵباوێن. لەو دەمەدا ئەو دوو نیوە بەیتەی شێخ ڕەزام بە بیردا دەهاتەوە کە تێیاندا دەڵێ:

بحمد الله نەما کاک ئەحمەدی شێخ

ئەگەر خۆ شێخ عەلیش دفع البلا بێ

بە نیسبەت ئەو دەمەوە (کاک ئەحمەد و شێخ عەلی) بۆ هەولێر مەلا ئەفەندی و باوکم بوون بەڵام عەزم شکێنی من جگە لە قسوری خۆم تارمایی شەخسییەتی باوکم بوو کە بە سەر عەزممدا دەکشا و لە سێبەریدا کزدەبوومەوە.

بەر لەوەی خۆم بیدرکێنم کەس نەیدەزانی و گومانی بۆ ئەوە نەچووە کە چ جۆرە شەڕی ناوەکی و دەروونیم کردووە بۆ ڕەهابوون لە چنگاڵی ئەو هەستەی خۆ بە بێدەستەڵات زانین لە تەک دەستەڵاتی بێسنووری باوکمدا. کە ساوا بووم جارێ ئەو جۆرە بەراوردییە نەبووبووە لەمپەڕ لە پێش توانامدا، ئەوسا لە چاو ساوای دیکەدا گەلێک بە دەستەڵات بووم، بەڵام ڕەنگە لە ئەنجامدا سوودێکم پێ گەیشتبێ بەوەدا کە بارتەقای کزبوونەوەی لایەنی هەڵمەت بردن و خۆدەرخستن لایەنی بیرکردنەوە و فکر بەکار هێنان و لێکدانەوەم گەشەی کردبێ...

ئاڵقەی دووەم

بەو هێندەی تێپەڕی لە باسی پێشینان، جارێ، دەست هەڵدەگرم، لە پێویستدا چەندێکی بشێ باسی لێوە بکرێ بۆی دەچمەوە.

وەک لە نووسینی دیکەی خۆمدا لێم بیستراوە، لێرەشدا دەڵێمەوە، ڕۆژی لە دایک بوونم تۆمار نەکراوە، لەبیریشم نییە گوێم لێ بووبێ باسی کرابێ. ڕاستییەکەی ئەم فەرامۆشییەی ڕۆژی هاتنە دنیام، هەر چەند هیچ حیسابێکی ئەم جیهانەی پێ ناگۆڕێ و، بەزاهیر، لە هیچ هەڵکەوت و ڕووداوێکی بەسەرچوودا کەلێن پەیدا ناکا، باوەڕ ناکەم لە هەڵسوکەوتی دواڕۆژیشدا دەنگ بداتەوە، دیسانەوە کەم و زۆر پێی نائارامم. هەروەک زۆر ناخۆشە مرۆڤ بزانێ چ ڕۆژێک لەگەڵ مەرگدا دەستەملان دەبێ، لە باری پێچەوانەدا خۆشە بزانێ چ ڕۆژێک دەستەملانی جیهانی زیندەوەر و بوونەوەر بووە. مرۆڤ کە ڕۆژانی حەفتەی لێ دەشێوێن و نازانێ دوێنێ شەمۆ بوو یان هەینی، بایی ئەوەی بپرسێ لە خەڵق، بەو نەزانینە ناڕاحەت دەبێ. ئنجا ئەگەر ئەو هەینی و شەمۆیە پێوەندیی بە هەوەڵ پشکووتنی پۆقژەی عومری خۆیەوە هەبێ هەقیەتی پتری تێدا ناڕاحەت بێ، بە تایبەتی چونکە ناتوانێ بە پرسین لێشی بتۆژێتەوە، وەک کە

دەتوانیٚ لە بارەی دوێنیٚ و پێریٚ بپرسێتەوە. ئەمە لە لایەکەوە لە لایەکی دیکەشەوە چونکە ڕۆژی لە دایک بوونی زوربەی ئەوانەی لێوەم نزیکن بەڕاستی و دروستی زانراو و نووسراویشە، تەنانەت یەکێکی وەکوو مەلا عەبدوڵڵای کاکی جەلی کە لە ساڵی ١١١٦ک هاتۆتە دنیا ئەو ڕۆژەی بۆ ناساندراوە، بەم هۆیەوە پتر حەزی زانینی ڕۆژەکەی خۆم دام دەگریٚ. باوکم بە خەتی خۆی چەندین ڕۆژی بوون و مردنی کەسانی دوور و نزیکی نووسیوە، وەها بووە شتێکیشی لە بارەیانەوە نووسیوە، تا ئەوەی بۆ مەرگی یەکێکی وەکوو حەماغا چەند بەیتێکی بە فارسی هۆنیوەتەوە، بە حیسابی (جمل) مێژووشی دەرهێناوە، کەچی وەک حاجی قادر دەفەرمویٚ (...لە بەختی کەچم خامە نووکی لێرە شکا)، دڵی خۆم بەوە دەدەمەوە کەوا هەر نەبیٚ ڕزگار بووم لە خەریک بوون بە خوێندنەوەی ورێنەی ئەستێرەناسەکان کە دێنساڵ و بورج و ڕۆژی لە دایک بوون دەدەنە بەر حاپوولی پێشبینیەکانیانەوە و گۆڤار و ڕۆژنامەش لاپەڕەیان پیٚ پڕدەکەنەوە. بێگومان ئەگەر ڕۆژەکەی خۆمم زانیبایە گیرۆدەی ئەم فاکوفیکەی دەکردم چونکە من بەر لەناوەڕۆکی ئەو لەچاپدراوانە دێم وردە خافڵاندنەکانی وەک نەخشەی وشەی تێک هەڵکێش و تاقی کردنەوەی زیرەکی و مەتەڵ و لوغز و ئەو جۆرە لەبیربەرانە دەخوێنمەوە و پێشیانەوە دەخەریکێم، تا لێیان بە ئاوات دەگەم یان بیٚ ئومێد دەبم. ئنجا چۆن دەشیا پەنجە لە بینە قاقەی تالع و بەختی بە ئەستێرەوە هەڵواسراو قولاب نەکەم تا فەراقی ڕەش دەدات. لێرەدا نیوە بەیتێکی شێخ ڕەزام بەبیردا دێت کە دەڵیٚ: تا ڕیخی دەرنەهێنا تەئریخی دەرنەهێنا. پەرژینێکی قایمیش بیٚ لە خۆم و خوێنەران لە بەیتەکانی دیکە...

بەم درێژە پێدانە نەختێکم لە دەردی سەری خۆمم بەدەست نەزانینی ڕۆژی هاتنە دنیامەوە گەیاندە سەری خوێنەریش، بەڵام بەخۆمدا ڕادەپەرمووم لێم بەداوێوە نەکات چونکە لە سەرەتاوە بە ئیزنی ئەو ڕێم بە خۆم داوە سەری بیەشێنم، چاوی ماندوو بکەم، باوەشکی بهێنمیٚ، ناوناوە بە دەربڕینی هەندیٚ بیروڕا لە خۆشمی بتۆرێنم و هەر دەشبیٚ لەگەڵمدا ئاشت بێتەوە چونکە ئەگەر ئەو ڕێگایانەم لیٚ کوێر بکرێنەوە دەستم قەڵەم ناگریٚ و یەک تاکە هەنگاوم بۆ هەڵنایەندریٚ لە گەشتنامەی ژیانم. ئەمەیە لە خوێنەرەوە بەخشینی ناچاری، وەک دەڵێن زۆر لە عەرەبەکانی پێش ئیسلام کاتێک کە بە دەوری کەعبەدا دەسووڕانەوە پاڕانەوەیان ئەمە بوو، (ربي ارحم، ان لم ترحم، جبرا ترحم). هەرچەند داوایەکەی ئەو برا عەرەبە بەسەرچووانە زۆری سنوور شکاندن تێدایە، بەڵام زۆریشی تێرادیتن لە نەوازشت و بەخشینی پەروەردگار تێدایە.

کەواتە ئەو ڕۆژە دەست نیشانە سەرشارە گرنگەی ژیانم ونە، بەڵام خۆ و بەخت کژی هەوەڵ سەرەتاتکەم لەم جیهانە وەها تاریک نییە، ئەویش بە هۆی کەسبێکی ڕەزەوانانەی فۆلکلۆرییانەی خۆشکەڵانەی تێکەڵاو بە عارەقەی ئەرک و شیرنایی تریٚ و گەشایی هاتوباتی مێوژەڕەش، کە من بۆ یەکەم جار چاوم هەڵێنا مشتاغی تریٚی مێوژ ڕۆنرابوو. ماڵمان لە چنارۆک بووە و بە عادەتی ساڵانە خاوەن باغەکان، کە ماڵی ئێمە یەکێک بووە لەوان، تریٚ ڕەشەیان ڕنیوە و، هەریەکەیان لە سنووری پارچە زەویی دیارکراوی خۆیدا مشتاغی ڕاخستووە. لە جێگەیەکی وەکوو چنارۆک<٤> کەوا تا ڕادەیەک فێنکترە لە دیوی کۆیە و حیسابی کشتوکێڵ و ڕەزبڕین و ئاودان و میوە پیٚ گەییشتن و لیٚ خواردنی بەرەو خۆشناوەتی دەبێتەوە، تریٚی مێوژی لە کۆتاییی ئاب و سەرەتای ئەیلوولدا بە تەواوی دەگات.

پەندی ڕەزەوانی ئەو دەوروبەرەیە دەڵێ: (کە گەلاویژ کەوتە بەر شەوێ دەست ببە بۆ باغەڵێ مەوێ – خەڵقەکە دەڵێن «مێوی» لە جیاتی «مەوێ»). گەلاویژ لە بەرەو کۆتایی‌ی ئاب بەر شەو دەکەوێ، چەند ڕۆژێکیشی دەوێ تا ترێی ڕەش لە قۆناغی دەست بۆ باغەڵ بردنەوە دەگاتە سەر و حەدی مشتاغان. بەو پێیە دەبێ لە ئەیلوولدا من بووبێتمە مێوانی (دنیاکەی فانی کاروانسەرا ڕەنگ) ساڵەکەش ١٩١٩ی ز بووە. وەک دەیانگێڕایەوە ئەو دەمە دنیا فەرەحنایی تێگەڕابوو، دوو ساڵ بە سەر گرانیی ساڵی ١٩١٧دا تێپەڕیبوو ساڵێکیش بوو جەنگی یەکەم بە سەر چووبوو، ئینگلیز بوو بووە جێگیری تورکی عوسمانلی.

ئەو ئینگلیزانە هەر چییەک بووبن لە عوسمانلییەکان تێر و تەسەلتر بوون و شێوازی حوکمیان پتر بەرەو شارستانەتی بوو. بە نموونە، نەبیستراوە نە سۆجەر و نە لێڤی سپای ئینگلیز وەک هەیتەی عوسمانلی ڕاووڕووتی کردبێ، بە پێچەوانەوە، یەکەم کاری ئینگلیزەکان دوای داگیرکردنی کۆیە ئەوە بوو کە فەقیرخانەیان دانابوو، شاریان پاگژ کردبۆوە لە چڵکنی و ناساغی و جەردەیی‌ی شەوانە و ئەو تەرزە نامەردییانە. خەڵکی هەژار بەدیار کەسب و کاریەوە چ لە شار بوایە چ لە لادێ و هاوینەهەوار و ناو شاخ و داخ، ترسی پۆلیس و ئیجارەگر و مەڕانەستێن و دەغڵ قرسێنی لێ تەکیبۆوە. خولاسە شەوەزەنگی حوکمی عوسمانلی و قاتوقڕیی گرانی و ڕاوڕووتی مەئمورەکان و دەستدرێژیی دەستەڵاتدارەکان گەلێک گەلێک بەرەژێر بووبۆوە. لەمەشدا سەیر و سەمەرە پەیدا نییە؛ هەرچی ڕێژیمی پێشکەوتووی وەکوو ئینگلیزە چاو نابڕێتە سوودی بچووکی باغەڵبڕین و گیسک دزینی ئەم و ئەو کە ئەگەر هەرچی ببێ بایی سەدیەکی مەسرەفی داگیرکردنەکە ناکات. ئەو خەریکی بەرژەوەندی زلی وەک نەوت و تیجارەتی گشتی و ستراتیجی هیند و لەنگەر بەستنی هێزە زلەکانی جیهانی و ئەم جۆرە ئامانجە بەرفرەوانە و دوورەدەستە دەبوو، تەنانەت بۆ ماوەیەک ئەوەندە مەسرەفی لە سەروبەری داگیر کردن و هەڵسووڕاندنی کاری عێراق بە خەرج دا، ڕۆژنامەکانی خۆی، بەدوا ئەواندا میللەتی بەریتانیاش، لێی بەدەنگ هاتن و ناڕەزامەندییان لێ نیشان دا و پتر لە ٦٠٪ی ئەو مەسرەفەیان پێ داشکاند.

بە هەمە حاڵ ئەگەر گوتەی (پێ و قەدەم) دەنگی لێ هەڵبستێ، پێ و قەدەمی من کوردی گوتەنی، سەرەوخێر بووە. وەک بزانم ئەو فەرەحنایی‌یە لە بیستەکاندا بەردەوام بوو تا ئەزمەی ئابووری دەوروبەری ١٩٣٠. کە من پێم نایە دنیا باوکم لە من بەولاوە چەند منداڵ و وەچەی دیکەی هەبوو. لە ژنی پێشووی کچ و کوڕێک، لە دایکی منیش دوو کچ. دووەکەی پێشوو (عفت و عبد المقتدر– شەپڕەدار بوو)، دووەکەی پاشتریش (نجیبە و حسیبە). ئەم حەسیبەیە هەر بە منداڵی لە حەوزی ماڵەوەمان، لە کۆیە، خنکا. نەجیبەی خوشکە گەورەم بە دوو ساڵ لە من گەورە تر بوو. پەروەردەبوونمان لە هیچ ڕوویەکەوە فەرقی نەبوو مەگەر ئەوەی کە ئەو کچ و من کوڕ بووم. بەڵام جارێ زووە بۆ ئەم وردپێوییە.

دایکم لەوانە بوو منداڵیان بۆ شیر نەدەدرا هەندێک ئافرەت هەن گۆی مەمکیان زەقایی‌ی ئەوتۆی نییە لێوی منداڵ پێوەی بەند بێ. بەم هۆیەوە هەموو منداڵەکانی دایکم بە دایان بوون. ڕەنگە وێنەیەکی هەرە زووی بیرەوەریی منداڵیم لە دەروونمدا چەسپ بووبێ ئەوە بێ کە دەمدیت دایکم پیاڵەی بەبەر سنگییەوە دەگرت و دڵۆپ دڵۆپ شیرەکەی تێ دەتکاند، دواتر پیاڵەکەی لە شیر بەتاڵ دەکرد بێ ئەوەی تنۆکێکی بچێتە هەناوی منداڵیەوە. هەرچەند لەگەڵ خۆمدا هەوڵم نەداوە ورد ببمەوە لەوەی ئایا ئەم بە فیرۆ

چوونەی شیر و کەمتر منداڵ بە باوەش گرتنەوەی دایکم چ تەئسیرێکی لە گیانی کردبێ، دیسانەوە بێگومان بە ڕواڵەتیشدا دیار بوو چەندی پێوە ناڕەحەت بوو. تۆ ئەگەر ئاوی جۆگەلەت بۆ بن درەختەکەت نەچوو ئۆقرەت لێ هەڵدەگیرێ هەرچەند لە لاوەش بە ستڵ و کوندە ئاو ببەی بۆ درەختەکە، ئنجا دەبێ حاڵی دایک چۆن بێ لەگەڵ نەچوونی شیری دەمارەکانی بۆ ناو زاری مەلۆتکەی هەناوی!!

من کە هاتمە دنیا دوو ساڵ بوو دایانی نەجیبە و حەسیبە لە ماڵمان بوو. ئەو دایانەمان پێیان دەگوت یاعیسمەت. بنەماڵەیان کۆیی بوو لە ڕیزی (أصناف). برایەکی هەبوو پێی دەگوترا سابیراغا نەک لەبەر ئەوەی کە ئاغازادە بوو بەڵکوو بەهۆی ئەوەوە کە چاودێری خانی مەحمووداغای باوکی حەماغا بوو، لەبەر ڕا لێ بوون و خۆشویستن حەماغا خۆی ناوی لێ نابوو سابیراغا. یاعیسمەت شووی بە مەعرووف ناوێکی کۆیی کرد بەینێک بە پۆلیسی لە هەڵەبجە بەسەری بردبوو. کە گەییشتمە تەمەنی حیکایەت بیستن یاعیسمەت بۆی دەگێڕامەوە کە لە هەڵەبجە بووە هاتوچۆی خانمی وەسمان پاشای کردووە، زۆریش بە ڕێزەوە ناوی خانمی دەهێنا. دەیگوت خانم لێی پرسیم هەڵەبجە خۆشترە یان دێی حەماغا، مەبەسیشی کۆیە بووە، لە وەڵامدا گوتبووی خوا ئاوەدانیان بکات هەردوویان خۆشن. وەک دەیگێڕایەوە ئەوسا هەر لە ماڵی خانم حەمام هەبووە، ڕێشی داوە بچێ بۆ ماڵەکەی و حەمامەکەی. وادیارە خانم کۆیەی بە ئەوسای هەڵەبجە گرتووە بۆیە گوتوەتی (دێی حەماغا). لە کۆندا نیشانەی شارستانەتی چەند شتێک بوو، یەکیان قەیسەری بەدەرگە، ئەوی دیکەیان زۆر بوونی ژمارەی پەرستگە (مزگەوت، خانەقا، تەکیە)، سێیەمیان حەمام، چوارەمیان زۆر بوونی شوێنی مێوان داکردن (قۆناغ و خان)، پێنجەمیان شوورە بە دەوری ئاواییەوە. شەشەم و حەفتەم و هەشتەمیش هەن پێویست بە کوتانەوەیان ناکا... ئەمانە هەموویان لە کۆیێ هەبوون، تەنانەت لە سەر دەرگەی یەکێک لە حەمامەکانی نووسرابوو کە لە ١١١١ک دروست کراوە. مارف، مێردی یاعیسمەت، ماڵەکەی دەهێنێتەوە کۆیە و بۆ خۆی دەچێتەوە بۆ هەڵەبجە لەوێ ژنی دووەمی دەهێنێ. یاعیسمەت و کوڕە تاقانەکەی ئەوسای، فەتحی، لە خانوویێکی نزیکی ماڵمانەوە دەژین. کە لە گرانیەکەی ١٩١٧ نەجیبەی خوشکم دەبێ، یاعیسمەت بۆی دەبێ بە دایان و بە فەتحییەوە دێتە ماڵی ئێمە. دوای چەند ساڵێک مارف بە ناساغی تەنها خۆی، دێتەوە کۆیێ و لە ماوەی بەر لە مردنی، یاعیسمەت دەچێتەوە لای بۆ خزمەت کردنی، نەجیبەی خوشکیشم بە خێو دەکات تا مارف ئەمری خوا دەکات.

فەتحی لە هەڵەبجە خزم و برای هەن بەڵام من هیچیانم نەدیتوون. فەتحی بە دوو ساڵ لە نەجیبە گەورەتر بوو، زۆر بە سەیری ئەم شیرەی یاعیسمەت لە ساوایی فەتحییەوە تا مەلۆتکەیی نەجیبەی خوشکم و بەوەلەد بوونی من دەوام دەکات. بەڵام لەوە سەیرتر شتێکی دیکە بوو، لە ساڵی ١٩٢٨ کە ئیقلیمی خوشکم بوو یاعیسمەت بۆی بە شیر هاتەوە. لەگەڵ ئەمەشدا کە من کەوتمە بەر مەمکی شیری کەم بوو بوو ، تێری نەدەکردم، بۆیە من لەوانە بووم شیری زۆر ئافرەتم خواردووە و برا و خوشکی شیریم لە ژمار نەدەهاتن. هەرچەند منداڵ بەبیریدا نایەت سنگ و باوەشی کام ئافرەت بە خۆیەوە گرتووە و چ مەمکێکی مژیوە دیسانەوە سۆزێکی بۆ ئەو کەسانە دەڕوات کە شیر مشتن بۆتە پێوەندی لە نێوانیاندا.

بێگومان یاعیسمەت بۆ من خۆشەویستترین دایکی شیری بوو، بگرە لە دایکی خۆشم پتر خۆش دەویست چونکە هەتا فەراقە بووم هەر لە باوەشی ئەو دەنووستم، ئەویش من و خوشکەکانمی وەها دەویست کوڕەکەی خۆی فەرامۆش دەکرد. فەتحیش لە ناو ئەو برا و خوشکانەی شیریم لە پێش هەموانەوە دەهات، چونکە بەیەکەوە دەژیاین، خۆ دوو ساڵ بوو لەماڵمان جێگیر بوو ئنجا من پەیدا بووم، هەتا ژنی هێنا و بۆ ماوەیەکیش دوای ژن هێنان هەر لەگەڵمان بوو. کە گەییشتە تەمەنی هۆش بە دنیا شکان خزمەتی باوکمی دەکرد. بەینێک بە گوزەرانی خێزانەوە لێمان دابڕا بەڵام هاتوچۆی هەر ما، دواتریش کەوتەوە سەر باری جاران و یاریدەدەری من بوو. ئێستاکەش ماڵەکەی وەک بەشێکی ماڵی خۆم بێ وەهایە، تەنانەت کوڕەکانم، دەوەن و محەمەد، ئەوەندەی لە کۆیێ بن ماڵی (مامە فەتحی، کاکە فەتحی) بە هی خۆیان دەزانن، ڕێکەوت وەها بوو بەشێکی خانووی میراتیمان بوو بە هی یەکێک لە کوڕانی فەتحی و ئێستا بە خێزانەوە تێیدا دەژێت، حەسارێکیشمان دەرک بەرەو دەرکی ماڵمان، هەمووی بوو بە هی ئەو، لە کۆنیشەوە تێیدا دەژیا و بەو دواییەیە لە ١٩٨١-١٩٨٢ خانووی نوێی تێدا کرد. بە دڵمدا نایەت ئەو بەشە خانووە و ئەو حەسارە ئێستا هی خۆم نین، چی منداڵی فەتحی هەبێ بۆ من بەقەدەر منداڵەکانی فاروقی برام نزیکن. بە درێژایی ٦٨ ساڵ تا ئێستا، ١٩٨٥، یان خۆی یان دایکی یان منداڵێک و دووانی لەگەڵمان ژیاون.

یاعیسمەت لە ژیانمدا شوێنێکی دیاری هەیە. باوەشی ئەو بۆ من لە جێگەی باوەشی دایکم بوو. بە هەموو عومری بایی سەری دەرزی دڵی نەیەشاندووم. لە ماڵەوەش قسەی بەسەر هەموو ئەوانەدا دەڕۆیشت، لە ژن و لە پیاو، کە خزمەتی باوکم و دایکم و ماڵەکەیان دەکرد. ڕاستییەکەی، زوربەی هەرە زۆری ئەو یاریدەدەرانەی لە گەڵماندا ژیان بە چاوی خزم و کەس سەیر دەکران، ئەوانیش ئەو داب و دەستوورەیان ڕادەگرت کە لە ماڵی مەلای گەورە بوەشێتەوە، نەمدیت ئەو یاریدەدەرانە ڕۆژەک لە ڕۆژان شەڕە چەپەڵۆکێ بکەن وەیا قسەی سووک بە یەکدی بڵێن. زۆریشیان لە سێبەری باوکمدا ژن و ماڵیان پێکەوە نا (لەوانە حەفت پیاوم بە بیردا دێت). چەندێکی لەگەڵ خۆمدا ورد دەبمەوە نایەتەوە بیرم یەکێکیان تێدا بووبێ خۆشم نەویستبێ. بە پێی داخوازیی هەڵکەوت و ڕووداو لەم سەرگورشتەیەدا ناویان دەبرێ.

لە سەرەتای بوونمەوە تا ٤-٥ مانگ خێزان پێوەم ناڕاحەت بوون بە هۆی گریانی بێوچانم. دەیانگێڕایەوە، چەندی خەریکم دەبوون بە ڕاژاندن و لە باوەش گرتن و خستنە جۆلانە و لە گوێ خوێندن و گێڕان و لاییلایی دادی نەدەدان و هەر وارەم دەهات. باوکم دەیگوت، وەها گوێم پڕ بوو بوو لە دەنگی گریانت کاتێک دەرسیشم دەگوتەوە لە مزگەوت لام وابوو گوێم لە گریانتە. ڕۆژانە دکتۆری ئینگلیزەکان سەری لێ داووم و تەرتیباتی هێور بوونەوەی بۆ ساز داوم (وانا باعیط- عادل امام گوتەنی). بەڵام نەخۆشیم پێوە دیار نەبووە و فراژی بوونم لە کورتی نەداوە، بە پێچەوانەوە، وەک دایکم دەیگوت تەنسازیم بێعەیب بووە، ئیتر نازانم هۆی ئەو گریانە لە حەد بەدەرەم چی بووە. تەنها ئەسەرێکی ڕۆژانی ساواییم، دواتر، پێمەوە دیار بووبێ ئەوەیە کە گریانی بە کوڵ و لەتکەوەچوونی بەردەوام ناووک دەردەپەڕێنێ. هەر لەبیرمە کە منداڵ بووم حەسوودیم بەو هاوڕێیانەم دەبرد کە ناوکیان بە قووڵدا چوو

بوو. له کەسیشم نەدەگەیاند ئەو خەفەتە دەخۆم، یەکەم جاریشە ئەم ڕازە دەردەبڕم.

ساواییم ناز پێ دراو بوو(٥) چونکە بە تاقانە حیساب دەکرام. وەک گوتم عەبدولموقتەدری برا گەورەم، لە یەکەم هاوسەری باوکم، شەپڕەدار بوو، بارێکی زێدە قورسیش بوو بە سەر حاڵ و وەزعی باوکمەوە. من کە گەییشتمە تەمەنێک شتم بە بیر بمێنێ دەمدیت کاکە موقتەدیر بە خۆی و دەست و قاچی ڕاستەی ئیفلیجییەوە یەکێک بوو لە دانیشتووەکانی ڕۆژانەی مەجلیسی باوکم، قبوڵیشی نەدەکرد لە باوکم و جەمیلاغا و مامم بەو لاوە کەس لیێ بە پێش بکەوێتەوە. ناوناوە قسەی سەختی بەوانە دەگوت لە ڕیزی پیاوماقووڵ و برا گەورەکانی ئەوسا دادەندران، بەڵام کەس لێی بە دەنگ نەدەهات و خاڵەبەخش کرابوو. عادەتێکی بۆ خۆی ڕەوا کردبوو، کە دەهات لە غافڵی بەدەستە چەپەکەی ساغڵەمی عیشتێکی توندی لە پشتی ملی یەکێک دەدا، تا ئەگەر کابرا بە خێرایی نەیگوتبایە (عێشت) کاک موقتەدیر دەیگوت بەسەری جەنابی بابم کەوتەوە سەرت و بەڕەهایی دووبارەی دەکردەوە. ئەم پیشەیەی لەگەڵ دکتۆرێکی ئینگلیز لە خەستەخانەی کەرکوک بەکار هێنابوو، دکتۆرەکە هیچی لێ نەکردبوو، بە ڕووشیدا نەداوە. وەها دەبوو قسەی بڕندەی دەپەڕاند، جارێکیان لە مەجلیسێکی باوکم، بە سەر مێرگی مزگەوتی حاجی مەلا ئەسعەدەوە، دمەو عەسر، زوربەی پیاو ماقووڵانی غەفووری و حەوێزی و توجاری ئەوسا بە خۆیان و دەستە و دایەرەیانەوە ئامادەی کۆڕی ئەو تەرزە دانیشتنە بوون. من منداڵ بووم و لەو ناوە دەخولامەوە و گوێم لە غەڵبە غەڵب دەبوو بێ ئەوەی بمەوێ بزانم چ دەڵێن. کاکە موقتەدیر لە باری هەرە سەرێ لە تەنیشت باوکمەوە دانیشتبوو. هەر هەندەم دیت لەنکاو باوکم زللەیەکی بەتینی لە کاکە موقتەدیر دا، ئەویش هاڕەیەکی لێ هەڵستا و کەوتە لنگە فرتێ، بەو زللەیە خوەکەی (صرع)ی عادەتی هاتێ و وەک بەرخی سەربڕاو بە لرخە و لەرزین و دەست و پێ خواربوون و چاو سووڕان بووە نیوە مردوو. باوکم وەکوو پشکۆ ڕووی سوور هەڵگەڕابوو. من پێشتر نەمدیتبوو دەست لە کاکە موقتەدیر بوەشێنێ، ئەو ڕۆژە لەو تەمەنەی منداڵیمدا حەپەسام. ڕاستییەکەی خەڵقەکە هەمووی داهێزا و دامرکا. دوو دڵۆپ فرمێسک لە چاوی باوکم سەرەژێر هات... دەستی بەرەو ئاسمان هەڵبڕی و چەند قسەیەکی کرد، هەستم دەکرد قرچەی هەناوی باوکم بوو کزکز دەمتاوێنێتەوە. من نازانم قسەکان چی بوون بەڵام وەک بۆسۆی لێ هەڵستێ بەسفتوسۆ بوو، بایی ئەوەی هەندێک لە دانیشتووان چاویان تەڕ بوو. هەوەڵ، دوو براگەورەی هەرە سەرووی مەجلیسەکە دەستیان لە باوەشی کاکە موقتەدیر گرت تا چەند کەسێک چوون و ڕایانگوێست بۆ گۆشەیەکی مەجلیسەکە. دواتر بیستم کاکە موقتەدیر قسەیەکی زێدە گرانی ڕوو بە ڕووی یەکێک لە پیاو ماقووڵانی مەجلیسەکە کردبوو، باوکیشم لەو زللەیە بەولاوە چارێکی نەدۆزیبۆوە شکستی پێ هەڵبەستێتەوە. لە زۆر باردا بە درێژایی ئەو تەمەنەی منداڵیم تا مردنی کاکە موقتەدیر تووشی باس و خواسی دێین.

وەک گوتم لەبەر تاقانەییم لە ساواییم و بەرەو دواتریش منداڵێکی ناز پێ دراو بووم. چاوەدێری و ئاگادارییی هەمیشەیی یاعیسمەتیش پتر ئەو نازەی دەسەلماند. هەڵبەت ساڵانی یەکەم و دووەمی منداڵیم بە بیر نایەتەوە، چی لەو دوو ساڵەی بیگێڕمەوە هی بیستنە. لەو دوو ساڵە ئینگلیزەکان حکومەتیان لە ناوچەکەدا دانابوو، حەماغای غەفووری کرابوو بە قایمقام، جەمیلاغای حەوێزی بە یاریدەدەری، باوکم

کرابوو بە قازی، کەسانی دیکەش هەریەکە بە پێی لوان وەزیفەی درابوویێ. بە پێی ئەو ڕۆژگارە حکومەتەکەیان ڕێکوپێک بووە، لە جغری دەستەڵاتی قانوونیدا ئەو فەرمانبەرانە لە کاری خۆیاندا ئازاد بوون بێ ئەوەی ئینگلیزەکان دەست لە ئیشیان بدەن.

دوای مردنی حەماغا هەرای دەرکردنی ئینگلیزەکان و هێنانەوەی چەند هەیتە و جەندرمەی تورک و بۆمباردمانی ئەو ناوچەیە ڕووی دا. من لەو هەرا و مەزادە یەک تارماییم بە مێشکدا تێدەپەڕێ ئەویش گرمە و دیمەنی ئەو تەیارانەی بە سەر شارەکەدا دەچوون و دەهاتن و تەقە و گرمەی تفەنگ و بۆمبایان لەگەڵدا دەبوو. لەو بۆمباردومانەدا موستەعیدێکی باوکم و فەقێیەک لە مزگەوتی گەورە بەر ساچمەی بۆمبا کەوتن، موستەعیدەکە بریندار بوو، مەلا شێخ کەریمی سەید ئەحمەدی گردە شینە، دواتر بووە دانیشتووی ئۆمەراوای سەر بە ناحیەی قوشتەپە، ئێستاش لە هەولێر بە سەر دەبات و ڕێز لێ گیراو و ناسراوە، تا بشلێی لە چاو تەمەنی لە سەرە خۆیە. لەو دوو سێ ساڵانەی دواییدا جارێکیان بە خزمەتی گەییشتمەوە لە هەولێر (ڕێکەوت وەها بوو دوێنێ شەو، ١٩٨٥/١/١٩ سەید ئەحمەدی برازای و کوڕێکی سەید ئەحمەد سەردانیان کردم و چەند و چۆنی هەندێ حاڵ و باری مەلا شێخ کەریمم لەوانەوە زانیوە).

فەقێیەکە، بەداخەوە کوژرا، ناوی تاهیری کوێخا عەلی دۆڵە سزەیی بوو، لە ناحیەی قوش تەپە. مەلا شێخ کەریم بە تەڕ دەستی بەڕێ کرا بۆ هەڵەجەی شێخ مارفی شێخ کەریمی بەرزنجی، لەوێوەش خزمانی بردیانەوە بۆ دێی خۆی. یەک دوو ڕۆژ دوای دەست پێ کردنی بۆمباردمان ماڵی ئێمە و ماڵی مامم و بەشێکی زۆری خزمان گوێزایانەوە بۆ دێی «پێبازۆک». دوای ئێمە بە یەک دوو ڕۆژ ئنجا باوکم هات بۆ پێبازۆک، نەساغ و تاداریش بوو. دوای بەسەرچوونی ئەو کارەساتە پێ گیری کرد لە گەڕانەوە بۆ کۆیێ. ئەو لە بنەڕەتەوە زۆری پێ ناخۆش بوو شیواویی وەها بێلزووم و بێسەمەرە و پڕ لە ئازار بزێتەوە، بەڵام چەند کەسانێکی ئاشقە تورک و چەندێکی چاو لە دنیا بە ئومێدی خێر و خۆشیی دوای گۆڕانی حاڵ و بار هەراکەیان بەرپا کرد و هیچی ئەوتۆش نەهاتە کیسەیانەوە بێ هەرا مومکین نەبێ... زۆری نەبرد ئەو برا گەورانەی بوو بوونە هۆی هەراکە هاتنە لای باوکم و ڕوویان لێ نا بگەڕێتەوە بۆ کۆیێ، ئەویش ماڵم هەقە، پڕ بە دڵ سەرشکێنی کردن و قسەی مزر نەما پێیان نەڵێ، بەڵام سەریان دانەواند و پتر پێیان داگرت لە سەر گەڕانەوەی بۆ کۆیێ‹٦›... ئیتر گەڕاینەوە.

هەرای ئەو ساڵە لە نووسیندا باسی هاتووە بە تایبەتی لە بەشی دووەمی کتێبەکەی تاهیر ئەحمەد حەوێزی (مێژووی کۆیێ) تەمەنی من لەو هەرایە سێ ساڵی بووە. لەو شتانەوە کە خۆم بە بیرمدا دێن و لەوانەی بۆم گێڕدراوەتەوە، پێ دەچێ منداڵێک بووم لەوانەی هەستیان بە دەوروبەر و بە واتای چاک و بەد زوو دەکرێتەوە. جارێک لە تەمەنێکدا بووم کە بۆ شوێنی مەیلەو دوور وەیا سەربان و ژێربان بە باوەش دەیانگێڕام هەستم دەکرد بە شەرم لە گەلێک شتی ئەوتۆ هاوڕێکانم کۆمەیان لێ نەدەکرد. ببڕای ببڕای جلکی کچانەم لەبەر نەدەکرد، تەنانەت قوماشێکی نەختێک زەرقیلە بووایە نەمدەویست. لەبیرمە جارێکیان سەر بەرگێکی مەخمەلی گوڵداریان بۆم دروست کردبوو، چەندێکی ویستیان لە بەری بکەم پێم داگرت لە سەر هەندێ کەوا هەتا گوڵە ئاوریشمەکانی لێ هەڵنەقەنن لە بەری ناکەم. کەمەرچینێکی بە قەیتانی زیوڕەنگیان بۆ کردبووم، پێی ڕازی نەبووم. فرسەتیان وەرگرت لە تاریکایی حەمام کردیانە

بەرم، بە باوەشی یاعیسمەتەوە بووم و سەرم داپۆشرا بوو. تا لە نزیک ماڵی خۆمان لە تیکێکەوە چاوم بەو قەیتانە کەوت؛ دامە داری نەعلەتی و ناچارم کردن بمبەنەوە بۆ حەمام و لەوێ کەمەر چینەکەم لە بەر داکەنن.

ئامۆزاکانم هەموویان مەلەوان بوون من نەبێ، هەرگیز بیرم بۆ ئەوە نەچوو کەوا بتوانم لە بەر چاوی خەڵق جلک دابکەنم، مەلەش بە جلکەوە ناکرێ. ئەو خۆ گیرییە لە گەڵمدا ژییا تا ئەوەی کە چوومە پۆلی یەکەمی ناوەندیی هەولێر (١٩٣٤) نەمسەلماند جلکی ڕیازە لەبەر بکەم. مدیرەکەمان مەرحووم خورشید سەعید کارگێڕێکی ڕژد بوو لە ئیشەکەی، سزای ئەو قوتابیانەی دەدان بێقانوونییان کردبێ، سزایەکەش ئەوە بوو پاش نیوەڕۆ لە مەکتەب دەیهێڵاینەوە و بە غار پێ کردن و بازدان و (امتد انهض) کەنفتی دەکردین، ئیتر بە درێژای ساڵی یەکەمم هەموو هەفتەیەک، ڕۆژی ڕیازە منی تێدا سزا دەدرام و بە جلکی عادەتیم ئەو عەزابەم دەچێشت. لە بەرەو کۆتاییی ساڵ موفەتیشی خوا لێ خۆش بووی (سالم مامۆ) هاتە هەولێر. مەلا ئەفەندی، کە من لە ماڵی ئەو -دێی باداوە- دەژیام، داوەتێکی نانی ئێوارەی کرد بۆ ئەو و خورشید سەعید. کە هاتن و بەخێر هێندران ویستم من بەجێیان بهێڵم، خورشید سەعید نەیهێشت بڕۆم... لە قساندا بە چاکە باسی کردم بۆ مەلا ئەفەندی بەڵام گوتی عەیبێکی هەیە حەز لە ڕیازە ناکات. سالم مامۆ ڕووی تێ کردم و گوتی چۆن ڕیازە ناکەیت، دەزانیت (العقل السليم في الجسم السليم...)؟ پێم گوتەوە، ئەگەر لێم بگەڕێن من بەوەندە عەقڵەی هەمە ڕازیم... خوا لە هەموان خۆش بێ، نەیاندەزانی چییە لە ڕیازەم دەگێڕێتەوە.

بچمەوە بۆ منداڵیم، هەر چەندە بە ناچاری، داخوازیی گێڕانەوەی گەلێک سەروبەری ئەو شتانەی لە منداڵیدا پێیانەوە خەریک بووم لە منداڵیمەوە دەمهێنێ بۆ ساڵانی دواتر دەنا مومکین نییە خوێنەر لێم تێبگات ئەگەر باسی ئەسەری عومری ٤ ساڵیم هەڵگرم بۆ عومری پازدە ساڵیم کە لە وێدا بەدەری داوەتەوە...

یاعیسمەت بە درێژاییی تەمەنی ساواییم قەڵغانم بوو، چی لە توانای دایانێک بێ بۆ پاراستنی شیرمژەکەی بۆ منی دەکرد. بەڵام منداڵی پیرەوکە زەوت ناکرێ... لە وتووێژی گاڵتە ئامێزدا گوتوومە، منداڵ کە کەوتە گاگۆڵە دەبێ بەو کەروێشکەی پێی دەڵێن (سەپسێنکە)، واتە دەگاتە عومرێک سەگ نایگاتێ و لێشی بێئومێد نابێ ئیتر پێوەی دەپسێ، منداڵیش بە گاگۆڵە بۆ هەموو پەنا و پەسێوێک دەچێت و ماندووش نابێ، ئەوەی ئاگاداریشی دەکات پێوەی فل دەبێ، خۆ کە بوو بە پیرەوکە هەر مەپرسە، منیش بە پیرەوکەیی زۆر کەسم بە خۆمەوە ماندوو کردووە، هەمیشە یەکێکم بە دواوە بووە، بە زۆری، لچکی کۆچکمی گرتووە و لە گەڵمدا بەوێ بەوێدا ڕای کردووە، بەو حاڵەش زۆر جاران دەمەو ڕوو دەکەوتم و ناوچەوانم هەڵدەترۆقا.

جارێکیان لە کەوتنمدا خوێن کوفارەی بەست لە لووتمەوە... بە دوا گریانمدا باوکم هات، لەبیریشمە یاعیسمەت بە پەلە و بە شێواوی و بێـفایدە خۆڵی بە خوێنەکەدا دەکرد بەڵکوو کمێکی لێ دەشارێتەوە و لە پەرۆشی باوکم کەم دەکاتەوە. ئەو کەوتنەم تا ماوەیەک کاری لە هەناسەم کرد چونکە لووتم دەگیرا، لە سەرمادا بە کرێم نەبایە نەدەکرایەوە.

چنارۆک و من<٧>

وەک گوتم من یەکەم هەناسەم لە چنارۆک هەڵێنا، ساڵەهای ساڵی دوور و درێژ، هاوینان، لە چنارۆکم بە سەر بردووە و شوێن قامکی لە داڕشتنی قاڵبی مادی و مەعنەویم هەیە. لە بناری ڕیزە شاخی هەیبەسوڵتان، بە دیوی ڕۆژهەڵاتدا، لەو شوێنەی کە شاخەکە لە کۆیەوە نزیکە، دوو جێگە هەن پێیان دەڵێن چنارۆک، یەکیان لە باشۆرەوە هەڵکەوتووە پێی دەڵێن چنارۆکی بڵباسان. ئەمەیان ئاوەدان نییە قەتیش ڕێک نەکەوت بە دیتن ببیینم. لە لایەن ڕەسمییشەوە دەکەوێتە سنووری قەزای ڕانیە هەر چەند دوورایی حدودی لای سەری شاخی ئەو شوێنە تا کۆیێ ٤٠-٥٠ دەقیقە دەبێ بە پێیان کەچی ٦-٧ سەعاتە ڕێ لە ڕانیەوە دوورە. تومەز بە بۆنەی ئەوەی عەشرەتی بڵباس هەمووی دەکەوێتە سنووری ڕانیە، ئەم چنارۆکەش بە جۆرەک لە جۆران دەستەڵاتی بڵباسی بە سەردا ڕاگەییشتووە خراوەتە سەر قەزای ڕانیە.

بە تەنیشت لای باشۆری ئەم چنارۆکەوە، چنارۆکی مەلایان هەیە کە بە ئاو و باغ و ڕەزە و هاوینان سێ هۆبە ماڵی لە خاوەن ڕەزان لێ پەیدا دەبێ، لە لای باکۆرەوە هۆبەی سوولی خاڵە باس، لە ناوەڕاستدا هۆبەی دوو ماڵەی حاجی عەولای ساڵح و مام ئەمین، بەولاتریشەوە هۆبەی مەلایان یان هۆبەی سوولی پاشا، کە من لەمەیاندا دەژیام. بە هۆی جەلیزادانەوە چنارۆک پێی گوتراوە چنارۆکی مەلایان و هۆبەکەشیان هۆبەی مەلایان.

لە بیرەوەریی هەرە کۆنی ڕۆژانی هاوینمان لە چنارۆک دووانم دێنەوە بیر، یەکەمیان ئەوەبوو، ڕۆژێکیان ماڵی ئێمە و ماڵی مامم بە خاو و خێزانەوە، جگە لە باوکم و مامم کە لە کۆیێ بوون چووین بۆ شوێنێک لە دامەن ڕەزەکانی چنارۆک پێی دەڵێن چۆمی مەلەک ڕحان (ڕێحان) شوێنێکی بە ئاو و دار و بار و سێبەرە لە چاوانیش بزرە، ڕێبوار نایبینێ. کەرەستە و ئەسبابی خواردن و حەسانەوەمان پێ بوو. قەول بوو بۆ نیوەڕۆ گیپە لێ بنێین. لە هەڕەتی ئەو کەیف و زەوقە هەورێکی هێنا و دایە بریسک و هۆر و گرمە و زرمە تا کاتێک وەک کوندەی سەرە و ژێر بارانی هەڵڕژاند. یاعیسمەت بێ سێ و دوو لێ کردن و بێ ئەوەی گوێ بداتە قسەی کەس منی لە کۆڵی خۆی توند کرد و سەرپۆشێکی ئەستووری پێدا دام و کوتای بەرەو کەپری ماڵمان لە بەرەو لای دامەنی چیای چنارۆک. مەودای چۆمەکە و کەپری ماڵەوەش بەرەو هەوراز و بۆ ئافرەتی منداڵ بە کوڵ بیست دەقیقەیەکی دەخیاند. دوای ئێمە لافاو لە تەنگژەی چەمەکەدا مەنجەڵی گیپەی ڕاماڵ دابوو، با و تۆفیش هەر بزگورەی لە پەنایەک پەستا بوو، خولاسە سەیرانەکەمان بوو بە خۆ حەشاردان و پەلەقاژە و پێکەنینی تێکەڵ بە مشەوەشی، لە هەموانیش زەرەرکردووتر یاعیسمەت بوو، چاکتر بۆ خۆی ئەوە بوو هەر لەو چەمە پەنام بدات نەک لەو ڕێگە بێ نوایە ببێتە بووکە بارانە، تا گەییشتینە کەپرانیش باران بەسەر چوو، زۆر جاران ئەو ڕووداوە باس دەکرا و دەبووە هۆی پێکەنین و فشە و گاڵتە، سەغڵەتی وەها دوای بەسەرچوونی شیرن دەبێ. ئەو ڕۆژە پاش بارانەکە چەند کەسێک لە کۆیەوە هاتن، باوکم ناردنی بە هاوارمانەوە چونکە لە کۆیەش باش باریبوو، دڵی پێمانەوە بوو. لەوانە یەکیان گەڕایەوە بۆ کۆیێ هەتا خەبەری سەلامەتیمان بەوێ ڕابگەیەنێ. خەڵق لە

جاری وەهادا حیساب بۆ بروسکە پتر دەکا تا عەینی بارانەکە.

ڕووداوی دووەم ئەوە بوو، لە هاوینێکی دیکەدا کە هێشتان هەر منداڵ بووم ئاگر لە ڕەزێکمان (باریکە) ناو، بەر بوو. ئاوایی چنارۆک و (کانی کەند)ی دامەن چنارۆک هەمووی جمی بۆ ئاگربڕی، ئافرەتان کوندە بە سەرشان و کۆڵەوە، پیاویش لکە تەڕاش بە دەستەوە... بۆ بەرچاوی ئەوسام تێک هاویشتنێکی لە عادەت بەدەر بوو. کوێخای دێیەکی جەلیزادان لە قەزای ڕانیە (گەلیَ گوڵان) کە مەشوور بوو بە مەحموودی قاوەخۆر لێمان مێوان بوو. ئەو، بە دەستووری ئاگربڕی کە لە پووشەنی شوێنێ وەک بیتوێن دەکرێ سواری وڵاغەکەی بوو و کەوتە تەراتێنە لە بەرایی ئاگرەکە بۆ ئەوەی کۆڵانە بیەخێتە پووشەکەوە و ئاگری لێ نەپەڕێتەوە. ئەگەر ئاگر لە پووشەنی نغورد بەر بێتەوە تاکە سوارە کەڵکی نابێ، خۆ ئەگەر بای لەگەڵدا بێ زۆر جاران سواریشی لێ دەرناچێ و ناچار دەبێت ڕووەو ئاگر بە غار بۆ دیوی سووتەن خۆ هەڵکوتێ. ئەو ڕۆژە کوێخا مەحموود تاکە قارەمانی سەر شانۆی ڕەزی ئاگر تێبەربووی بوو. لە تاک تاکی خەڵقی ئەوێ ڕۆژی تەنها ئەو کوێخا مەحموودەم بە بیردا دێتەوە ئەوانی دیکە کۆمەڵە خەڵقێکی تێک هاویشتوو بوون. لە تێکڕای چەشمەندازیش بڵێسەی ڕێزی ئاگر و کۆڵەکەی دووکەڵم دێتەوە بەر چاو.

دێی گەڵی گوڵان کە ئەوسا ئاوەدان بوو نزیکی سەعات و نیوێک لە چنارۆک دوورە و سەر بە قەزای ڕانیەیە. کە ماڵمان دەچووە چنارۆک ئەو ئاوایییانەی کە بە ملکایەتی هی جەلیزادان بوون وەیا لێمانەوە نزیک بوون سەردانیان دەکردین، لە پێداویستی کا و جۆش بۆ وڵاغان یارمەتییان دەداین.

چنارۆک هاوینەهەوارێکی مەیلەو فێنکە، بە هۆی نزیکیشی لە کۆیەوە بۆ لێ دانیشتن لە بارترە تا شوێنی دیکە. جگە لەمە، چونکە ڕێی کاروانی نێوان کۆیە و هەرێمی ڕانیە و قەڵادزە تا دەگاتە سەردەشت و دیوی کوردستانی ئێران بە چنارۆکدا تێدەپەڕێ هەمیشە هەستی ئاوەدانیی لێ دەکرێ نەک چۆڵی. یەک لەو شتە خۆشانەی دڵی منداڵی پێ دەکرایەوە، گەورەش تێوەی ڕادەمان، هاتوچۆی بێپسانەوەی ئەو کاروانانە بوو کەوا، ژووڕا و ژێڕا، بەرەو کۆیە و بەرەو بیتوێن و پژدەر وەکوو ڕچەی مێروو بە یەکدیدا تێدەپەڕین. ناوناوە قەتاری ئێستر و بارگیری توجارەکان بەو زەنگوڵە زلانەی ملیانەوە، بە تایبەتی قۆڕادەی ملی ئێستری پێشەنگ سەرنجی هەموو بیسەر و بینەرێکی ڕادەکێشا بە تایبەتی منداڵەکان کە بە زۆری دەچوونە سەر ڕێی ئەو قەتارانە و بە دیمەنی وڵاغە تێر و تەسەل و قەڵەو و زەنگۆڵەدارەکان دەگەشانەوە. قەتارچییەکان بۆ بەر چاوی منداڵی کەم تەجرەبە وەک بەچکە قارەمانی ناو حیکایەتان خۆیان دەنواند.

ئەوانیش بە دیار خەڵقی هۆبەی نزیک ڕێگاوە تین و تاقەتێکی زیادیان پێوە دیار دەبوو دەنگدانی وڵاغەکانیشیان دلێرانەتر دەبوو لەوەی بە چۆڵستاندا لە بەر گوێی کەس دەنگ نەداتەوە. لە ناویاندا هی وەهام دەدیت پێشتر لە ماڵی ئێمە وڵاغی لێ دەخوری، ئەوانە بە کزە و سۆزەوە بۆم دەهاتن، منیش پێیانەوە دەگەشامەوە. ئەوەی میسری پێی دەڵێن (عیش و ملح) و لە کوردیدا (نان و نمەک)ی پێ

دەگوترێ ئەگەر بە دەرسدان دزێو نەکرێ کاری دۆستانە دەکات.

ماڵی ئێمە لە چەند ڕۆژێکی دوایینی کژی چنارۆک سەر و کارێکی دەبوو لەگەڵ ئەو قەتارە زرینگەدارانە، منیش لە خەیاڵی منداڵیمەوە هەستێکی بایی بوونم لە خۆمدا شک دەبرد کە دەمدیت بۆ گوێزانەوەی داری سووتەمەنیمان کە بە درێژایی هاوین کەردار یان ئێسترداری خۆمان گیشەیان کردبوو لە بەردەم و بەدەوری کەپر و ساباتمانەوە، ئەو قەتارانەی سەر بە ماڵی حاجی کاکەمین و حاجی جەلال و هی تریش بوون لە کۆیەوە بە تایبەتی دەهاتن بۆ ماڵمان بە هاتوبات و دەنگ و بانگی زۆرەوە وڵاغەکان دادەکران و قەتارچییەکان دادەمەزران و جگەرەیان بۆ پێ دەکرا و خواردەمەنی و مێوە و چایەیان بۆ دادەنرا و دوای لێ بوونەوە لە بەریان هەڵدەگیرا ئیتر ئەوان و پیاو و ئافرەتی ماڵی خۆمان و هەندێکی دیکە لە هۆبەکەش تێکرایان دەکەوتنە بارەدار هەڵبەستن و ئێستر گرتن و بار لێ نان تا هەموو وڵاغەکانی ئەوان و هی خۆشمان بار دەکران و بە ئاهەنگی زەنگوڵەی قوڕادەوە بەڕێ دەکەوتن بەرەو کۆیێ. ئەم هاتوباتە زیاتر هەر بۆ ماڵی ئێمە لەبەر حورمەتی باوکم دەکرا چونکە قەتاری توجارەکان لەو ڕۆژگارانەدا بە دائیمی لە هاتوچۆی نەقڵی تووتن و کوتاڵ بوون، پێیان نەدەکرا لە ڕۆژێک زیاتر کەسبەکەیان بوەستێنن. جگە لەمە، پێوەندیمان بەو ماڵانەوە لە پلەی تایبەتیدا بوو. ڕاستییەکەی ئەو جۆرە ڕیشاڵەی دۆستایەتی کە خەڵقی بەیەکەوە دەبەستەوە بژێوی دەدا بە لایەنی خۆشی و لە باریی ژیان و بەسەر بردنەوە.

بەسەرکردنەوەی دۆستی نزیک و جیرانی ئاشنا و ناسیاوی دەستتەنک لە کۆیێ بە هۆی ترێ و هەنجیری چنارۆک یەکێک بوو لەو مەشغەلەتانەی دەبوو هەموو ساڵێک حیسابی بۆ بکرێ. لە منداڵیمدا لایەنی مێوەی دیاری بەڕێ کردن بۆ کۆیێ تەنها دەبووە هۆی سەیرکردنی ئەو کەسانەی خەریک دەبوون تلیان و پێ تەرازوو داگرن و بە شانان بیانهێننەوە بەرەو هەوراز بۆ شوێنێک لە پشت کەپرمان، ڕیزیان بکەن بۆ ئەوەی بەیانی زوو بە پشتی وڵاغ بۆ کۆیەیان بنێرن. سبەینان تا من لە خەو هەڵدەستام دەمدیت شوێنی ئەو دەسقەرتالە و ڕیزی پێ تەرازووان لە پشت کەپر چۆڵ بووە. کە گەورەتر بووم زانیم بەشی هەرە زۆری ترێ و هەنجیری ڕەز و باغەکانمان دەبوو بە دیاری بۆ کەس و دۆست، گەلێک ساڵیش ئەوەندە مێوەیەی لایق بە دیاری بێ، لە باغەکان وەگیر نەدەکەوت بەشی خواردنی خۆمان و مێوان و دیارییەکان بکات، ئیتر بایی پێویست بۆ گرتنی کەلێنی ئەو تێهەڵنەهاتنە میوەی نایابمان دەکڕی. هەر لە گەورەییشمدا زانیم سووتەمەنیی ماڵی ئێمە لە دار و چیلکەی هاوینی چنارۆک کە خەڵق وای ڕادەنواند بە خۆڕایی چنگ کەوتووە، لە ڕاستیدا ساڵانە مەسرەفی خێزانێکی پێنج شەش نەفەری دەویست. بەڵێ ڕاستە بە درێژایی ساڵ کەردارێکمان سێ گوێدرێژی دەبرد بۆ شاخ و هەر نەبایە لەو سێ وڵاغە دووی بار دەکران لە دار، ئەوەندەی لە چنارۆکیش باینایە ڕۆژانە سێ بارەداری دەهێنایەوە ماڵەوە و ئەو هەموو چیلکە و چاری سێ کەپری لە سەر نووستن و ساباتێکی مێوان و کەپرێکی مەتبەخیش بە گردی دەهاتنەوە بۆ ماڵەکەمان لە کۆیێ جگە لەو کاروانە دارانەی بە دیاری لە دێی ناسیاوەوە بۆمان دەهات و بەمەدا دار و چیلکە وەها کەڵەکەی دەکرد کە هەتا لە مشە بسووتایایە دەگەییشتەوە چیلکە و داری ساڵی دواتر، واتە تەڕ و وشک تێکیان دەکردەوە، بەڵام بێگومان ئەگەر بە مەسرەفی سێ وڵاغە و بە

مانگانه و جلک و بەرگ و خواردن و جەژنانەی کەردارەکەوە دار و چیلکەمان کڕیبایە پتری پێ دەهات، ساڵێکی جۆ نەختێک نرخی هەڵکشابایە ئەو مەسرەفە لە سەد دیناری ئەوسای تێدەپەڕاند کە نرخی بارەدار لە سەد فلس کەمتر بوو. لە وردە حیسابدا دەبێ ئەوەش تێبخوێندرێتەوە کە ئەو کاروانە دارەی بە دۆستایەتی لە لادێوە بۆمان دەهات ئەویش ئەرکی داکردنی ولاغەکان و خزمەتی خاوەنەکانیان و ڕاپەڕاندنی ئیشی حکومەتیان، کە هەبووبێ، لە ئێمەی داوا دەکردەوە هەر چەند کەسیش لەو دۆستانە بەو نیازەوە سەریان لێ نەدابێتن. لە موناسەبەی سووتەمەنییەوە قسەیەکی باوکم بە بیردا دێتەوە کە لە بارەی وەزعی زستانی بەفرە ئەستوورەی ساڵی ١٩١٠ی دەگێڕایەوە، کە بەفرەکە خۆی نواند و ڕێی هاتوچۆی چیای بەست و ئومێد نەما سووتەمەنی تازە لە چیاوە بێتە جێی ئەوەی لە شار دەسووتێندرێ باوکم کۆنترۆڵی خستبووە سەر دار و چیلکەیەکی لە ماڵماندا هەبووە و بۆ هەر شتە لە میعاددا بە کێشانە و پێوانە دەست بۆ دار و چیلکە دەبردرا. دەیگوت، خەڵقی دیکەش دەیانگوت، تەنگەتاوی سەرمای ئەو ساڵە وەهای کرد خەڵق چاوە خانوو هەڵوەشێنن و دار و چیلکە و چرووی ساپیتەی (ساپیتە: بنمیچ) بکەن بە سووتەمەنی، دەیگوت کە ناوناو چەند بڕکە دارێکم بە دیاری بۆ یەکێک دەنارد کاری بەرخێکی ساڵی عادەتی دەکرد.

چنارۆک هەر لە منداڵیمەوە تا ئەو دەمەی لە پەنجاکاندا باری جۆری ژیان و گوزەران منی بە کۆیە بەستەوە و لە هاوینەی چنارۆکی دابڕیم کار تێکردنێکی مادی و نامادیی لە مندا هەبوو. کە من بەند بووم بە کۆیەوە دایکم بە خۆی و ماڵی فەتحییەوە دەچوو بۆ چنارۆک و بە درێژایی هاوین خزمەتی ڕەز و باغەکان و دانانی گیشەی دار و کێشەی میوە بۆ شار لە کاردا دەبوون، منیش ناوناوە سەردانم دەکرد و هەندێ جار لەگەڵ برادەران چەند شەوێکان لەوێمان بەسەر دەبرد.

لەلایەن کار تێکردنی نامادییەوە قسە درێژخایێنە، لێی کورت دەکەمەوە. ئەم هاوینەهەوارە بیرخەرەوەی باوک و باپیر و ئەو خزم و دۆستانەیە کە پێوەندییان بە چنارۆکەوە بووە و باس و خواسیان لە زۆر رووەوە دڵ و مێشکی بە خۆیەوە خەریک کردووە. بۆ یەکێکی وەکوو من کەوا زۆر و کەم، ئاوڕ لە ڕابوردوو بدەمەوە چارم ناچارە دەبێ بەدەم خەیاڵەوە بنیشم و بچمەوە بۆ ئەو ڕۆژانەی کە باپیرم لە گەنجایەتیدا بە ڕەفاقەتی حاجی قادر سەری لە چنارۆک داوە و لێی ڕابوردووە و خوێندوویەتی و دەرسی گوتۆتەوە<٨>.

لە تەختایی ژێر شاخەکەی سوولی پاشادا تاتە بەردێک هەبوو مەشوور بوو کە جێی لێ دانیشتنی باپیرم بووە، لە دوای ئەویش هی باوکم یان ئەو کەسەی لە مەجلیسی ئەو شوێنەدا برا گەورەیی پێ بەخشرابێ. بە عادەت مێوانێکی لێ وەشابایەوە – بە تەمەن و بە لێ هاتوویی – لەگەڵ باوکم لە سەر تاتە بەردەکە دادەنیشت. من دیتوومە جەمیلاغای حەوێزی و ئیسماعیل حەقی شاوەیس و ساڵح زەکی بەگی ساحێبقران لەگەڵی دانیشتوون. پیاو ماقووڵی دیکەم دیتوون لە سەر تەکلیفی باوکم بۆ ماوەیەک لە تەنیشتی دانیشتوون، دواتر بە تێبینیی تەمەنی جەحێڵییانەوە، لە خۆوە، دابەزیون بۆ سەر سەکۆیەک کە بە تەنیشت تاتە بەردەکەوە و کەمێک لەو نزمتر بوو.

چنارۆک لە ڕووی بیر خستنەوەوە بۆ زەمانی دێرینتر دەڕوا، عوسمان پاشایەکی بابان دەیکاتە

نیشتەمەنی خۆی و بەینێک لێی دەمێنێتەوە بە سەرپێچی لە حکومەتی عوسمانلی. زوربەی ناوی شوێنە بەر چاوەکانی ئێستای چنارۆک لە عوسمان پاشاوە بە جێ ماوە. سوولی پاشا جێی مەجلیسی هاوینی بووە. بەولاوەترەوە لە سووری گردێکەوە کانییەکی سارد و سازگار هەیە پێی دەڵێن (کانی خاتوون) شوێنی هاوینەی خێزانی بووە، بەولای هۆبە دوو ماڵییەکەی حاجی عەولای ساڵح و مام ئەمینەوە جێگەیەک هەیە بە (سوولی پیرەژن) مەشوورە، یەکێک لە ئافرەتانی سەر بە حەرەمیەوە لێی بووە، دەشگوترێ دایکی پاشا بووە. سوولی خاڵەباس هاوینگەی پیاوماقووڵ وەیا وەزیری پاشا بووە... لە هۆبەی سوولی پاشا دارتوویێک هەبوو لە دامەنی لێژگەی شاخ پێی دەگوترا (تووی مەیدان)، هەڵبەت توودەکە دواتر چاندراوە بەڵام گۆڕاییەکە شوێنی ڕمبازی و ولاغ تەعلیم دان بووە لە ڕۆژگاری عوسمان پاشادا. لەو مەیدانەدا هەڵکشێیت بەرەو چیا جێگەیەکی مەیلەو بەرز هەیە پێی دەڵێن (قەڵات) بە سەر مەیدانەکەدا دەنۆڕێ و ئێستا ڕێی ئۆتۆمۆبیل لە ژێریەوە ڕەت دەبێ ئەوسا جێی بورج و باروی قایمەکاری و نشینگەی زستانی بووە بەڵام چ ئاستەواری بەرچاوی لێ نەماوەتەوە، کەسیش خەریک نەبووە بزانێ شوورە و دیواری لە کوێوە بۆ کوێ بووە. لە لای سەرووی چیاوە بەردێکی پان و ڕێک هەیە (دەبێ تەشوێ تەراش کرابێ) پێی دەڵێن (بەردی زوڕنا ئەنگێو) وەختی خۆی بۆ تەڕدەماخی و خۆنواندن، چاوەشان، دۆڵ و زوڕنایان لەسەر بەردەکە لێداوە. جگە لەم ناوانە دوو ئەسەری مادیش لە شوێنەواری عوسمان پاشا دۆزرایەوە، یەکەمیان لە ڕۆژگاری باپیرمدا جارێکیان کابرایەکی مەرگەیی بۆ مەسەلەی تەڵاق دێتە چنارۆک بۆ لای باپیرم. ئەوسا ئاوی تاڤگە بچووکەکەی سوولی پاشا بەبڵاوی تنۆک تنۆک بە هەموو شاخەکەدا بڵاو دەبۆوە و جێگەی حەسانەوەشی لە سێبەری ئەو شاخەدا ناڕەحەت دەکرد. بەسەر شاخەکەوە لەناو زەل و زوول و دڕک و قامیشەڵێندا ئاوێک دەردەقوڵی و بەنارێکی و بێجۆگە ڕێی دەردەکرد بەرەوژێر بۆ بن سوول. باپیرم لە کابرا دەپرسێ ئاخۆ چۆنە لەگەڵ شاخەوانی، ئەویش دەڵێ باشی لێ دەزانم. باپیرم پێی دەڵێتەوە ئەگەر ئەو ئاوەم بۆ گرد بکەیتەوە سەریەک و وەک پلووسک لە سەری شاخەکەوە بۆ خوارێی هەڵڕێژیت تەڵاقەکەت هەڵدەبەسترێتەوە دەنا نا... کابرا بەئاسانی ئەو کارە دەکات و ئاوەکە گرد دەکاتەوە لە شوێنێکی ئەوتۆ بکەوێتە ناوەندی شاخەکە سەرەوژێری دەکاتەوە بۆ بنی. کە ئاوەکە گرد دەبێ وەک پلووسک، خەڵقەکە دەست دەدەنە حەوز لێ دان. هێندە نابا دوو ڕیزە فەرشی کۆنی یەک لە یەک بڵندتر کەوا بێگومان هی ڕۆژگاری عوسمان پاشا بووە دەردەکەوێ. ئەوسا تاقە بەردی فەرشەکان بە زۆری لە شوێنی خۆیان مابوونەوە، هەندێکی بۆ ڕۆژگاری ئێمەش بە ڕێکی ریزیان بەستبوو.

ئەسەری دووەم ئەوە بوو، لە سەردەمی باوکمدا کە من خۆشم جحێڵۆکە بووبووم بە ڕێکەوت لە دەمی پێمەڕەکردندا ڕیزی کونجە ئاو دۆزرایەوە کە کاتی خۆی لە کانی خاتوونەوە ڕاکێشراوە بەرەو ئەو شوێنەی پێی دەڵێن قەڵات. دیارە لە سەردەمی عوسمان پاشادا بۆری مەعدەن نەبووە، بەو کونجە تێک هەڵکێشانە ئاویان لە ژێر خاکەوە ڕاکێشاوە بۆ شوێنی پێویست. ئاوی ژێر خاک نە زستانان دەیبەستێ نە هاوینانیش گەرم دەبێ، لە کونجیشدا یەک دڵۆپ کەم ناکا. لە کوێ ڕاکێشانی ئاو بە هۆی کونجەوە باو بوو تا دەمی مەشرووعی ئاو دامەزرا. بە داخەوە نموونە لەو کونجانەی چنارۆکی سەردەمی عوسمان

پاشا هەڵنەگیرا، بەڵام ڕەنگە تا ئێستا کونجی دیکە لە ژێر خاک مابێتەوە چونکە کەس خەریک نەبووە دەریان بهێنێ، ڕەنگە ئەم ئەرکە یەخەی مامۆستا (عبدالرقیب یوسف) بگرێ.

ئەو عوسمان پاشایە بە پێی خەبەراتی دەماودەم و کەمتاکورتێکی لە سەری نووسرابێ دوای تەنگەتاو بوونی لە لایەن عوسمانلیانەوە گوێزاوەتیەوە بۆ شاخی ئاوەگرد کە درێژەی شاخی سەفینە بەرەو کۆتاییی لای کۆیەیەوە. ئاوەگرد بەو مەودایەی شاخەکە دەڵێن کە (سناوە) و (جەلی) و دەرماناوی (حەمام جەلی) دەکەونە دامەنی لای ڕۆژهەڵاتیەوە. دوو لووتکەی لەوانی دیکەی بەرزتر هەیە، هی لای باکوری پێی دەڵێن (مۆزێک) و نەختێک پان و پۆرە. لووتکەی دووەمی بە لای جنووبەوە پێی دەڵێن (قۆپی بیران) و لای سەرووی باریکترە لە سەرووی مۆزێک و ڕەنگە بە چەند مەترێکیش لەو بلندتر بێ. بەرزاییی‌یان لە دەوری ١٤٧٠ مەتردایە. عوسمان پاشای بابان (لە بەشی یەکەمی ئەم گەشتە خەبەرێکی لێ گێردراوەتەوە) لە قۆپی بیران دادەمەزرێ. ئەوانەی چوونەتە سەرووی لووتکەکە دەڵێن ١١ بیری لێ هەڵکەندراوە بە زۆریش لە بەردی ڕەق بۆ عەمبار کردنی ئاوی باران و بەفری زستان. دەڵێن لە نزیک سەرووی شاخەکەوە کارێزێک سەرەژێر دەبێتەوە بۆ لای دامەنی، بەر لە کوێر بوونەوەی زەلامی تێدا ڕۆیشتووە، گۆیا عوسمان پاشا لەم کارێزەوە ئازووقە و خۆراکی بۆ چووە تاکوو بەدکاران خەبەری کارێزەکە دەگەیەننە حکومەتی عوسمانلی ئیتر کە ئەو ڕێگەیەی لێ گیرا ناچاری خۆ بەدەستەوەدان بووە. خۆم ئەو شوێنەم نەدیتووە، چی لێرەشدا باسم کرد لە خزمانی جەلی، بە تایبەتی فەقێ برایمی کوڕی ئامۆزا محەمەدی جەلی کە ئەویش ڕیشەی نەسەبی دەچێتەوە بۆ مەلا عەبدوڵڵای کاکی جەلی، بیستوومە. ئەو حیکایەتە بە سەر زاری خزمی جەلیزادەی کۆیەشەوە بوو، کە منداڵ بووم گوێم بو شل دەکرد بە تایبەتی چونکە سەرەتاکەی لە چنارۆکەوە دەست پێ دەکات. بۆ بڕیاردان لە سەر ئەوەی کە کارێزەکە و بیرەکان هی ڕۆژگاری عوسمان پاشا بن تۆژینەوەی شارەزایانەی دەوێ.

چنارۆک شوێنێکە تێکەڵ بە خەون و خوولیام بووە، بە درێژایی سەرووی شاخەکە لەو مەودایەدا کە بەر چنارۆک دەکەوێ، تا ئەو ڕێچکۆلانەی لە کەمەری شاخەکە پیادە و کەردار و دەعبای پێدا دەڕوا، تا کەپر و ساباتی فەقێیان لە بن شاخی سوولی پاشا و بە سەر قەپۆزی گردی نێوان سوول و کانی خاتوونەوە، تا باغەکانی و ڕەزەکانی و کانیەکانی و هۆبەکانی و مەزراکانی، تا گەلێک لە تەڕاش و دەوەنی بن تاشەبەردی بە سێبەری هەمووی مۆڵگەی خەیاڵی منداڵی و خەونی فەراقەیی و ئاواتی گەنجایەتیمن. زۆر لە درەختەکانی دۆستمن. بەڕاستی دۆستمن - کە دەیانگەمێ لە گەڵیان دەدوێم. جارەها و بارەها وساڵەها لە خزمەت باوکمدا لەگەڵ هەرەوەزی ڕەزەوانەکانی کۆیێ دەچووین بۆ پێمەڕە کردنی باغچە ئاوییەکانمان، لەو ڕۆژی ڕوون و بێگەردی بەهاردا بە دیار دیمەنی ئەو دەشت و دەرە سەوز و سازگارە و هەڵەت و پەڵەتی هەمەڕەنگی ڕوو لە بیتوێنی تەخت و ڕێزە شاخە گەردن کێلە بەفراویەکان و قەندیلی سەرکێش و بێپەڵە... دەربەند و پژدەر.... شاخ لە دوا شاخی خۆشناوەتی.... کۆسرەتی لای ڕاست و ئاوەگردی لای چەپ... نرکەی پێمەڕەدارەکان و ڕەش هەڵگەڕانی خاکی کێڵراو و کرپەی ئاگری چایە و هاتوباتی حازر کردنی ژەمی نیوەڕۆ بە نانی تیری و هێلکە و تەڕەپیاز و ماست و پەنیر و قەیماغییەوە بەڕاستی، - عیشی بود ان نە حد هر سلطانی- خیام «ژیانێکە دەست هەموو سوڵتانێک ناکەوێ» خاوەن

ڕەزەکانی کۆیێ و ئەوانەی ڕەزیان بە زەمان دەگرت لە بەهاردا بە دوو وەجبە، هەر جارەی دەوری بیست پێمەڕەیەک، سبەینە زوو لەگەڵ باوکمدا دەچوون بۆ چنارۆک و بەو دوو جارە باغە ئاوییەکانیان لە خەم دەڕەساند. منیش چەندێکی لەو دەمانەدا لە کۆیێ بووبێتم بەشداریم لەو سەیرانە کردووە. هەموو جارانیش مەلا مەجیدی موفتی، کە فەقێی باوکم بوو، بە خۆی و چەند کەسێکەوە بەو کارە ڕاگەییشتووە. چ موبالەغە لەوەدا نییە کە دەڵێم تێر بوون لە چایە و جەمی ئەو نیوەڕۆژە زۆر ئەستەم بوو. سروشت بە بارانی بەهار وەها پاک خۆی دەشووشت و دەڕازاندەوە بە گیا و گەڵا و مەل و گڵوکی ڕەنگاوڕەنگ هێزێکی دەدایە لەشی مرۆڤ و خۆشییەکی لە گیانی دەگێڕا و گەشایی‌یەکی تێدا دەبووژاندەوە بە قەڵەم نەخشەکێش ناکرێ.

هەروا لەبیرمە جارێک لەو جارانە، لە کۆتایی‌ی ڕۆژێکی گەش و خۆشی پڕ چالاکی و تەڕدەماغی و بێخەمیدا دەست لە ئیش هەڵگیرا و خەریکی گەڕانەوە بووین بۆ کۆیێ. بە پێمەڕەدار و دەستە و دایەرەی خۆمانەوە چل کەسێک دەبووین تەنها باوکم بە سواری وڵاغە بەرزە هاتبوو ئەوانی دیکە سەر لە بەر پیادە بوون. کە چوون وڵاغەکە بۆ باوکم بهێنن دیتیان بە قەدی چیاوە وڵاغەکە ڕێ و ڕێ بەرەو کۆیێ، بە زینەوە خەریکی سەرکەوتنە. قەتارچی خۆمان سێ گوێدرێژی دەگێڕا، ئەو ڕۆژە هەرسێکیانی بار کردبوو لە گیا. لە ناو گوێدرێژەکاندا یەکێکیان ناوی (کەرە بۆز) بوو فەرخە هێسترێک بوو. باوکم بۆ لای چوو پێی گوت. کەرە بۆز، چەندێکی زەحمەتیش بێ، چارت ناچارە دەبێ تا سەری چیا هەڵمگری، ئیشە و قەوماوە لە پیاوانیش دەقەومێ. دوو بەشی شاخەکە پتر سەرکەوتین ئنجا دیتمان وڵاغەکە بە دەست ڕێبواری دیوی کۆیەوە بەرەو لامانەوە دێت. کە باوکمیان دیت بە سەر بارە گیاوە لە لینگانیان کردە دەنگ و خێراتر وڵاغەکەیان لێ خوڕی تا بە باوکم گەییشتن. ڕاستییەکەی ئەمەشیان هەر تەرزە خۆشییەکی ئەو هەرەوەزانە بوو.

جارێک لەو جارانەی پێمەڕەداران بۆ خزمەتی باغەکانی چنارۆک مام ئەحمەد ناوێکی خەڵقی دیوی کوردستانی ئێران کەوا چەند ساڵێک بوو گوزەران هێنابوویە کۆیێ و لە حەسارەکەی بەرانبەر ماڵماندا خۆی وکوڕێکی سەعید ناو و کەرێکی بۆزی کارگوزار دەژیان و پێشیان دەگوت لالۆئەحمەد و لالەحمەد و وەک فەقێکانی مزگەوتی حاجی مالا ئەسعەدی نزیک ماڵمانەوە ڕاتبەی ئێوارانی بۆ دەچوو. ئائەو لالۆئەحمەدەش بەگەڵ هەرەوەزەکە کەوتبوو. مرۆیەکی ئێسکسووکی قسەخۆش بوو. سوێندی هەرەگەورەی لای براگەورەکان ئەوەبوو دەیگوت: بەگیان تۆ بەگیان سەعە بچێ بۆ بان کەرەبۆز... لەو ڕۆژەدا پێمەڕەدارەکان لە لا پاڵێکی باغچەی مێو و هەرمێیان خەریکی پێمەڕەکاری بوون. باوکم چاوی گێڕا لالۆئەحمەدی نەدیت. بە پرسیار زانی بەرەو چ لایەکەوە ڕۆیشتووە، گوتی: کوڕینە بگەنێ هەتا موتوربەی هەرمێیە ئەڵماسییەکەی ڕیشەکەن نەکردووە. باوکم خۆیشی بۆ ئەولا کشا دیتی لالۆئەحمەد پاڵەوانانە لە کاری خۆی بۆتەوە و گوتی: قوربان ئەم بنەکۆلکەم لەکۆڵ باغچەکەت کردەوە، لایەکی لێ داگیر کردبوو، نەمامی تازەی لە جێگەدا دەچێنین، قەزات بچێ بۆ بان کەرەبۆز... بابم زۆر لێی بە پەرۆش بوو بەڵام بوو بە پێکەنینێک هەر مام لالۆ سەری لەو پێکەنینە سوڕ مابوو. موتربەکەش تەنها قەڵمێک بوو بۆی هاتبوو لە خۆشناوەتی لە نێوان چەند قەڵەمدا کە خۆی گرت و شین بوو، ڕێکیش نەکەوت جارێکی

دیکە لەو نەوعە قەڵەمە پەیدا ببێتەوە... لالۆئەحمەد دوای دوو سێ ساڵ گەڕایەوە بۆ نشیمەنی خۆی ولێمان نەبیستەوە.

لە سەرەتای پاییزیشدا کە ماڵ دەگەڕانەوە بۆ کۆیێ باوکم بە خۆی و چەند بەردەستێکەوە بۆ ماوەی بیست ڕۆژێک دەمایەوە بە نیازی خزمەت کردن و ئاودانی باغەکان. ڕەزەوانی مەعلان و لێزانی خۆشناوەتی ئەو وەزعەیان دەزانی دەهاتن بۆ یاریدەدان لە خزمەت و لە موتوربە کردن و هەڵپەرداوتن و ئیشی دیکەی سەر بە ڕەزەوانی. زۆر لەوانیش تەڵەیان پێ دەبوو تا ئەوەی گەلێک شەوان ٨-٩ تەڵە دادەندرایەوە و بە زۆری ئەوەندەیان لێ دەتەقین گۆشتیان تەئمین دەکرد.

ئەو باغەوانانە لە خۆیانەوە بێ تەکلیف دەهاتن. بێگومان بۆ ئەوان ڕەفاقەتیی (مەلای گەورە) لە نزیکەوە هەڵکەوتێکی دڵدەرەوە بوو دە جاران ئەوەندە ئەرکەی دەهێنا کە لە پیاوەتی خۆیانەوە بێمزە بە چنارۆکیان دەبەخشی. باوکم لە حەد بەدەر ئاشقە درەخت بوو لەو ڕووەوە لێم دەبیست کە زەردەشت چاکەی بە سەر ڕەزداری و باغەوانییەوە هەیە لە نێو کوردەواریدا... دەشیگوت لە شاخی پیرمەمەوە تا کۆتاییی دێ لە بەرانبەر دوکان پێنج هەزار ڕەز کاول بوو لە سەردەمی عوسمانلییان لەبەر زوڵم و زۆری ڕەزانەستێنان. مەراقی زۆری لەو دەردە بێدەرمانەی درەخت دەخوارد کەوا لە پێش چاوی خاوەنەکە دەیکوژێت و دەستەلاتیشی پێی ڕاناگات. یەکێک لەو دەردانە کەم عومریی دار خۆخ و قەیسی بوو، جارێکیان لەو باغەوانانەی پرسی ئاخۆ لە کەسبەکەیانەوە یان لە بیستنەوە چ چارێکیان بە بیردا نایەتەوە گوتیان، قوربان جەنابی مەلا ئەوە بە ئەمری خوایە. باوکم پێی گوتنەوە، ئێوە لای خوا بۆ من لێ گەڕێن من لە ئێوەی شارەزاترم، ئەگەر لە زانینی دنیاییوە شتێکتان وەرگرتووە پێمی بڵێن. بەداخەوە هیچیان لێ نەدەزانی. دواتر باوکم کەوتە سەر ئەو باوەڕە کە مردنی ئەو دوو درەختە، بە تایبەتی خۆخ کە زۆر ناسکە و خێراشکستە، دەچێتەوە بۆ گەزەندەیەک (حشرة) لە قەڵغەتدا هێندەی سیسرەیە، بە درەختەکەوە دەنووسێت و شرینقەی ناو دەمی تێدەچەقێنێ تەڕایی ناوەوەی لێ دەمژێ. کە دەمیشی لێ هەڵگرت، لەو کونەوە کە تێی خستووە دارەکە جەوی دەردەکات و پێیدا دێتە خوارێ یان بە تۆپەڵە لە دەوری کونەکە کۆمەڵ دەبێ ئنجا کە درەختێک بیست گەزندەی ئەوتۆیی لە هەموو لایەکی قەدیەوە بریندارى بکەن و ئەو هەموو جەویەی لەبەر هەڵبنیشێ و گەرمای هاوینیش لە ژوورەوەی درەختەکە یارمەتیی ئەو جەوی لەبەر هەڵنیشتنە بدات، ئایا لە سێ ساڵاندا چ خوێنێک لە دەماری درەختی ئەوتۆییدا دەمێنێ بایی ژیان بکات کە دەزانین جەوی خوێنی درەختە؟ ئەو تێبینییە بەوەدا پتر خۆی دەسەپاند کە درەختی خۆخی ناو سێبەر و فێنکایی پتر دەژیا لەوەی هەتاو داغی دەکرد چونکە لە سێبەردا کەمتر جەویی دەردەکرد.

تەجرەبەی خۆم لەگەڵ درەختدا دوای باوکم کە درێژەی تەجرەبەی ئەو بوو، کارتێکەرێک بوو بە لای نامادییەوە دەچێتەوە. ئەو درەختانەی کە بە سەرپەرشتی باوکم نێژرابوون و ئەو موتوربانەی بە فەرمانی ئەو کرابوون (وا هەبوو لە یەک بنە کرۆسک سێ جۆر هەرمێ موتوربە کرابوو) لە هەستی عاتیفیمەوە وەک برادەر سەیرم دەکردن یان لە جێی خوشک و برادا بوون، حورمەتی باوکم لە دڵی مندا ڕێزی

لەوانیش دەگرت. هەرگیز دەستم نەیانچوویێ بێباکانە لکیان لێ بشکێنمەوە. کە میوەم لێ دەچنین بە دەستێکم ئەو بستەیەم دەگرت کە میوەکەی پێوە بوو، بە دەستی دیکەم میوەکەم دەچنی، نەکا بستە وەیا لکەکە بشکێتەوە. زۆر کەس کە حەزی دەچێتە هەنارێکی بڵند و قەرانگی پێ نابێ لکەکەی بچەمێنێتەوە گاشە بەردی تێدەگرێ، من ئەمەم نەکردووە لەگەڵ ئەو درەختانەی باوکم ناشتبوونی وەیا بە تایبەتی خەریکیان بووبوو، دواتریش کە خۆم درەختی دیکەی هەمە جۆرەم لە باغەکان ناشت هەستی خزمایەتیم لەگەڵیاندا هەمیشە دەستپارێزی پێ دەکردم لە ئەزیەت دانیان.

سۆزی مرۆڤ بۆ درەختی دەست چێنی خۆی و چوارپێی دەرکزاو و پەرەوڵی خانەیی سۆزێکی عادەتی نییە، هاوینێکیان باغەوانەکەم کە خۆی و کوڕە منداڵە تاقانەکەی و پیرە دایکەکەیم بەخێو دەکردن لە بری خزمەتی باغەکانی چنارۆک، لە گەرمەی کژی باغەوانیدا ناساغ کەوت، خۆی و دووەکەی دیکەشم لەگەڵدا ناردنەوە کۆیێ بۆ لای دکتۆر. چارم نەما، خۆم دەستم دایە باغەوانی چونکە یاریدەرەکانی دیکە هەر یەکەیان کارێکی سەر لەبەری ئەوتۆی هەبوو نەیدەتوانی وازی لێ بهێنێ بو خزمەتی درەخت. باغەکان لە سێ کانیاوەوە دەداشتران، ئاوی سوولی گوێز، کزە ئاوێکی سەربەخۆی خۆمان بوو. ئاوی کانی خاتوون لە هەفتەدا چوار ڕۆژی بۆ ئێمە بوو. ئاوی کانی توورەش، لە نۆ ڕۆژان سێ ڕۆژی هی ئێمە بوو. وەها دەبوو سەراسۆیی سێ ئاو بکەم لە سێ شوێنی جودادا و لە هەمان کات. بە پێی خەریتەی تەسویە ڕووپێوی باغەکان دە دۆنم بوو بەڵام کە چۆمەکانی نێوان باغەکان و نغوردی بەر کانییە خاتوون و سوولی گوێزت خستبانایە سەر، حیسابەکە زۆری لەوە تێدەپەڕاند، عاردی خواش چ ئاگای لە کادیسترۆ نییە تاکوو خۆی وێک بهێنێتەوە بە پێی بڕیاری ئەو. خوا هەڵناگرێ، منیش ئەو هاوینە وەک جانفیدا وەیا دەروێش و سۆفیی گەرمە تەریق ڕەزەوانیم کرد. درەختە ئاوییەکانم وەها لە ئاوان گرت، لە چلەی هاویندا پەلکی نوێیان هێنایەوە. لکە هەنجیری تازە کە بە تەئسیری ئاودانەکە دەرهات، تا کاتی ماڵ گەڕانەوەمان بۆ کۆیێ ئەوەندە هەڵکشان لە باڵای زەلامیان تێپەڕاند، هی وەهایان تێدا بوو باقۆشی دەرکرد. ئەو هاوینە نە من نە باغەوانەکەم هیچ لایەکمان درێغیمان نەکرد، من لە باغەوانی، ئەویش لە نەساغی.

هەر لە لایەن کارتێکردنی نامادییەوە حیسابی ڕابواردنی منداڵانە دێت، شارستان بۆ منداڵ جودایە لە لادێ، هەردووکیشیان جودان لە ڕەز و باغی ناو شاخ. گەمە و گەپی جێگەی وەکوو چنارۆک دەبێ پێوەندیی بە درەخت و دڕک و داڵ و کانیاو و کەپکەشاخ و هەوراز و نشێوەوە هەبێ... قالۆر بهێنە و بیکۆڵە و لە شکلی تفەنگ شوێنی پەلا پیتکە و گوللە و جاسووسی نیشان تێگرتن، نازانم چی بۆ بکە و لە جیاتی قایش پەتێکی تێبیخە و بە ملتیدا بکە... لەو تەڕاشانەی ئەسبابی کەپر و ساباتی منداڵانە ساز بدە و لە بن سێیبەری لێی پاڵکەوە. باقۆ هەنجیر بێنە و وەک پەڕی جەنجەڕ چەند چڵە دارێکی وەک کفریتی شقارتەی تێ بچەقێنە و چڵێکی لەوان ئەستوور تریش بهێنە و باقۆکەی پێ بسمە و لەبەر خوڕگەی جۆگەلە ئاو بینێوە و ئاوەکە لە پەڕەکانی بدات و بی سووڕێنێ و ناوی لێ بنێ ئاشۆکە... بڕۆ بۆ ناو چۆم و بێشەڵێن بەدوا هێلکە و فەرخەی تەیردا... ئازابە و دەست بگەیەنە میوەی ناو نغوردی چۆم و خۆتی پێ هەڵدەوە بە سەر ئەو منداڵانەی ناوێرنە شوێنی وەها. منداڵان کە یەکێکیان بە نەوێراوی بشکاندایەوە (فۆفۆ)یان بۆ لێ دەدا، هەر ئەوەندەش بوو دەیانگوت (فۆفۆ نەیوێرا) یان (فۆفۆ هەڵات) یان (فوفۆ

ترسا- ژێرکەوت- بەزی...) بە پێی جۆری تێشکانی تێ شکاوەکە ترسی (فۆفو)ش لەو دڵە بچووکانەدا کەم نەبوو، زۆر جاران دەیخستنە خەتەری کوشندەوە.

لەو گەپانەی منداڵی کە لە چنارۆک پێوەی خەریک دەبووین و دەگەشاینەوە مەسەلەی (شیوە قولە) بوو، هەر منداڵە لە کەرەستەی چێشت لێ نان شتێکی بەردەکەوت، ئەمیان ساوار، ئەویان ڕۆن، سێیەم مەنجەڵ، چوارەم قۆریە، پێنجەم چەند ئیستیکانێک، شەشەم و حەفتەم و هەشتەم شەکر و چیلکە و نان و خوێ... هەتا تاقم تەواو دەبوو، بە زۆریش هەر ساوارمان لێ دەنان. زوربەی ئەرکی کارەکەش دەکەوتە ئەستۆی من و نەجیبەی خوشکم، لە ماڵەوە قسە ڕۆیشتووتر بووین لە منداڵی دیکە. بە هەمە حاڵ دەستەی منداڵان دەچووینە ژێر کەپکەشاخێکی سێبەرداری لەبار و کێشەی ئەسبابی ساوار لێ نان و چایە سازدان و ڕایەخ گوێستنەوە و هەموو سەر و بەرێکی ئەو گەپە دەستی پێ دەکرد و پێوەی دەخافڵاین. بەشدارانی ئەو گەپە لە کچ و کوڕ پێک دەهاتن بێ کچیش هەر نەدەچووە سەر، چونکە چێشت لێ نانەکە پتر ڕووی لە مێیینە دەکرد.

هاوڕێکانی ئەو گەپە کە تەمەنیان لە تەمەنم نزیک بوو جگە لە نەجیبەی خوشکم، سەلاح و سەعادەتی ئامۆزام، ڕەفیق و خەجاوی عەبدوڕڕەحمانی مەلا نەشئەت، ئیسماعیلی مەلا نووری، حەوێزی مەلا سبووح، جەمالی مەلا عیزەت، مارفی مام برایم (جەلیزادە نەبوو) جارجارە حاجی کوڕی حاجی عەوڵای ساڵح (لەو هۆیەی تەنیشتمانەوە) بە زۆریش هەندێ لە هاوتەمەنی دراوسێکانی کۆیەمان بۆ ماوەی حەفتە و دوو حەفتە لەگەڵمان دەژیان، بەر لە هەموویان سدیقی کاک تاهیری حەمە لاڵ کە زۆر ئۆگرم بوو باوکیشی وەکیلی باوکم بوو لە سەرپەرشتیی کردنی دێی پیبازۆک، لە شاریش بە زۆری هەر لە خزمەتیدا دەبوو.

ئەمانە و هی دیکەش لە سەلک و بنکی منداڵی لە خۆمان بچووکتر، لە پێش هەموو هەموانیشەوە فەتحی کوڕی یاعیسمەتی دایانم کە ئەو لە ئێمە گەورەتر و بە دەستەڵاتریش بوو لە کێشەی ئاو و سووتەمەنی و ڕایەخی قورس، کە ئەوسا بۆ ئێمە هێندەی خەریک بوونی (معمر القذافي) بە نانەوەی هەرا دڵکێش بوو. ئەوسا فەتحی لە چاو ئەوانی دیکە ئەو دەورەی دەدیت کە لە حیکایەتخوانان (سەرکدوولە) دەیدیت. حیکایەتەکە هی کۆمەڵە منداڵێکە بە چاوساغیی سەرکدوولە ڕێیان دەکەوێتە ناو دێو و درنج و جادووان و بە ئەنواعی فێڵی لە خشتەبەر سەرکدوولە هەڵیان دەخەڵەتێنێ تا منداڵەکان ڕزگار دەکا.

فەقێ ئامینەی خوشکی سەید ئەحمەدی مەلا وەلی، کە دایانی منداڵی مامم بوو، ئەم حیکایەتەی بۆ دەکردین و ئێمەی بەو کۆمەڵە منداڵە دادەنا فەتحیشی دەکردە سەرکدوولە... دێو دەڵێن، سەر کدوولە نووستووی؟ فەتحی سەرکدوولە دەڵێ، دایکم فێری کردووم هەتا قەسپ و کاکڵە گوێز نەخۆم نەنووم... ئیتر دێو خەریک بێ بەو شەوە قەسپ و گوێز بۆ فەتحی حازر بکات. سەیر لەوەدا بوو فەتحی ئەو ناوەی سەرکدوولەی بە دوا نەکەوت، دەترسم دوای بڵاوبوونەوەی ئەم سەرگورشتەیەی من ناوی سەرکدوولە هەڵبداتەوە... خولاسە ڕۆژانی شیوە قولە پایەیەکی تایبەتی هەبوو لە ژیانی ئەوسای چنارۆکمدا تا لەو تەمەنە تێپەڕیم بەرەو مەراقی دیکە.

ئەو حاجییەی کوڕی حاجی عەوڵای ساڵح کمێک لە من بە عومرتر بوو نەختێکیش لە ڕۆیشتندا

دەلەنگی. منداڵێکی ڕوح سووکی بەگزادانە هەڵکەوتووی لە تەمەنی خۆی عاقڵتری بە وێڵ و تەرتیب بوو، وەکوو کوڕە دەوڵەمەند، بگرە زیاتریش، پۆشتە و پەرداغ و لە ماڵەوە قسە ڕۆیشتوو بوو. باوکی هەرگیز دڵی نەدەشکاند. حەزی بە ڕاوی تەڵە و داوە مووسکە و تفەنگی ساچمە دەکرد باوکیشی هەموو ئەسبابێکی بۆ دەردەست دەکرد. گەلێک جاران هەر من و ئەو لە بن تاقگەی ئاوی کانی توورەڕەش بە سەرمان دەبرد و چی حیکایەتی ڕاوی تەڵە و تفەنگ و داو هەبوو لەوانەی لە خۆی قەومابوون بۆمی دەگێڕایەوە، تاقمی چایەشی هەمیشە پێ بوو، چایەی بۆم لێ دەناو قسەی بۆ دەکردم منیش هەرگیز لێی تێر نەدەبووم. لە عومرێکی دواتردا ڕۆژێکیان بە خۆی و تفەنگی لا شانییەوە هاتە خزمەت باوکم، چوار کەوی پێ بوون بە داو ڕاوی کردبوون بە دیاری بۆ باوکمی هێنان، بەڕاستی هەر کەوەی بە قەد باڕۆکەی مریشک دەبوو. باوکم زۆری بەخێر هێنا، ئەویش نموونەی ئەدەب و وێڵ و تەرتیب بوو. پێی گوت کەوەکانم قبووڵن ئەمما دەبێ نیوەڕۆ بێیتەوە لام بە یەکەوە بیان خۆین. لەبیرمە ئەو نیوەڕۆیە کەوەکانیان بە پڵاوی سەدری (سیادوم) لێ نا لەگەڵ بامیە و تەماتەی باغچەی خۆمان. نیوەڕۆ من و حاجی لە خزمەت باوکمدا نیوەڕۆژی ئەو کەوانەمان خوارد. برنجە سەدرییەکەش لە قەڵادزەوە دۆستەکانی باوکم بۆیان دەنارد. ئەوسا حاجی میرزا عەبدوڵڵا (خادم) و حاجی تاهیر و حاجی سادق کە هەرسێکیان بە ئەسڵ کۆیین ماڵیان لە قەڵادزە بوو. چی نایاب بوایە لە تووتنی بێن خۆش و میوەی وشک کرایەوەی وەک کشمیش و هەنجیر و قەیسی و لە برنجی سەدری سیادومی زێدە پەسەندیان چەنگ کەوتبایە لە فرسەتدا بۆ باوکمیان دەنارد. بە درێژایی ۳۰ شەوەی ڕەمەزان خۆشاوی ئەو میوە وشک کراوە نازدارانەی دیوی ئێران لە ماڵی ئێمە، لە هیمەتی ئەو دۆستانەوە، تام و شامی لە فتار و پارشێومان دەگێڕا. هەزار ڕەحمەت لە گۆڕیان.

حاجی لە تەمەنی هەرەتی نەوجەوانیدا، هەر لە چنارۆک، جوانە مەرگ بوو، وەی کە کاری تێکردم. شەو بوو زیرە لە ماڵی حاجی عەوڵا هەڵستا. لە مەجلیسی باوکم جەماعەت دانیشتبوون، لە خزم و مەلا و هێندێک مێوان، یەکێکیان مەرحووم مەلا مەعسوومی هەورامی کە ساڵانە بۆ ماوەی دوو سێ هەفتە لە چنارۆک لای باوکم دەمایەوە. ئەو شەوە هەموومان لە خزمەت ماممدا چووینە لای حاجی عەوڵا بۆ بەشداری کردن لە خەفەتی. پیاوی تایین دەتگوت هەر ئێستاکە ئاگری تێ بەردەبێ... ئەو شەوە ڕووپەڕەی دۆستایەتیەکی زۆر پرشنگدارم پێچرایەوە.

بە موناسەبەی ناو بردنی سدیقی کاک تاهیری حەمە لاڵ دەبێ ئەوە بڵێم کەوا ئەو لە خۆوە، بە منداڵی، ناوی نام (کاکە سەعد) و بۆم بوو بە شوون. لە باوکم بەو لاوە هەرچی هەبوو بە کاکە سەعد ناوی دەبردم. بەڵام لە گەڕەکەکەی کۆیەمان ئافرەتێکی ڕوحسووکی بەساڵداچووی ناوی (یافاتمی مام خدر) بوو، نە بە کاکە سەعد نە کاک مەسعوود ناوی نەدەبردم، بە ڕاشکاوی و بێ مەبەست پڕ بەدەم پێی دەگوتم (کاکە موستەقینە). تۆ بڵێی ئەگەر ئەوە ناوم بووایە بۆی دەربڕابایە؟ چەندێکی بە حینجەیی ناوەکەمیان بۆ دەگوتەوە کەڵکی نەبوو. وا دیارە ئەو (ق)ە لە ناوی کاک موقتەدیرەوە پەڕیوەتەوە، چی دەمێنێتەوە ئەویش لە (صراط المستقيم)ەوە هاتووە. مەرحووم کاکە حسێنی خانەقا کە ئەو ناوەی کەوتە بەر گوێ بە زۆری ئەگەر بێگانە لە بەیندا نەبوایە، وەهای بانگ دەکردم.

بگەڕێمەوە بۆ چنارۆک. لە کۆیە گەلێک دۆست و برادەر سەردانیان دەکردین. تا منداڵ بووم پتر کەیفم بەو مێوانانە دەهات کە دیاریی منداڵانەیان پێ بوو. کەسێکی مەحرەم بووایە دەیزانی چەند منداڵ هەن و کەیفیان بە چی دێت. لە هەموان شارەزاتر کاک تاهیری حەمە لاڵ بوو. لە شیرنەمەنی حەلقووم و بادام و شەکری کەسک و سووری بۆ دەهێنایین. لەوان خۆشتر کفریتی ڕەنگاوڕەنگ و عەنەتریک بوو. ئەو عەنەتریکە بریتی بوو لە شیشەیەکی باریک، دە سانتیمەترێکی لای سەرووی دەرمانێکی لێ دەدرا کە بە ئاگر دەکرا دەستی دەکرد بە پریشک هاویشتن و کفەکف و کرپەکرپ تا دەکوژایەوە دەتگوت تۆپەڵە ئەستێرە هەڵپەرکێی بە دەورەوە دەکەن. چەندێکی لەو کفریتە و عەنەتریکەمان بۆ بهاتایە لە شەوێکدا تەواومان دەکرد. دەمانگوت خوا کەریمە بۆ شەوێک و جارێکی دیکە. ئەمانە هەمووی و هی دیکەش هەن وەک ئەمان دەچنەوە بۆ ئەسەری نامادیی چنارۆک لە مندا. لە لایەنی تەئسیری مادیی چنارۆکەوە لە مندا دەبێ لە پێشەوە بڵێم بە پێچەوانەی هەموو چاوەڕوان کردنێک، هەرگیز نەمتوانی ببمە دارەوان. زانیم مەلەوانی فێر نەبووم لە شەرمی جلک فڕێ دان، بەڵام دارەوانی کە شەرمی تێدا نییە ئاکامێکی ئاساییشە بۆ کەسێک لەگەڵ درەختدا بژیت. چەندێکی ویستبێتم وەک هاوڕێکانم بە دار هەڵبگەڕێم تەنها ئەوەندەم بۆ کراوە دەست لە قەدی دار وەربهێنم و توند خۆی پێوە بگرم و قاچەکانم لە زەوی هەڵبڕم بێ ئەوەی توانیبێتم یەک باڵ هەڵبکێشم. لەو خۆ توند کردنە بێسوودەشدا دەستم دەیەشان، ڕووم بە قەدی دارەکەوە ئەزیەتی دەدیت. دارێکی لە قەدی خۆیدا پێپلیکەی دەرنەکردبێ، لە نزیکی زەویەوە دوو لقەی نەبووبێ وەکوو زینی وڵاغ سواری ببم، خۆم لێی نەداوە. بە هەموو عومرم نەموێرا بچمە سەر دارتوو یان دار سێو بە دەستی خۆم میوەیان لێ بکەمەوە، هاوڕێکانیشم وەکوو چوێلەکە و مارمێلکە لێیان بێباک بوون. ئەوان توویان بۆ دادەوەشاندم. من هەر ئەوەندەم میوە دەپچڕی کە لە ئەرزەوە دەستم دەیگەییشتێ. لەو بێدەستەڵاتییەم ناڕاحەت بووم بەڵام بە سەر خۆم نەدەهێنا، کەسیش لە ڕووی نەدەدام.

لە بابەتی سوودی مادی کە پێم گەییشتبێ جموجووڵ و گەشت و گەڕان هەوراز و ژوور چوون و بەرەو نشێو داکشان و غارغارێنێ و بزووتنەوەی بێوچان بوو کە هێزی لەش و ڕاهاتن لە ئەرک و تەحەمولی ماندووەتی پێ زیاد دەبوو. من هەرچەند کوڕە شارستانی حەسایەوەش بووم توانیم، وەک گوتم، هاوینێکی سەرلەبەر باغەوان بم، تەنانەت کە لە پشووی هاوینەی سەردەمی خوێندنی حقوقم دەهاتمەوە کۆیێ بە زۆری لە دەشتم ڕادەبوارد بە کەسابەتی سەرپەرشتی کردن لە تووتن و خەلە و خەرمان و دروێنە و جەنجەڕ لێخوڕین خەریک دەبووم تاکوو کژی چنارۆک دادەهات ئنجا دەکەوتمە سەر ژیانی ناو چیا و درەخت و ئاوی سارد. چنارۆک نەیهێشت دەست و پێ سپیلکە بم وەیا وەکوو خوێندەواری شارستان لە بورجی عاجییەوە سەیری کەسبە نەفەسبڕەکان بکەم.

لە منداڵیمەوە سەرنجم بۆ لایەنێکی ژیان کشا هەر بە هۆی چنارۆکەوە، ئەو مێوانانەی کە لە کۆیە ڕوویان تێدەکردین و بۆ چەند ڕۆژێک وەیا لە حەفتە زیاتر لامان دەمانەوە هەر یەکەیان بە پێی ئەو کەسبەی لێی شارەزا بوو خزمەتی چنارۆکییەکانی دەکرد. سەرتاش بوایە سەری خەڵقەکەی دەتاشی، جلدروو پینە و پەڕۆی بۆ دەدروون. نەجاڕ کەلوپەلی بۆیان لە بار دەکردەوە... ناڵبەند کاری خۆی دەکرد. هی وەهایان تێدا بوو شارەزای هەنگ بوو لەگەڵمان دەگەڕا شارەهەنگی دەدۆزیەوە و هەنگوینەکەی بۆ

دەردەهێناین. خولاسە هەریەکەیان مەهارەتەکەی خۆی دەخستە گەڕ. من لەوەوە پتر بیرم کردەوە لە گرنگیی ئەو کارانە تا ئەوەی لە کۆیێ خەیاڵم لێی کردبێتەوە. لە شارستان هەست بە سەر ئەو کەسبانەدا دەکشێ و لێیان ورد نابێتەوە و لە گرنگییان ناگات چونکە هەمیشە لەبەر دەستدان. بۆ منی منداڵ کە بە ڕواڵەت دەبێ لە گەمە و گەپ بەولاوە بیر لە هیچ شتێک نەکەمەوە سەرنج کشانم لە زووەوە بۆ ئەو وردە حیسابانە، یاریدەدەرێکم بوو لە تێگەییشتنی گۆشەیەکی گرنگی گوزەران کە کەسب و ئەرک و ماندووەتییە.

لە چنارۆک بە ڕوونی تێدەگەییشتم مانای چی شارێک بێ سەرتاش یان جلدروو بێ. لە شار خەڵق بێ منەت بە دوو ئانە سەری دەتاشی لای سەرتاشێکی حازر بەدەستی ئامادەی خزمەت، بەڵام لە چنارۆک ئەو سەرە نەدەتاشرا ئەگەر بۆی نەچووبایە شار، هەروەهاش کەسبەکانی دیکە، هیچ پەندی بەدوا کاتەوە بە خوێنەر نافرۆشم کە بڵێم بە عومری خۆم ئەو کەسبانەم بەلاوە بێبایەخ نەبووە و هەرگیز هیچیانم بە کەم نەزانیوە. بێگومان تەجرەبەی سەربەخۆی خۆم لەم مەیدانەدا پتر دەوڵەمەند دەبوو بەو ڕەفتار و گوفتارەی لە باوکمم دەدیت و دەبیست چونکە ئەو خۆی هەمیشە کاسبکار و ڕەنجبەر و ئەرکدەری خاوێنی بەلاوە موحتەرەم بوو، سەدان جاریش لێم بیستووە ڕەنجبەرێکی چالاک هەزار سۆفی و فەقێ و دەروێشی عەمەل بەد دەهێنێ، یان کە دەیگوت نانێکی بە ئەرکی شان پەیدا کرابێ سەد شەرەفی هەیە بە سەر سوود و دارایی ناڕەوادا. لەبیرمە جارێکیان کۆمەڵێک لە خزم و دۆستی دڵسۆز لای دانیشتبوون لە بن کەپری ماڵی خۆمان لە چنارۆک. شەو بوو بە دەم مەجلیسی ئەوتۆیی چایە و میوەوە قسەی جۆراوجۆر دەکران تا کێشایەوە بۆ باری گوزەران و زەحمەتیی دەربردن لەگەڵ گوزەران گێڕانی ئەو خەڵق و خوایەی وا بە مل باوکمەوەیە. ژمارەی فەقێکان دەوری بیست کەسێک دەبوون... خێزانێکی زۆر... مێوان... موراجەعەکەر... خولاسە قسەیان گەیاندە مەبەست و گوتیان قوربان بۆ سەفەرێکی بەغدا ناکەیت خۆ حکومەت لە خوای دەوێ جەنابت ڕووی تەکلیفی لێ بنێیت، وەزعیش ئاشکرایە بایی ئەرک و مەسرەفەکەتی بەبەرەوە نییە. باوکم لە وەڵامدا پێی گوتنەوە، والله وبالله وتالله، کە بە نووکی دار عەساکەم ئاو ڕادەکێشم بۆ بن درەختێکی تینوو هەزار جار بەلامەوە بە شەرەفترە لەوەی لەبەر دەرگەی مەلیک یان (رئيس الوزراء) داوای ڕوخسەتی چوونە ژوورەوە بکەم. دواتر بەدەم پێکەنینەوە ئەم بەیتەی خوێندەوە:

شاهی کە نەبێ رادەبوێرین بە فەقیری
بۆ ئەهلی قەناعەت لە پلاو خۆشترە داندووک

ئەم پەندەی بە هەند هەڵگرتنی کەسب و کار ڕەنگە بشێ بدرێتەوە بە لایەنی سوودی نامادی. بەڵام لکانی پەندەکە بە گوزەرانەوە و ئەرکی شان و ملانەوە بۆ لای مادیی دەباتەوە. هەرچۆنێکی حیساب بکەیت، چنارۆک لەم مەیدانەدا لە سەرەتای ژیانمەوە پەندیارم بوو، دوای ئەو (پێبازۆک) لە تەمەنێکی گەییشتووتردا تەجرەبەمی گێڕا بە تەجرەبەی هەمەچەشنەی بەر فراوان چ لە ڕووی ئەوەوە بێ کە خەریکی دەکردم لەگەڵ شیناورد و فەلاحەت و درەخت و چەم، چ لە ڕووی ڕەفاقەتی بەردەوامم بێ لەگەڵ

زوراع و فەلاح و ڕەنجبەر تا ئەوەی لێرەدا بە نموونە بۆ خوێنەر شتێکی لێ باس دەکەم، هاوینێکیان زوراعێک، عەزیزی مام برایم بلّباس، دوای داچاندنی بەراوەکەی بە تووتن نەساغ کەوت و بردرا بۆ کەرکووک، بە درێژایی ئەو کژە لە هەموو نۆرە ئاوێکدا لەگەڵ منداڵەکانی خەریک دەبووم و وەک ئەوان لەبەر قرچەی هەتاوی نیوەڕۆی تەمووز سەراسۆیی ئاوەکەم دەکرد و لە شەلەگەی هەرە سەرووی زەویەکانەوە تا بەراوەکەی ئەوان کە لە زوربەی بەراوەکان لەو شەلەگەیەوە دوورتر بوو بە دەستی خۆم جۆماڵم دەکرد. تووتنێکی باشمان بەرهەم هێنا بەڵام داخم ناچێ، لای توجار چوار فەردەی ئەم تووتنە دزرا و ماندووبوونی منداڵەکان و خەریک بوونی من بە جووتە بە فیرۆ ڕۆیی. باش بوو مام عەزیز بە سەلامەتی گەڕایەوە. ئێستاش کە ساڵحی مام عەزیز دەبینم ئەو منداڵە ٥-٦ ساڵییەم بە بیردا دێتەوە کە لەو هاوینەدا، بێ باوک و دایک، هەر منی شک دەبرد بۆی خەریک بم. خەڵقەکەی دیکە هەر یەکە دوچاری دەردی سەری خۆیەتی ناپەرژێ بۆ کاری لابەلایی واز لە مەشغەڵەتی خۆی بهێنێ... بە تۆبزی نەبێ سەپانی قرشە شکێنی سەر خەرمان یان ئاودێری تووتنی نۆرە ئاو پێ ڕاگەییشتوو لە کەسبە پشت شکێنەکەی دەستی پێ هەڵناگیرێ.

تەجرەبەی زیندووم لەگەڵ تەووژمی گوزەراندا گەیاندمی بە دوو ئاکامی لە یەک نەترازاو، یەکەمیان، باوەڕ هێنان بە ڕەوابوونی هەوڵی ڕەنجدەر لە پێناو سوودمەند بوون بە هەموو بەرهەمی ڕەنجەکەی. دووەمیان ڕەوابوونی بەکارهێنانی مافی ڕازی بوون و ڕازی نەبوون لە لایەن ڕەنجدەرەوە لەو شتانەی پێوەندییان بە کەسبەکەی خۆی یان باری گشتی وڵاتەوە هەیە. من کە کەوتمە ناو کاروباری سیاسەتەوە هەرگیز باوەڕم بە ڕاستگۆیی و دڵسۆزیی ئەو خەباتگێڕە نەبووە کە دەیەویست ملّکی ملّکدار و پارەی پارەدار بە سەر هەژاراندا ببەشێتەوە بەڵام لێیان بە زیاد بگرێ بە دەمیدا بێنەوە وەیا ڕەخنە لە گوتە و کردەوەی بگرن. مامڵەتی ئەوتۆیی لە خەباتگێڕەوە چاکە کردنە لە سەر کیسەی خەڵق، ئنجا خۆ سەپاندنیشە بە سەر وەزیفەی (قاسم الازراق)دا. تۆ کە ڕێ بە ڕەنجدەر نەدەیت مافی ناڕەزامەندیی هەبێ دەتوانی سبەینێ چی پێت داوە لێی بستێنیتەوە، بشی خەیتە بەندیخانەوە. من لە ساڵی ١٩٤٠ەوە دەستم کرد بە هاتوچۆی سەرپەرشتیی کردن لە ملّکانی پێبازۆکمان. لە حەسەنی مام فەتاح مێوان دەبووم. هەرچەند ئێستاکە بە ناوساڵدا چووە و دەشلێن چاوی کزبووە بەڵام شایەدیی پێ دەدرێ لەوەی وا خەریکم لە موناسەبەدا دەیگێڕمەوە: پێم گوت و هی دیکەش لێی بیستووم: ڕۆژەک دێت ئەم ئەرز و ئاوە بە سەر ئێوەدا دابەش دەکرێ. با ئێمە پیاو بین تا ئەو ڕۆژە مەردانە بە یەکەوە هەڵکەین.

بەڵێ دەزانم دەبێ لە پەروەردە بوونمدا وەیا لە سروشتمدا ماکێک هەبووبێ لە زووێکەوە منی خستبێتەوە سەر ڕێبازی باوەڕهێنان بە (مرۆڤ). بەڵام گومانم لەوەدا نییە کە تەجرەبەی منداڵیم لە ژیانی ناو شاخ و درەخت و ئەرک و زەحمەتی هەوراز و نشێوی چنارۆک و هەست کردن بە ئارەقەی ڕەنجدەر و هەناسەسواریی ئاودێر (کە خۆم هەناسەم تێیدا سوار بووە) و بایەخی مەهارەتی کاسبکار زەمینەی لێ ڕوانی تۆی بیر و باوەڕی دوارۆژم بووە یان هەرنەبێ لەو مەیدانەدا ڕێی دووری بۆم نزیک کردۆتەوە. تەواوکەری ئەو تەجرەبەیەم ئەویش هەر لە چنارۆک، ڕوویەکی دیکەی کۆمەڵایەتیی بۆم ڕوون کردەوە، ئێمە لەو کەپرانەدا بە دیار چەند بنەدرەختێک و سێ چوار خەتە تەماتە و دوو قومی ئاوی

ساردەوە هەمووو هاوینێک بایی داهاتی دە ساڵ و بیست ساڵی ئەو ملکەمان لە فەقێ و ڕێبوار و مێوان سەرف دەکرد، کە نۆرەی سەرپەرشتی گەییشتە من دوای باوکم، وەزعی گوزەران و ڕابواردن بەرەو پێشترەوە گۆڕابوو، قەرزی بیستوشەشم دەکرد تا لە ئاست مێوانی و پەنابەر شەرمەزار نەبم بێ ئەوەی لە وڕێنەشدا تارمایی بەرژەوەند و سوودی مادی بە دڵمدا تێ پەڕیبێت... ئەو باغەوانەی باسم کرد، کەتنێکی کردبوو، لە ترسی حکومەت و تۆڵەستێن پەنای بۆ لای من هێنا بوو، هەر خواش دەزانێ چەند سەغڵەت بووم لە ئاست ئیحتیمالی مومکین نەبوونی پاراستنی لای خۆم، لەوە هەر بگەڕێ کە بەخێوکردنی سێ کەس بە سەر باری خێزانی زۆرەوە خۆی لە خۆیدا ئەرکێکی بەرهەستە. ماڵیان ئاوابێ حکومەت و تۆڵەستێنیش لەو ساڵانەدا کە لای من مایەوە خاڵە بەخشیان کرد و بەلایەوە نەهاتن، دواتریش باری ڕاست بۆوە و چووە کەرکووک ژنی هێنا و منداڵی پێ گەیاندن.

لەوەوە بە کردەوەی ساڵ لە دوای ساڵ بۆم ساغ دەبۆوە کە ئەم دنیایە بریتی نییە لە تاکە هاندەری خوێن مشتن و دەستدرێژی و خەڵق بە خۆ کردن، دەشێ مرۆی بە دەستەڵات هەموو جاران ستەمکار نەبێ وەیا هی وەک خۆمی مامناوەنجی لە خۆ بوردوو بێ. ناشێ و نابێ بڕیاری یەکجارەکی دەرچێ دژی هەموو ئەو کەسانەی خوا نانێکی پێ داون وەیا دەستەڵاتێکی پێ ڕەوا دیتوون، لێی گەڕێ تا بە تەجرەبە دەزاندرێ کابرا مێرخاسە یان شەیتان. ڕەنگە بگوترێ ڕەوڕەوەی مێژوو لەو تەرزە گرفتۆکانە ناسەنگرێتەوە و گوێ بەو حیسابە وردیلانە نادات، لە وەڵامدا دەڵێمەوە من و تۆ مامەڵەتمان لەگەڵ ئەو حیسابە وردیلانەدایە و لوقمە نان لەگەڵ ئەو جۆرە خەڵقە دەخۆین، هیچ کامێکمان عەرەبانچیی عەرەبانەی مێژوو نین. لە ساڵی ١٩٤٠ەوە تا ئێستا ٤٥ ساڵێک تێپەڕی ئنجا ئەگەر بە خاترانەی مێژوو هەموو وردە حیسابێکمان لە دەفتەری مامڵەتی ڕۆژانەمان بڕیبایەوە خەسارەتکردوویەک دەبووین مێژووش نەتوانێ لە دوا ڕۆژدا بۆمان تێ بهێنێتەوە. دەبێ لە حیساباتی فەلسەفیماندا سەر لەبەر بە لای حەقدا بچین. هەر ئەو حەقپەرستییەش دەبێ هەڵوەستمان پێ بکا لە ئاست بڕیاردان بە سەر ئەو خەڵقەدا.

ڕاهاتن و بینین و تەجرەبەی ئەو ساڵانەی سەرەتای ژیانم پاراستمی لە توند و تیژی و پەرگیری و نەبەخشین و فەرامۆش نەکردن. کە کەوتمە چالاکیی سیاسی هەمیشە من لەگەڵ بیروڕای بەرەو تێکگەییشتن و ئاشت بوونەوە و بەیەکەوە هەڵکردن و هاریکاریی بێخەوش بووم. ڕەنگە لێرەدا ڕەخنەیەکی بە هێزم لێ بگیرێ بەوەدا کە بگوترێ ستەمکاریش، لە خاوەن ملک و دەرەبەگ، ڕەنجی ڕەنجدەر دەبینێت و هەستی پێ دەکات کە چی هیچ حیسابی بۆ ناکات و سوور دەبێ لە سەر زوڵم و زۆر... لە وەڵامدا دەڵێم: من قیاسم لەو ناکرێ چونکە من بەچکەی ستەم نیم. ڕەنگ بوو ئەگەر هاندەری تەجرەبەی شەخسی بە لای بیری چاکیەوە نەبردبامایە، بەپێی باوەڕێکی پێوەی دەژیام لە سەر خەتێکی بێتەرەف لە نێوان ستەم و مێرخاسیدا برۆم... ڕەنگ بوو تەجرەبەی سەلبی بۆ ستەمدۆستیی ڕەتاندبامایە.

هاتوباتی مشتاغ ڕۆنان و دۆشاو گوشین، هەر دوویان، دەچنە ناو جغزی تەجرەبەی مادی هەرچەند لەو تەرزە تەمەنەی وەها شلکی ٧-٨ ساڵیدا خەیاڵی نرخی مادیی مێووژ و دۆشاو بە دڵمدا تێنەدەپەڕی

بەڵام بە هەمە حاڵ بەرهەمی باغن و دۆشاو گوشین خافڵاندنێکی خۆشکەلەی پێوە بوو. لە کۆنەوە کۆگەی دۆشاو لە هۆبەی ئێمە هەبوو بەڵام کوێر بووبۆوە ئیتر لە هۆبەی تەنیشتمانەوە دۆشاومان بۆ دەگوشرا. وەک پێشتریش دەبنە خۆراکی زستانانەی زۆر شیرن. منداڵی وەکوو من بە لایەنی بەرژەوەندەوە هەر هێندەم دەزانی ئەو ترێیە چ بۆ مێووژ بێ چ بۆ دۆشاو نابێ خەسار بێ وەیا پیس بکرێ. لەو دەوڵەت پارێزییەش ڕەنگە زیاتر لایەنی کوڕێنی و خۆ سەپاندن مەبەست بووبێ. ئەو وڵاغانەی کە قەڵتارەی ترێیان لە مشتاغدا بەتاڵ دەکران، منداڵان لێیان سواردەبوون و بە غار بۆ لای ڕەزەکانیان دەبردنەوە هەتا کاروانی دیکەیان پێ بهێننەوە سەر مشتاغ و دیسانەوە لێیان سوار بنەوە بۆ ناو ڕەز. من لەم سوارییە بەشداریم نەدەکرد، لەوەتەی بیر دەکەمەوە خۆمم پاراستووە لە لیقاوی میوە. میوەیەکی شیرەدارم دەست دابێتێ ئۆقرەم لێ هەڵستاوە تا دەستم شووشتووە، ئەوساش کورتانی وڵاغی ترێ هەڵگر بە خۆی و بەو قەڵتارەی پێیەوە دەبەستراوە، هێندەی کە مەرەکەب بە دوێتەوەیە ئەوانیش ئاوی ترێی ڕەشیان پێوە بوو. ئاوزاکانم گوێیان نەدەدایە ئەو وردپێوییە. شتی دیکەش هەبوون کە من بە هەندم هەڵدەگرت و ئەوان لێی بێغەم بوون.

سەروبەری مشتاغ و دۆشاو، بەتایبەتی دۆشاو، بە ئەستۆی کافیەی مەلایانەوە بوو، ئەم ئافرەتە هەزار هەزار ڕەحمەتی لێ بێ، یەکێک بوو لە سێ خوشکی بێبرا، پاش مام حسێنی باوکیان بە دوا یەکدیدا شوویان کرد. کافیە بە مێردەکەیەوە دانەنیشت ناشزانم بۆچی لێی تۆرا، بەڵام یەکسەر هاتە ماڵی باوکم. ئەوسا ڕەنگە عومرم سێ ساڵی بووبێ. کافیە لە ماڵمان مایەوە و شووی نەکردەوە. هەتا خەڵقندەیەک هەبووبێ وەفادار و دڵسۆز و بێخەوش و جانفیدا لەگەڵ ئەو ماڵەی تێیدا فراژی بووبێ بە کافیەی مەلایان ناگات. ئێمەی لە خۆی خۆشتر دەویست چ جایی لە خزم و کەسی. عومری خۆی بە ئێمە بەخشی. شانازی دەکرد کە پێی دەڵێن کافیەی مەلایان. مامم دەیگوت کافیە لە من بە کەڵکترە بۆ ماڵی کاکم. ڕاستییەکەی ئەم ئافرەتە مەخلووقێک بوو لە مەیدانی خۆیدا کەم هەڵدەکەوێ. دوای دەست هەڵگرتنی کاک تاهیری حەمەلاڵ لە سەرپەرشتی کردنی پێبازۆک، کافیە بوو بە چاودێر بێ ئەوەی باری کەسابەتی موڵکەکان دابلەنگێ، جگە لەمە ئەو مەسرەفەی کە ماڵی کاک تاهیری پێ دەژیا گەڕایەوە بۆ باوکم. سەرەڕای ئەمە، حەسارێکمان هەبوو بەرانبەر ماڵی خۆمان وڵاغی تێدا دەبەسترایەوە، کافیە بە ئیزنی باوکم کردی بە خان و کرێی لێ وەردەگرت و لایەکی مەسرەفی ماڵەوەی پێ جێبەجێ دەکرد، جێی وڵاغی جارانیشی تێدا دەبۆوە.

قسەی خۆمان بێ، زۆر لە برا کوردە کاسبکارەکانی دیوی کوردستانی ئێران لە سەردەشتەوە ماڵی قاچاغیان دەهێنا (کە بە مەزهەبی قەومایەتی و دینیش قاچاغ نییە) لەو حەسارەدا بە ئاگاداری لێ کردنی کافیەی مەلایان ساغ دەکرایەوە، پۆلیس و قۆڵچیش نەیاندەوێرا خۆ هەڵقورتێنن. چنارۆکیشی بە ملەوە گرت بە تایبەتی شیناوردی هاوینە کە هەر خۆی دەیچاندن و ئاوی دەدان. لە ئیشی ژنانە هەر ئەوەندەی دەکرد، بەر لە پەیدا بوونی کارەبا، پاش عەسران فانۆس و قوتیلە و لالەی دەسڕینەوە و نەوتی تێ دەکردن، خەڵقیش بە چاوی پیاو سەیریان دەکرد. جارێکیان ڕادیوی پارس لە بەرنامەی داخوازی گوێگران گۆرانیەکی پێشکەش بە (کافیەی مەلایان) کرد. دواتر بە یەک دوو ساڵ وەها ڕێکەوت

تەکلیفێکی کافیە ڕەت بکەمەوە، ئاوی لە چاوان گەڕا و گوتی پارس بە ماڵی تۆوە منی هەڵداوە ئێستا ئەوەیە وەڵامی تەکلیفم؟ خوێنەر! تۆ بایت لە جێی من چیت دەکرد؟ پێی ناویێ زۆری بە دوو بکەوم، ئەوەندە بەسە بڵێم لە ۱۹۷٥ وەهاوە خوشکێکم کەوتە دەرەوەی عێراق... لێرەوە بەو پیرییە، بە پشتی ولاغ، شاخەوشاخ ڕۆیی هەتا خۆی گەیاندێ، کە گەڕایشەوە زۆری چەکمەسەری لە سەر ئەو سەفەرە کێشا.

کافیە دەنگ خۆشێکی کەممانەندیش بوو. تا مناڵ بووم، ئەویش جحێڵ بوو بەیتی سەیدەوان و «سامسام» م لێ دەبیست بەو جۆرەی کە هەر لە دەمی فریشتەوە دەردێت. لە بەیتی سەیدەوان کە بە زاری باوکی سەیدەوان و براکەی، مەلکەوانەوە شینی دەگێڕا و دەیگوت: «سەیدەوانم ڕۆ! مەلکەوانم ڕۆ!». بۆن سۆ لە دڵی گوێگر هەڵدەستا. لە بەیتی سامسام هەر ئەوەندەم لەبیر ماوە کە دەڵێ:

ئەسپی سامسام دەحیلێنی

هەر چوار ناڵان دەچەقێنی

گوتم ئەو هۆبەیەی ماڵی حاجی عەولای ساڵح و مام ئەمینی لێ بوو. کافیە بە یارمەتی یاڕابی، خێزانی مام ئەمین سەروبەری دۆشاوەکەی دەکرد، یەک دوو شەویش لای یاڕابی دەمایەوە. من حەزم دەکرد لەو کەسە ڕامێنم کە لە کۆلی دۆشاودا بە سەر توورەکە بووزووی ترێوە شەپتکێی دەکرد، ئاوی ترێش لە کۆلەوە پلووسکی دەبەست بۆ ناو سەتڵ، کە پڕ دەبوو سەتڵەکەیان بەتاڵ دەکردە ناو مەنجەڵێکی گەورەی بە سەر ئاگرەوە کە پێشتر گڵی دۆشاوی تێکرابوو. ئەو تڵپی لە گوشینی ترێ پەیدا دەبوو، پاشان، هەندێکیان ئاو وەپاڵ دەدا و دەگوشرا و دەیانکولاندەوە وەک دۆشاوی لێ دەهاتەوە پێیان دەگوت (مەتێ). خەڵقەکە لەو مەتێیانەیان دەخوارد دەستیان بۆ دۆشاوەکە درێژ نەدەکرد.

هاتوباتی مشتاغ داکردن و دۆشاو دەرهێنان چەند ساڵێکیان بەردەوام بوو لەو تەمەنەی کە من شتم بە بیر بێتەوە، دواتر وازی لێ هێنرا. وابزانم بە داشکانی برشت و پیتی کۆلکەمێوی ڕەزەکان لەبەر کەم خزمەتی، ئەو ترێیە نەما بکرێ بە مێووژ و دۆشاو، خەڵکیش مەشغەڵەتی زۆر بوو نەدەپەرژایە ئەو جۆرە کەسبەی وەها بین درێژ. ڕەزەکانیش کە بوون بە میرات خاوەنیان زۆر بوون و ڕووپێویان لە پشکی میراتگران کەم بۆوە. بە نموونە ڕەزی حاجی مەلا ئەحمەد (مامی باوکم) ساڵێکیان لە سەردەمی ئەودا ١٤ عەڵبە مێوژی دابوو کە دەوری ٤٥٠ تەنەکە دەگرێتەوە، دوای خۆی ڕەزەکە بوو بە ٧-٨ بەش. بە هەمە حاڵ تاکوو ئەم ڕووپەڕەیە لە کەسبی باغەوانی پێچرایەوە منیش تەمەنم بۆ پەروەردەی درەخت هەڵکشا.

دوای هاتنی کافیە بۆ ماڵمان بە دوو سێ ساڵ ئافرەتێکی دیکە (عەیشێ) ناو، خەڵقی گوندی گۆمەشین، ناوچەی ڕۆژاوای کۆیە، ڕووی لە ماڵمان نا. ئەم ئافرەتەش وەکوو کافیە لامان مایەوە و بە جێی نەهێشتین. هەرچەند خۆی شیری نەبوو، سێ خوشک و برایەکمی گەورە کردن. بۆیان دایک و دایان و دۆست و هەموو شتێک بوو. هەتا یاعیسمەت دایانم بوو ئەم دوو ئافرەتە، کافیە و عەیشێ، بە ئەمری ئەو دەبزووتن.

هەر سێیان بووبوونە سێ کۆڵەگەی ژێر ساباتی ماڵمان، یاریدەدەری دیکە لە ژن و لە پیاو دەهاتن و دەڕۆیشتن بەڵام ئەمانە وەک پەندی کە دەڵێ (ئاو دەڕوا زیخ دەمێنێ) نەبزووتن. تەنانەت کە یاعیسمەت لە

١٩٢٩ شووی به مامەی وەستا برایم کرد (مامە لە خزمەتی باوکم خەریک بوو) لە دراوسێیەتیی خۆماندا ژیا و ڕۆژانە چەند جارێکان سەری لێ دەداین، بە شەویش مەگەر تۆفان بوایە دەنا تا دەمی نووستن لامان دەبوو. بیست ساڵێک دواتر عەیشێش بوو بە هەوێی یاعیسمەت.

ڕۆژێک دمەو عەسر لە ڕۆژانی بەهاری ١٩٦٥ یاعیسمەت بە ژوور کەوت، بە ڕوویدا دیار بوو دڵی ناڕاحەتە دیتمی بۆم هات و گوتی: لە خەونمدا سێ هێشوو ترێی ڕەشی گەورەم خوارد، خوا ساتران نەدا... وەها ڕۆیشتووە ترێی ڕەش لە کژی خۆی نەبێ خەون پێوە دیتنی بەدیومە. لە ١٩٦٥/٥/١٣ من بە ماڵەوە هاتمە بەغدا. زۆری نەبرد هەر لەو ساڵەدا (عبدالرزاق) – تاکە کوڕی یاعیسمەت لە شووی دووەمی– بە نەساغی هات بۆلای دکتۆر. لە خەستەخانە سکیان کردەوە دەرکەوت شێرپەنجەیەتی... لە ماوەیەکی کەمدا جوانەمەرگ بوو. چەند ساڵێک پێشتر ژنێک لە ناسیاوەکانمان فنجانی قاوەی بۆ گرتبۆوە پێی گوتبوو بە گەنجی دەمریت. سەیری ڕێکەوت!! بەڵام جارێ ڕێکەوتی خەونەکە ماویەتی. لە دوای چەند ساڵێک فەتحی کوڕە گەورەی یاعیسمەت، ئەویش شێرپەنجەی لە شەویلکەی هات بەڵام بە فریێ دانی شەویلکەی ڕزگار بوو. لە ١٩٧١ خوشکێکی من تووش هات: لە ١٤ی تەمووزی ١٩٧٢ جوانەمەرگ بوو. عەیشێ ژیا تا دەوری ١٩٧٠ بە نەساغی لە خەستەخانەیەکی بەغدا ئەمری خوای کرد. کافیە لە کۆیێ، ١٩٨٢ کۆچی دوایی کرد. بەر لەوان یاعیسمەت مردبوو.

ئەم سێ ئافرەتە لە ڕووپەڕەی ناوەوەی ژیانی منداڵیمدا شوێن پەنجەیان هەیە، بە تایبەتی یاعیسمەت. ئەگەر ڕەوا بایە لە گەشتنامەی ژیانی کەسێکدا جێ بۆ کەسانی دیکە بکرێتەوە دەبوو گەلێک بە درێژی لە سەر هەرسێکیان بنووسم. لێرە بە دواوەش بە پێی داخوازی بابەت باسیان دێتەوە.

بەزمێکی بچووکی یەک ڕۆژە لە چنارۆک سماق ڕنین بوو. هەتا بوومە ١٠-١٢ ساڵیش لەگەڵ سماق ڕنان دەچووم و هەر تەماشاچی دەبووم. چۆمێکمان هەیە لە دامەن ڕەزەکانی هۆبەی مەلایان (چۆمی مەنجەڵی گیپەی ئاو بردوو) پێی دەڵێن چۆمی (مەلەک ڕحان) بە ناوی قەبری ئەو ئافرەتە پیرۆزەوە، دار سماقی زۆر بوو. بە دەوری چەماڵێنی کانیە خاتوونیش دار سماق هەبوون. لە بەرەو کۆتایی ئاب و سەرەتای ئەیلوول گوڵە سماق کامڵ دەبن و دەبێ لێ بکرێنەوە دەنا دانە سماقەکانیان دەوەرن. میر کچانی سماق ڕنین عەیشێ بوو، دەستەودایەرەی لە ئافرەت و مێرد منداڵان کۆدەکردەوە و بە دوای خۆی دەدان و لەو دوو چۆمە سماقی پێ دەڕنین. کەسبی ڕەزەوانی بە وردەیە، هەرچی جۆرە درەختێکی یان شیناوردێکی تێیدا بێ، پێوە خەریک بوونی دەوێ. بەرهەمێکی لە کژی خۆیدا کۆنەکرێتەوە بە فیڕۆ دەڕوا. ساڵێکی بەرازی هەبێ لەوانەیە بە لێ غافڵ بوونی دوو شەوان ڕەنجی ساڵێک لە خزمەتی ڕەزی مێو بچێتە هیچە. مەشوورە دەگوترێ ترێ دوژمنی زۆرە، هەر لە دز هەتا سەگ، هەتا بەراز، هەتا گورگ و ڕێوی و چەقەڵ و دوڕەشێر، هەتا زەردەواڵە هەمووی ئاشقە ترێیە. هەنجیری تۆڵێخاوە ئەگەر زوو نەکرێتە ئەستووکە هەنجیر دەترشێ... هەرمێی گەییشتوو بوەخرێ بڵ دەبێ بە تایبەتی سێوهەرمێ... هەنار بە زۆری دەقەڵشێ... سماق دەتۆقێ... هەروەها پێ بە پێی هەموو سەروبەرێکی باغەوانی. لە تێکڕای کەسبی باغەوانی و لەزەت بردن لە ئەرکەکانیەوە فێر بووم بە دڵ حورمەتی کژ و کاتی کەسابەت بگرم ئەگەر چی خۆم تێیدا بەرپرس نەبووبێتم. کە بەرپرسیش ڕووی لێ نام بە قەدەر مەراقی دینداری بە وەسوەسە لە

ئەدا کردنی نوێژی سبەینان مەراقم بوو لە دەمی پێویستدا بە سەر شیناورد و خەلە و خەرمان و درەخت ڕابگەم. من دەزانم ڕەنجبەر و ڕەنجدەر چەندیان لێ حەلالە ئەو ڕزقەی پەیدای دەکەن، چەندیش حەرامە لە غەیری خۆیان. دەڵێن پێغەمبەر (د) دەستی کابرایەکی ماچ کرد کە هەستی کرد بە هۆی کەسابەتەوە دەستەکە زبر و ڕەق بوو، بەڕاستی ئەو ماچە پاکترین ماچە.

هەر لەو ناو شاخ و داخە و دەشت و دەرە بە فەرمانی واقیع لە زوویەکەوە بەزەییم بۆ ولاغ و ئاژەڵ بزووت. مەگەر ولاغ زۆر بێمەعنایی کردبێ دەنا نەقیزەم تێوە نەوەژاندووە. ولاغ بەستەزمانە، ئەرکدەرە، بەسوودە، بێزەرەرە، بەوەفایشە، دەرکی خاوەنی خۆی لە هەموو بەهەشتی دنیا پێ خۆشترە، لەگەڵ ئەهلیماڵەوە ڕادێت و دەبێتە ئاشنا، نا فەرمانی لەبیر دەچێتەوە، تا هۆشی کەڕەوارانەی بە شتان بشکێ دەیەوێ بە مجێزی خاوەنی بکات. لە وەفاداری ئەم نموونەیە بە شایەد دەگرم، پاییزێکیان ڕێگر کاروانی چەڵتووکی مەلازادانیان برد بە ولاغەکانەوە. گوێدرێژێکی ماڵی خاڵە عیززەتی مەلا حەبیب پێیان دەگوت کەرەگێلە بەگەڵ تالان کەوت. دوای دوو ساڵ، ماڵ لە چنارۆک بوون ڕۆژێکیان ئەو کەرەگێلەیە بۆ خۆی لە کاروانی بەرەو کۆیە دەرچوو هاتەوە سەر پەتی خۆی لەو شوێنەی کە جاران لێی دەبەسترایەوە لە پشت ماڵی خاوەنیەوە.

منداڵی شارستان ئەگەر لە ماڵی خۆیدا ولاغی نەدیتبێ و بەخێوی نەکردبێ بیر لەوە ناکاتەوە ولاغیش ماندوو دەبێت و حەسانەوەی دەوێت. برسی دەبێ، خزمەتی گەرەکە، پێی خۆشە لەگەڵی بەڕەحم بێت. منداڵە شارستان وا دەزانێ ولاغ وەکوو پایسکل بێهەست و هۆشە و چ داخوازی نییە. هەر ئەم کەم زانییەیە وا لە دانیشتووی شارستان دەکات کاتێک کە دەچێتە لادێ بە سەردان یان بە ئیش دەست ناپارێزێ لە پچڕینی کاڵک و کوڵکی شووتی و کاڵەک وەیا لێ کردنەوەی میوەی درەخت، لە بازاڕی شار بە خەیاڵیدا نایەت دەست بۆ یەک بۆلوە ترێی دوکانی بەقاڵ ببات. من ماڵە فەلاحی شەریکی خۆمم دیتووە ئێستری مردووە شینی بۆ گێڕاوە. بە هەمە حاڵ ڕەزداری و ولاغداریش لەو کەسبانە بوون چنارۆک لێیانی شارەزا کردم، تا ئێستاش بۆ هەردوویان بە پەرۆشم.

لایەنێکی سەر بە مادی و مەعنەویی تەجرەبەی ژیانم لە چنارۆک مێوانداریيە. لە سەردەمی باوکم هاوینان بە دائیمی فەقێ و موستەعیدی بە دەرس و دەور لەگەڵمان دەبوون. ساڵێکیان ژمارەیان ٢٣ کەس بوو. ئەو ساڵە بە درێژاییی هاوین هەموو ڕۆژێک لە ماڵمان ژنان لە دوای جەمی سبەینەوە تا عەسر خەریکی نان کردن دەبوون تەنها ناوناوە یەک دوانێک دەستیان لە نان کردن هەڵدەگرت بۆ ڕاپەڕاندنی کاری دیکە و حازرکردنی جەمی نیوەڕۆ. دەبوو سەعاتەها نان بە ساجەوە بنرێ ئنجا بەشی فەقێ و ئەهلی ماڵەوە و مێوانێکی روومان لێ بنێ، بکات. فەقێکان یارمەتییەکی ڕاتبەی ئێوارانیان لەو ماڵانەوە بۆ دەچوو کە لە هۆبەی ئێمە بوون.

ماڵی مامیشم بە پێی بۆ لوان ئەرکیان هەڵدەگرت بەڵام زۆری دەما بۆ ئەرکی سەرشانی باوکم. هەروا لەبیرمە باوکم دوو ڕەزی (باریکە و قالە کەرکوژ)ی لە قەبەڵ کردن، بە هەردوویانی بایی هەفتەیەکی نەکردن. لە لایەن میوەوە خاوەن ڕەزەکان درێغیان نەدەکرد، هەریەکە بەقەدەر حاڵ دیاریی ترێ و هەنجیریان بۆ دەهێنان. بەڵام هەرچۆنێک بووبێ، هەبوونی فەقێکان ئاوەدانییەکی خۆش و بەتام و

شامی پێک دەهێنا بە تایبەتی بۆ من. بە ڕۆژ پێکەوە دەخافڵاین، ئێواران دەچووینە گەڕانی قەد شاخ، گەلێک شەویش بە یەکەوە کۆدەبووینەوە بە دەوری میوەی لەبار و چایەی دەم کێشاودا. دۆستێکی لێمان مێوان بووبایە ئەگەر عەلاقەی لەگەڵ دین و خوێندەواری هەبوایە شەو لای فەقێکان دەنووست. هەندێکیان دەرسی زانستەکانی مەکتەبیان لای من دەخوێند. یەک لەوان مەلا عەوڵای بنگردی، لە ئیمتیحانی پۆلی شەش دەرچوو، وازیشی لە مزگەوت هێنا بۆ وەزیفەی دنیایی.

ئەو مەلا عەوڵایە گوماناوی ببوو لە عەقیدەی سەر بە غەیبی خۆی. تەنگەتاوی وەهای لێ کرد جارێکیان لە دانیشتنێکی قەوغای چنارۆک کە مەلای مێوانیشی تێدا بەشدار بوو، بە ڕووی سوورهەڵگەڕاو و لێوە لەرزەوە گوتی: زانایانی فەلەک هەموو کەلێن و قوژبنی فەزایان کەشف کردووە ئەدی ئەو بەهەشتەی بەقەدەر ئەرز و ئاسمان پانە لە کوێیە؟... دەمەتەی دوورودرێژی لەسەر پەیدا بوو بێ ئەوەی نەتیجەی ببێت. بەڵام دەبێ بڵێم ئەم گومانەی نەیخستە سەر بێباکی لە نوێژ و ڕۆژی و عیبادەت. دوای دەرچوونی لە ئەزموونی بەکالۆریای قوتابخانەی سەرەتایی و پاش ماوەیەک بوو بە (امام طابور). کتێبەکانی چەند ساڵان لای ئێمە بوون هەتا بەر لە مەرگی بەدوایدا ناردنەوە و بۆی چوونە کەرکووک.

فەقێکان لە هەموو لایەکەوە بۆ خوێندن دەهاتن نەک هەر لە هەرێمێکەوە، بە تێکڕایی تاقمێکی هەمەڕەنگ و هەمەزەوقیان لێ دروست دەبوو. لە سییەکاندا دوو جاران وەها ڕێک کەوت کۆنە فەقێی باوکم لە دیوی ئێرانەوە بێن بۆ ئیجازە وەرگرتن، هەر دوو جاریش ماڵمان لە چنارۆک بوو، یەکیان مەلا ساڵح ئەوی دیکەیان مەلا جەلال. وا بزانم مەلا جەلال بە لەهجەی خۆی و تاقمەکەیدا دیار بوو شکاکە. مەلا ساڵح موکریانی بوو.

لە باوکم بیست دەیگوت: حەزم دەکرد خوا گوزەرانێکی کافیی دابامێ، لە چنارۆک نیشتەجێ بم، چوار پێنج موستەعیدی زیرەک و بە مەراقم دەرس دابان، چەند بەردەستێکی چالاکیش یارمەتییان دابام لە خزمەتی ڕەزەکان، ئەگەر بە هەموو عومرم شارم نەدیتبایەوە باکم نەبوو. ڕاستیەکەی من خۆیشم دە دوازدە ساڵ دەبێ بە تەواوی لە ژیانی شار وەڕزم، حەزم دەکرد لەو شوێنەی کە خۆم دەست نیشانم کردووە، لە چنارۆک، خانوویەکی مناسبم بۆ دروست بووبا و تێیدا ژیابام... بەڵام حەز کردن شتێکە و لووان شتێکی دیکەیە. پەیوەندیی من بە فەقێ و مەلا هی هەموو عومرە، چی لێرەدا دەیڵێم شتێکی زێدە کورتە لە موناسەبەی باسی مێوانداریەوە هات.

لە شار بێمێوان نەبووین بەڵام لە چنارۆک حاڵەکە دەگۆڕا، لە لایەکەوە هەرچی کەرەستەی پێوە ژیانی خۆمان و ئەسبابی مێوانداری هەیە دەبوو لەگەڵ خۆماندا بۆ چنارۆکی بهێنین، لە لایەکی دیکەوە دەبوو ساباتی مێوانان و ئالیکی وڵاغیان و بایی خزمەتیان لە خەڵق و خوا تەئمین بکرێ. لە لای سێیەمەوە مێوان و فەقێ تێکیان دەکردەوە و دەبوو خزمەتی هەموان وەکوو یەکدی بکرێ. لە لای چوارەمەوە مێوانی چنارۆک گەلێک پتر بوون لە هی کۆیی. هەر نوقسانیەکی هەشبوایە لە ماڵەوە چاری نەدەکرا چونکە دەست بە بازاڕ ڕاناگا هانای ببەیتە بەر. بەرچاییەکی لایق بە مێوان بێ، دەبوو لەو چۆڵ و هۆڵە کار دروستایی بۆ بکرێ، هەموو سبەینان لە کانی کەندەوە ماستمان بۆ دەهات بەڵام کە مێوان هەبن ماستی ئەوتۆیی بەش ناکات. ماستاوی نیوەڕۆ چۆن چار دەکەیت؟ خولاسە مێوان داکردن لە لایەن ماڵێکەوە